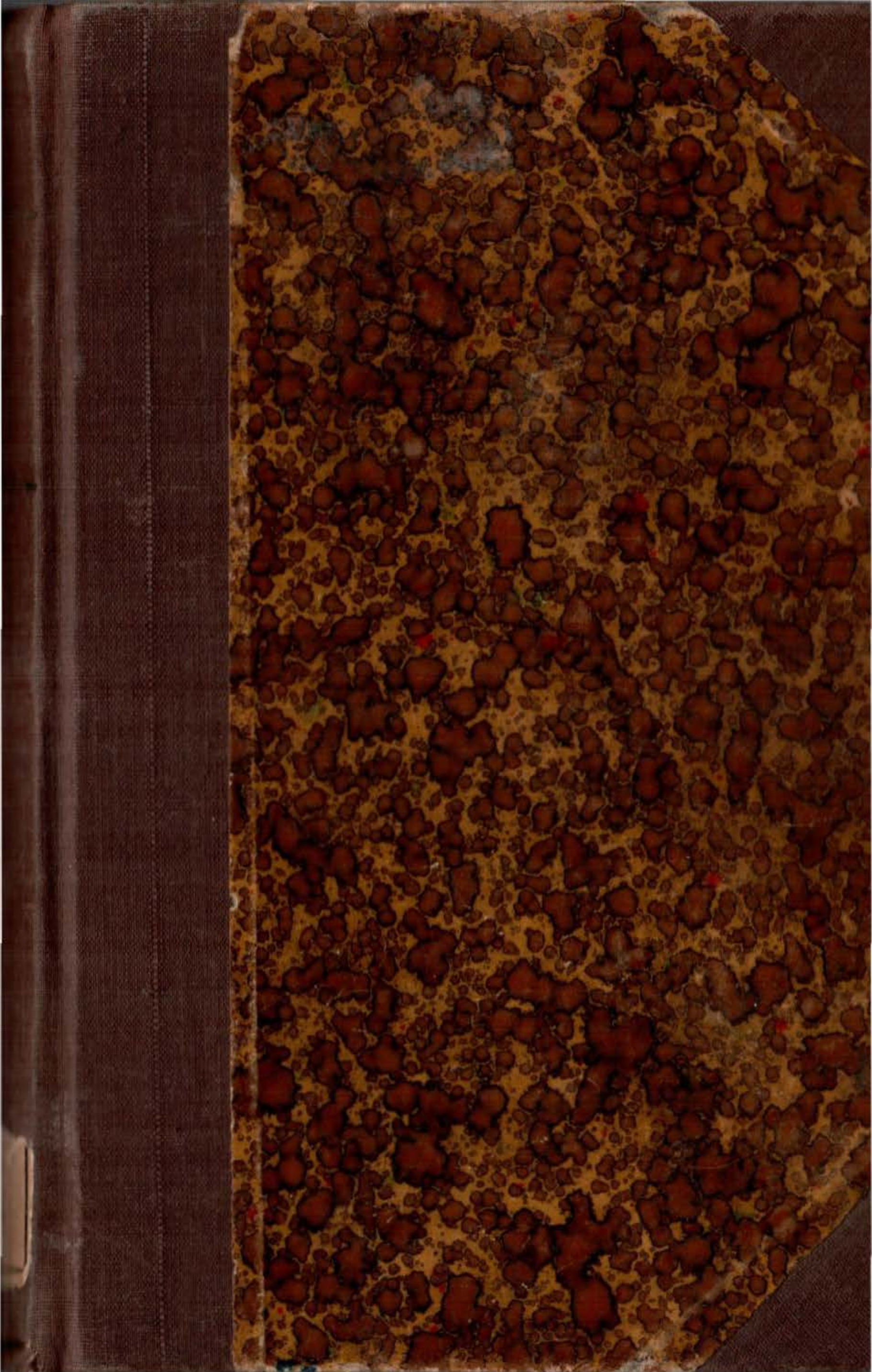

DOAMNA

CURIE

EVA CURIE

DOAMNA CURIE

TRADUCERE
DE
AL. IACOBESCU

EDIŢIA III-a

CUGETAREA - GEORGESCU DELAFRAS - S. A.
BUCUREŞTI IV. — STRADA POPA NAN, 21
60-045

PARTEA ÎNTÂIA

INTRODUCERE

In vieaţa Mariei Curie există un astfel de număr de mari trăsături, încât întreaga istorie s'ar putea povesti ca o legendă.

E femeie, aparţine unei naţii asuprite, e săracă, e frumoasă.

O înclinare puternică o face să-şi părăsească patria, Polonia, ca să vină să studieze la Paris, unde îşi trăieşte anii de singurătate şi de greutăţi.

Aci întâlneşte un bărbat de geniu, ca şi ea. Se căsătoresc. Fericirea lor e unică în felul ei.

Prin sforţările cele mai îndărătnice şi mai aspre, Maria şi Pierre Curie descoper un corp magic, radiul. Descoperirea lor nu numai că dă naştere la o nouă ştiinţă şi la o nouă filosofie: ea le înlesneşte oamenilor putinţa să lecuiască o boală îngrozitoare.

Chiar în clipa în care gloria savanţilor se răspândeşte în lumea întreagă, doliul se abate asupra Mariei. Neasemuitul ei tovarăş îi e răpit de moarte într'o clipită.

Cu toate amărăciunile inimii şi chinurile trupeşti, ea continuă singură opera întreprinsă şi desvălue cu adevărată strălucire ştiinţa creiată în doi.

Restul vieţii sale nu e decât un dar neîntrerupt. Răniţilor din războiu, ea le dărueşte devotamentul şi sănătatea. Mai târziu, le va da sfaturile ei, cunoştinţele ei, şi fiecare ceas din vieaţă elevilor, viitori savanţi veniţi din toate colţurile lumii.

Menirea ei odată împlinită, moare, istovită, după ce n'a vrut să primească bogăţia şi a primit onorurile cu cea mai mare nepăsare.

La această poveste asemănătoare cu un mit, m'aş fi făcut vinovată dacă aş fi adăogat cea mai mică podoabă. N'am folosit o singură anecdotă de care să nu fi fost sigură că se reazămă pe adevăr. N'am diformat o frază esenţială, născocind coloarea unei rochi. Faptele au avut loc, cuvintele au fost rostite.

Datorez familiei mele poloneze, şi mai cu seamă surorii mai mari a mamei, d-na Dluska, care i-a fost cea mai mângâietoare tovarăşe, scrisorile preţioase şi mărturiile directe în legătură cu tinereţea savantei. Hârtii personale şi scurte note biografice lăsate de Maria Curie, numeroase texte oficiale, povestiri şi corespondenţa cu prieteni francezi şi polonezi, cărora nu ştiu în ce chip să le mulţumesc, amintirile surorii mele, Irene Joliot-Curie, ale cumnatului meu Frederic Joliot şi alţii, mi-au ajutat să evoc anii cei mai de curând.

Aş vrea ca cititorul acestei cărţi să nu înceteze de a face discernământul, în legătură cu peripeţiile efemere ale unei existenţe, ceea ce, la doamna Curie, e mult mai rar decât opera sa ori pitorescul vieţii sale: nestrămutarea caracterului; sforţarea îndărătnică, necruţătoare a inteligenţii; jertfirea unei fiinţe care ştia să dea totul, dar nu ştia în schimb să primească nimic şi nici să ia; sufletul, în sfârşit, pe care nimic, nici succesul cel mai deplin, nici vrăjmăşia, nu l-au putut altera în curăţenia lui excepţională.

Tocmai fiindcă avea un astfel de suflet, fără niciun fel de jertfă, Maria Curie a îndepărtat dela sine avantajele pe care geniile autentice le pot avea de pe urma unei glorii nemărginite.

Ea a avut de suferit de pe urma personalităţii pe care lumea a ţinut s'o aibă. Atât de ciudată şi de sfioasă îi era firea, încât a rămas neputincioasă, până la sfârşit, să aleagă una din atitudinile pe care le acopere gloria: familiaritatea, amabilitatea maşinală, austeritatea voită, modestia de paradă.

Ea n'a ştiut să fie celebră.

* * *

Mama avea treizeci şi şapte de ani la naşterea mea. Când am ajuns destul de mare ca s'o pot cunoaşte, era o femeie în vârstă, ilustră. Totuşi, tocmai „ilustra savantă" mi-a rămas mai străină, — fără îndoială poate din pricină că ideea că era ilustră nu stăpânea câtuşi de puţin gândurile Mariei Curie. In schimb, mi se pare c'am trăit pururi în preajma studentei sărace, copleşită de năzuinţe, care a fost Mania Sklodowska cu mult înainte ca eu să fi venit pe lume.

Cu această fată, Maria semăna încă în clipa morţii. O aspră şi plină de strălucire carieră, foarte lungă, nu izbutise s'o facă mai mare sau mai mică, nici s'o sanctifice ori s'o înjosească. Era, în această din urmă zi, blândă, încăpăţânată, sfioasă, curioasă în toate privinţele, ca pe vremea începuturilor ei posomorîte.

Unei astfel de moarte nu i se putea face fără sacrilej înmormântarea pompoasă pe care guvernele le oferă atunci când e vorba de oamenii lor mari. A avut loc, într'un cimitir de ţară, printre florile verii, înmormântarea cea mai tăcută şi cea mai simplă, ca şi cum vieaţa care luase sfârşit s'ar fi asemuit în totul atâtor altele.

* * *

Aş fi vrut să fiu înzestrată cu darul scriitorului ca s'o pot zugrăvi pe studenta eternă despre care Einstein spunea: „Doamna Curie, dintre toate făpturile celebre, e singura pe care gloria n'a putut s'o corupă", urmând ca o străină cursul propriei sale vieţi, pururi aceeaşi, firească, aproape nesimţitoare în legătură cu soarta ei surprinzătoare.

E. C.

CAPITOLUL I

MANIA

Ca în fiece duminecă, o mare tăcere a învăluit liceul din strada Nowolipki. Dedesubtul frontonului de piatră pe care se citeşte, săpată în slove ruseşti, inscripţia „Gimnaziul de Băieţi", poarta principală e închisă cu zăvorul şi vestibulul cu coloane pare un templu părăsit. Vieaţa s'a retras din această construcţie lungă şi joasă, cu un singur cat, cu săli luminoase în care se înşiră pupitrele de lemn negru, sgâriate cu vârf de briceag şi pline de iniţiale. Nu se aude decât cloptul de vecernie la biserica Maicii Precista, şi, din când în când, venind din stradă, huruitul unei căruţe sau tropotul leneş al calului înhămat la o *droşcă*. Dincolo de grilajul ce înconjoară curtea dela intrare, cei patru lilieci ai Gimnaziului, firavi şi plini de praf, sunt înfloriţi, şi trecătorii plecaţi la plimbare, întorc capetele, surprinşi de unda de parfum parcă îndulcit. E cald, cu toate că vremea se apropie de sfârşitul lui Mai. La Varşovia, soarele e tot atât de despotic şi de viu, ca însuşi gerul.

Ceva, totuşi, turbură această tihnă de duminecă. Din aripa stângă a clăririi unde locuieşte, în faţă, Domnul Vladislav Sklodowski, profesor de fizică şi sub-inspector al Gimnaziului, se smulge ecoul înnăbuşit al unei misterioase strădanii. S'ar zice că se aud lovituri de ciocan, fără cadenţă, în izbituri neregulate. Apoi pârâitura unui eşafodaj care se prăbuşeşte, salutat cu ţipete ascuţite. Şi iarăşi, noui lovituri de ciocan... Apoi rostiri scurte în limba poloneză :

— Hela, nu mai am muniţii...
— Turnul, Iosef... Ţinteşte turnul!
— Mania, la o parte!
— Stai, să-ţi aduc cuburi.
— Oh! Oh!

O prăbuşire, cuburi de lemn ce se rostogolesc cu sgomot de tunet pe duşumeaua ceruită: turnul nu mai e. Strigătele se inteţesc, proiectilele sboară, dărâmă...

Câmpul de bătaie e o largă încăpere pătrată ale cărei ferestre dau în curtea lăuntrică a Gimnaziului. Patru paturi de copii se zăresc prin unghere. Patru copii, între cinci şi nouă ani, se joacă de-a războiul, scoţând urlete sfâşietoare. Iubitorul de „whist" şi „pasenţe", unchiul care, în seara de Crăciun, le-a oferit tinerilor Sklodowski o cutie de cuburi pentru întocmit clădiri, nu prevăzuse pesemne în ce chip aveau să fie folosite darurile lui. Timp de câteva zile, Iosef, Bronia, Hela şi Mania au clădit în linişte castele, poduri, biserici, pentru care găsiseră modele în marea cutie de lemn. Dar foarte curând blocurile şi bârnele şi-au ajuns adevărata lor menire: scurte coloane de stejar închipuesc artileria, micile cuburi slujesc de ghiulele, iar arhitecţii au devenit mareşali.

Cu burta la pământ, Iosef câştigă teren şi îşi îndreaptă metodic tunurile în direcţia adversarului. Până şi'n toiul luptei, chipul lui de copil cuminte îşi păstrează seriozitatea pe care se cuvine s'o aibă un şef de oaste. El e cel mai mare, cel mai învăţat dintre toţi. E de asemeni singurul bărbat. In jurul lui, fetele, numai fete, toate îmbrăcate la fel, şi purtând, peste rochiţele de duminecă, gulere încreţite şi şorţuleţe tivite de coloare închisă...

Nu s'ar putea spune că fetele nu ştiu să se bată. Ochii Helei, aliata lui Iosef, ard c'o strălucire sălbatecă. Hela se simte peste măsură de nemulţumită că n'are decât şase ani şi jumătate; ea ar vrea s'arunce cuburile mult mai departe, cu şi mai multă putere; pismueşte cei opt ani ai Broniei, făptură învăluită parcă în strălucire, al cărei păr blond flutură în aer, în timp ce gesticulează ca să-şi apere trupele înşirate între cele două ferestre.

Alături de Bronia, un minuscul aghiotant cu şorţ adună muniţii, aleargă dela un batalion la altul, nu mai are astâmpăr, cu obrajii îmbujoraţi, cu buzele uscate din pricină c'a strigat şi a râs prea mult...

— Mania!...

Surprinsă, fata s'a oprit din goană şi dă drumul şorţuleţului pe care îl mototolise în dreptul inimii. O provizie de cuburi se rostogoleşte pe duşumea.

— Ce este?

Zosia, cea mai mare dintre cei cinci tineri Sklodowski, a intrat în odaie. Cu toate că n'are încă doisprezece ani, ea pare, pe lângă celelalte, o persoană mare. Părul frumos aruncat pe spate, îi cade liber pe umeri. Are o plăcută înfăţişare plină de însufleţire, ochi visători, de un cenuşiu îmbucurător.

— Mama spune că te joci de prea multă vreme. Ar trebui să încetezi.

— Dar Bronia are nevoie de mine... eu îi dau cuburile.

— Mama spune să vii cu mine.

După un răstimp de şovăire, Mania o ia de mână pe sora ei şi aduce la îndeplinire o ieşire plină de demnitate. La cinci ani e greu războiul şi fetiţa, sleită de puteri, nu se simte prea mulţumită c'a părăsit lupta. Din odaia de alături, un glas blând o chiamă, căutând numele cele mai mângâietoare:

— Mania... Maniusia... Anciupecio...

In Polonia, diminutivele se întrebuinţează la nebunie. Incă dela început, în casa Sklodowski s'a folosit numele de „Zosia" în loc de Sofia, care e numele de botez al celei mai mari dintre fete. „Bronia" l-a înlocuit pe Bronislava, Elena a devenit Hela, iar Iosef „Iozio". Niciuna însă n'a primit atâtea porecle ca Maria, cea mai mică, copilul cel mai drag al casei. „Mania" e diminutivul obişnuit, „Maniusia" o chemare mângâietoare, iar „Anciupecio" o poreclă hazlie care dăinuieşte de pe vremea când se afla încă în leagăn.

— Mică Anciupecio, tare te-ai mai îmbujorat la faţă şi părul nu-ţi mai e pieptănat cum ţi-l ştiam!

Două mâini delicate, prea palide, prea slabe, înnoadă

șireturile desfăcute ale șorțului și îndreaptă buclele scurte ce descoper figura îndărătnică a unei viitoare mari învățate. Pe încetul, fetița se domolește, liniștindu-se.

* * *

Mania îi poartă mamei sale o dragoste nemărginită. I se pare că nicio altă făptură de pe fața pământului nu poate fi atât de fermecătoare, atât de bună și atât de înțeleaptă...

D-na Sklodowski e fiica mai mare a unui boierinaș. Tatăl său, Felix Boguski, face parte dintre micii nobili stăpânitori de pământuri, care se întâlnesc atât de des în Polonia. Prea sărac ca să poată trăi pe moșia lui, a fost silit să administreze moșiile altora, mai puternici ca el. Căsătoria lui a fost romantică : îndrăgostindu-se de o fată nobilă, fără avere, dar dintr'un neam mai presus de al lui, a răpit-o și s'a însurat cu ea fără drept, cu toate împotrivirile părinților frumoasei. Apoi anii au trecut... Seducătorul a devenit om vârstnic, timid și încurcat în treburi, iar iubita lui o foarte înăcrită bunică.

Dintre cei șase copii ai lor, d-na Sklodowski e de bună seamă cea mai echilibrată, cea mai înțeleaptă. Niciun fel de „originalitate" slavă n'o stăpânește. Nu se pleacă spre neobișnuit, după cum nu pare să fie nici neastâmpărată, nici nesocotită. A primit, într'o școală din strada Freta, la Varșovia, o educație aleasă. Hotărîtă să-și închine vieața îndeletnicirii de învățătoare, ea a devenit profesoară la aceeași școală, și în cele din urmă directoare a institutului. Când, în 1860, profesorul Vladislav Sklodowski i-a cerut mâna, el și-a ales o soție în toată puterea cuvântului. Ea n'are bani. Dar e născută din oameni cumsecade, e harnică și cucernică. Are o carieră care îi asigură viitorul. Și mai e și muzicantă : cunoaște pianul, are o voce minunată și cântă cu multă pricepere romanțe la modă...

In sfârșit, e foarte frumoasă. O fotografie ne arată, în epoca măritișului, un obraz desăvârșit încadrat în bogăția părului mătăsos, simplu împletit în coade, arcuirea

minunată a sprâncenelor, privirea liniștită și tainică a ochilor căprui, prelungi, ca de egipteană.

E, zic oamenii, o legătură „potrivită" ; Sklodowski fac parte dintre micii nobili pe care nenorocirile Poloniei i-au ruinat. Leagănul rasei, Sklody, e o îngrămădire de ferme, așezată la depărtare de o sută de kilometri spre partea de miazănoapte a Varșoviei. Câteva familii înrudite între ele și originare din Sklody, poartă numele de Sklodowski. După un obiceiu mult răspândit, cel mai cu dare de mână dintre seniori le-a îngăduit micilor stăpânitori de pământuri să poarte numele moșiei pe care o muncesc.

Chemarea firească a acestor familii e să se îndeletnicească cu agricultura. Dar în vremuri turburi, domeniile sărăcesc și nu dau rod. Dacă, în veacul al optsprezecelea, străbunul direct al lui Vladislav Sklodowski a stăpânit câteva sute de hectare și a putut să ducă o vieață îndeajuns de mulțumitoare, dacă urmașii lui au trăit în aceeași măsură, ca moșieri cu stare, nu același lucru s'a întâmplat cu Iosef, părintele tânărului profesor. Acest Sklodowski a ținut să-și îmbunătățească starea materială, luptând din răsputeri să păstreze cinstit un nume cu care se mândrea. S'a întors la studii. După o carieră pe care revoluțiile și războiele o fac mai mult sau mai puțin dramatică, îl regăsim ca director al gimnaziului de băieți dintr'un oraș de seamă, Lublin. El e primul intelectual al familiei.

Boguski și Sklodowski întemeiază case numeroase : șase copii într'o parte, șapte dincolo. Agricultori, institutori, un avocat, o călugăriță... Și alte câteva siluete excentrice. Unul din frații d-nei Sklodowska, Henric Boguski, e un diletant de nelecuit, care se crede înzestrat pentru cele mai geniale și mai primejdioase întreprinderi. Cât despre nesocotitul Zdzislaw Sklodowski, — fratele profesorului, — era un om căruia îi plăcea să trăiască, risipind și riscând totul, fost pe rând student la Petersburg, soldat pe vremea răscoalei poloneze, poet provensal în timpul cât și-a făcut surghiunul la Toulouse, și, la reîntoarcerea în patrie, notar în provincie, sbătându-se necontenit între ruină și belșug.

In sânul celor două familii, firile romantice se înrudesc cu caracterele cumpănite și înțelepții cu cavalerii rătăcitori.

Părinții Mariei Curie sunt oameni de înțelepciune. El, imitând pilda tatălui, a făcut la Universitatea din Petersburg studii științifice înalte, apoi s'a reîntors la Varșovia ca să predea matematicile și fizica. Ea cârmuiește cu pricepere pensionul, în care vin să se instruiască fetele din cele mai bune familii din oraș. Timp de opt ani familia locuiește în strada Freta, la primul etaj. Și, în fiecare dimineață, în clipa când directorul de școală trece pragul casei ce dă în curte și unde balcoane, ușoare ca niște ghirlande, se leagă între ferestre, odăile din față sunt pline de zumzetul tineretului care așteptată să-și înceapă lecțiile.

Dar când, în 1868, Vladislav Sklodowski e numit profesor și sub-inspector la gimnaziul din strada Nowolipki, soția sa se vede silită să se adapteze nouii schimbări de vieață. Ii e cu neputință să locuiască în apartamentul în care bărbatul își împlinește de-a-dreptul toate însărcinările, să păstreze mai departe direcția pensionului și să-și crească, așa cum înțelege ea, cei cinci copii. Cu adâncă părere de rău, d-na Sklodowska desființează institutul de domnișoare și părăsește strada Freta unde, cu câteva luni mai înainte, la 7 Noemvrie 1867, s'a născut Maria Curie, — micuța Mania.

* * *

— Ei bine, Anciupecio, dormi?

Mania, înghemuită pe un taburel scund, la picioarele mamei sale, clatină din cap.

— Nu, mamă... mă simt bine așa...

D-na Sklodowska mângâie din nou cu degetele ușoare fruntea fetiței. Gestul acesta obișnuit e acel pe care Mania îl cunoaște mai bine, de foarte multă vreme. Fetița, oricât sunt în stare să-i ajungă în trecut amintirile, n'a fost nicicând îmbrățișată de mama ei. Și ea nu-și închipuește fericire mai divină decât să se înghemuiască în

preajma acestei femei visătoare și să simtă, din semne aproape de neînțeles, dintr'un cuvânt, dintr'un zâmbet, dintr'o privire plină de drăgălășenie, că o nemărginită mângâiere o ocrotește și veghiază asupra destinului ei.

Ea nu pricepe încă rostul crud al anumitor obiceiuri și desăvârșita izolare la care se osândește mama ei. D-na Sklodowska e foarte rău bolnavă. Cele dintâi semne ale tuberculozei s'au ivit în făptura ei în clipa când a născut-o pe Mania și, timp de cinci ani, cu toate îngrijirile și cu toate lucrurile, boala s'a înrăutățit. Pururi îngrijorată, îmbrăcată cu modestie, curagioasa creștină duce vieața unei gospodine copleșite de trudă și face impresia că n'ar suferi de nimic. Işi impune totuși cu asprime un anumit fel de vieață: se servește de tacâmuri care sunt numai ale ei și nu-și sărută nici băiatul, nici fetele. In legătură cu groaznica boală, micuții Sklodowski nu prea știu mare lucru... Aud din când în când o tuse seacă, venind dintr'o odaie într'alta, bagă de seamă că pe obrazul profesorului trece umbra unei amarnice desnădejdi și fraza scurtă: „Redă-i sănătatea mamei noastre", a fost adăogată de câtăva vreme la ruga lor de seară.

Tânăra femeie se ridică și-o îndepărtează blând pe fetița care i se agață de rochie.

— Lasă-mă, Maniusia... am treabă.

— Pot să stau aici... Să... să citesc?

— Aș vrea mai bine să te duci în grădină. E vreme atât de frumoasă!

O sfială ciudată împurpurează obrajii Maniei atunci când vine vorba de lectură. Anul trecut, la țară, Bronia, care găsea că e foarte plictisitor să înveți alfabetul singur, a găsit de cuviință să-și facă un tovarăș din sora ei și să se joace „de-a profesorul" cu ea. Timp de câteva săptămâni, fetițele au înșirat, într'o ordine de cele mai multe ori nepricepută, litere de carton tăiate cu îndelungă răbdare. Apoi, într'o dimineață, în timp ce Bronia gângăvea în fața părinților un text foarte simplu, Mania, nerăbdătoare, i-a smuls din mână cartea deschisă și a început să citească, aproape fără greșală, prima frază din pagină. Măgulită dintru'ntâi din pricina tăcerii ce-o îm-

presura, ea a căutat să prelungească jocul acesta îmbucurător. Deodată însă a fost cuprinsă de spaimă. O privire îndreptată spre chipurile înmărmurite ale d-lui și d-nei Sklodowski, o alta spre strâmbătura batjocoritoare a Broniei, câteva gângăveli lipsite de înțeles, apoi un suspin ce nu mai poate fi înnăbușit: în locul fetiței curajoase nu mai e vorba decât de o copiliță de patru ani, care plânge cu lacrimi fierbinți, repetând cu glas tânguitor:

— Iertare... Iertare!... N'am făcut-o înadins... Nu e vina mea... Și nici Bronia nu e vinovată... Dacă ni s'a părut atât de ușor...

Mania și-a dat seama dintr'odată că poate nicicând n'are să i se ierte vina de a fi încercat să învețe să citească.

In urma acestei întâmplări pe care n'avea s'o uite curând, fetița a început să se obișnuiască cu majusculele și minusculele, și, dacă n'a făcut progrese vrednice de luat în seamă, asta s'a datorat faptului că părinții s'au ferit să-i dea cărți pe mână. Pedagogi prevăzători, ei se tem de precocitatea fetiței și de câte ori ea întinde mâna ca să împrumute unul dintre albumele cu slove mari ce se târăsc pretutindeni prin casă, un glas îi dă de veste: „Poți să te joci cu cuburile... Unde ți-e păpușa?... Cântă ceva..." sau mai degrabă, ca și astăzi: „Du-te mai bine și te joacă prin grădină..."

Mania își îndreaptă privirea spre ușa prin care a intrat adineauri. Rostogolirea cuburilor pe dușumea, țipetele prea puțin înnăbușite de grosimea zidului, îi dovedesc că nu va avea câtuși de puțin norocul să-și găsească un tovarăș de plimbare. Nicio nădejde, de asemeni, din spre partea bucătăriei, unde ciocnirea neîntreruptă a vaselor și îngrijorarea sgomotoasă a slugilor ce se învârtesc pe lângă foc, îi dau de veste că se pregătește cina de seară.

— Mă duc s'o caut pe Zosia.

— Dacă vrei!...

— Zosia! Zosia!...

Mână în mână, cele două surori străbat ograda îngustă în care, zilnic, au loc partide de „goană", de „coardă", trec

pe lângă clădirea liceului și pătrund într'o mare grădină, printr'o poartă de lemn putrezită de ploi. Din brazdele cu iarbă săracă, din frunzișul copacilor chirciți între ziduri, se împrăștie un miros slab de pământ, de țară...

— Zosia, vom pleca oare curând la Zwola?

— Nu așa curând... Poate în Iulie. Dar tu îți mai aduci aminte de Zwola?

Mania, înzestrată c'o surprinzătoare ținere de minte, își amintește de orice; de șuvoiul în care, anul trecut, se bălăcea împreună cu surorile ei ceasuri în șir... de „săpunurile" de humă pe care le frământau într'ascuns, murdărindu-și cu pete negre rochițele și șorțurile, pe care apoi le puneau să se usuce la soare, pe o scândură cunoscută numai de ele... Își amintește de asemeni de teiul bătrân în care se cățărau uneori șapte sau opt neastâmpărați, veri și prieteni, și în care căutau s'o cațere și pe ea, „cea mai mică", ajutându-i din pricină c'avea brațele prea slabe și picioarele prea scurte; cele mai mari dintre crăngi erau acoperite cu foi de varză, reci și pârâitoare, și în alte foi de varză, ascunse prin scorburi, se păstrau la răcoare provizii de agrișe, morcovi cruzi, cireșe și altele...

La Marki, în grânarul în care îți venea rău de-atâta căldură, Iosef învăța cu tragere de inimă tabla înmulțirii, în timp ce pe Mania o acopereau cu valuri unduitoare de grâne. Și moș Skrypowski, care știa să pocnească atât de strașnic din biciu în timp ce conducea „brișca"! Și caii unchiului Xavier!...

Acești copii de oraș au avut totdeauna vacanțe pline de haz și de mulțumire. Dintr'o familie atât de întinsă, o singură ramură a devenit orășenească: în fiece ținut se găsesc câțiva Sklodowski, câțiva Boguski, care îngrijesc de un petec de pământ polonez și, cu toate că locuințele lor nu sunt prea încăpătoare, au totuși destule odăi ca să poată adăposti în timpul verii, pe profesorul dela Gimnaz împreună cu toți ai săi. Cu toate rosturile lor sărace, Mania nu cunoaște neajunsurile pe care sunt siliți să le îndure locuitorii din Varșovia, atunci când se opresc prin „stații". Vara, acest copil de intelectuali devine, —

sau mai degrabă redevine, după adâncile instincte moștenite, — o țărăncuță ca oricare alta.

— Să ne întrecem la fugă... Pun rămășag că eu am s'ajung înaintea ta în fundul grădinii! strigă cu voioșie Zosia, care își ia în serios rolul de „mamă".

— Nu vreau să fugim. Mai bine să-mi spui o poveste.

Nimeni, nici chiar profesorul sau nevastă-sa, nu se pricepe să povestească cu îndemânarea Zosiei. Inchipuirea ei adaogă la anecdote, la poveștile cu zâne, la întâmplările extraordinare, lucruri neobișnuite, asemeni variațiunilor pe care o mare cântăreață le adaogă la o bucată muzicală. Ea întocmește în acelaș timp mici comedii pe care le interpretează cu multă dibăcie în fața surorilor și a fratelui ei, încremeniți de uimire. Prin darurile ei de autoare și de artistă, Zosia o cucerește pe Mania, care se aprinde la obraji și se înfioară rând pe rând ascultând întâmplările neasemuite, al căror fir e greu de urmărit uneori pentru o fetiță numai de cinci ani.

Surorile își reiau curând drumul spre casă și, pe măsură ce se apropie de gimnaziu, cea mai mare se cumințește și caută să-și stăpânească glasul. Povestea pe care a început-o, declamând-o cu însuflețire, nu e încă sfârșită. Totuși, Zosia e silită să se întrerupă. Tăcute dintr'odată, fetițele trec pe sub ferestrele dela aripa dreaptă a gimnaziului, toate acoperite cu aceleași perdele de mătase răsucită.

Dincolo de aceste ferestre locuiește făptura pe care familia Skłodowski o urăște și o teme în acelaș timp: d. Ivanov, directorul gimnaziului, omul care înfățișează, între zidurile acestei școale, atotputernicia Țarului.

* * *

E o soartă neînchipuit de crudă, în anul 1872, să fii Polonez, „supus rus" și să faci parte din acea plină de însuflețire *intelligentzia*, ai cărei nervi nu mai au astâmpăr, în care mocnește revolta și care, mult mai groaznică decât toate celelalte clase ale societății, sufere din pricina îngenunchiării care îi e impusă.

E tocmai veacul în care suverani hrăpăreți, vecini temuți ai unei Polonii slăbite, au hotărît s'o piardă. Din trei părți odată, Germania, Rusia și Austria au sfârticat acest pământ îndurerat, luându-și fiecare partea. Polonezii s'au ridicat împotriva asupritorilor. In zadar: au strâns și mai mult legăturile care îi țin prizonieri. După înfrângerea eroicei revoluții din 1831, Țarul Nicolae a impus în Polonia „rusească" aspre măsuri de constrângere. Patrioții au fost aruncați în temniți sau deportați în masă, în timp ce toate averile lor au fost confiscate...

In 1863, o nouă încercare, o nouă catastrofă. Răsculații n'au la îndemână decât suliți, coase și bâte ca să înfrunte carabinele țariste. Optsprezece luni de lupte desnădăjduite și, pe întăriturile Varșoviei, se ridică cinci spânzurători la capătul cărora se leagănă trupurile capilor răscoalei.

In urma acestei drame, toate mijloacele au fost puse în rânduială ca să poată fi îngenunchiată Polonia care nu vrea să moară. In timp ce convoiuri de răsculați, în lanțuri, se îndreaptă spre zăpezile Siberiei, un val de rusificatori, — polițiști, profesori, slujbași, — se revarsă de pretutindeni. Rostul lor? Să supravegheze pe Polonezi, să-i asuprească în credința lor, să interzică tipărirea ziarelor și cărților suspecte, să înnăbușe pe încetul întrebuințarea limbii naționale... Intr'un cuvânt, să se ucidă sufletul unui popor.

Dar în acelaș timp, împotrivirea e pregătită cu îndârjire. Experiențe dureroase le-au dovedit Polonezilor că, deocamdată, n'ar avea câtuși de puțin norocul să-și recucerească libertatea prin forță. Prin urmare trebue s'aștepte, să înlăture primejdiile așteptării care nu sunt altele decât lipsa de vlagă și descurajarea.

Mijloacele de luptă se schimbă. Eroii nu mai sunt războinicii înarmați cu coase, care se năpusteau asupra Cazacilor și cădeau strigând, ca nebunatecul Ludovic Narbutt: „Ce fericire să mori pentru țara ta!..." Sunt intelectuali, artiști, preoți și institutori, — acei de care atârnă spiritul generațiilor noui. Ei trebue să aibă curajul să se înarmeze cu ipocrizia, să îndure toate umilințele decât să-și piardă posturile în care Țarul încă îi mai îngădue

și datorită cărora mai pot să îndrumeze tineretul și să călăuzească pe compatrioți.

Astfel, în fiecare liceu din Polonia, un profund antagonism opune, sub cea mai prefăcută curtenie, pe învinși învingătorilor, pe profesorii asupriți directorilor spioni, — pe Sklodowski lui Ivanov.

Acest Ivanov din strada Nowolipki e un om cu desăvârșire nesuferit. Fără milă față de subalterni, constrânși să le facă cursuri de *rusească* copiilor, în propria lor țară, el se folosește, în mijlocul lor, dela cele mai mieroase măguliri la cele mai grosolane mustrări. In marea lui însuflețire, Ivanov, de altfel foarte ignorant, revede temele externilor, căutând înadins „polonismele" ce le-ar scăpa uneori școlarilor. Legăturile lui cu profesorul Sklodowski au devenit peste măsură de reci din ziua în care acesta, ca să-și apere unul dintre elevi, i-a mărturisit cu blândețe: „Domnule Ivanov, dacă școlarul a făcut o greșală, a fost din nebăgare de seamă. D-tale ți se întâmplă de asemeni, — și chiar în dese rânduri, — să nu scrii corect limba rusă. Și nu cred pentru nimic în lume că, mai mult decât acest copil, o faci înadins..."

* * *

Despre același Ivanov, profesorul vorbește în șoaptă cu soția lui, atunci când Zosia și Mania, reîntoarse din plimbarea lor, se strecoară în odaia de lucru a părintelui.

— Ți-aduci aminte de liturghia pe care elevii dintr'a doua au slujit-o la biserică săptămâna trecută „ca să le fie ascultată cea mai înflăcărată dorință"? Puseseră la cale și o colectă între ei, ca să poată plăti cheltuielile, dar n'au vrut să-i mărturisească nicicând preotului care e această înflăcărată dorință. Ei bine, ieri, micul Barzynski mi-a mărturisit totul: băieții aflaseră că fiica lui Ivanov e bolnavă de febră tifoidă, și, în ura lor împotriva directorului, s'au rugat lui Dumnezeu ca fata să moară... Dacă bietul preot ar fi știut asta, s'ar fi desnădăjduit peste măsură că și-a luat fără să vrea o astfel de răspundere...

D. Sklodowski e bucuros de această întâmplare, dar soția lui, care e o catolică mai cucernică decât el, nu simte nici cel puțin nevoia să zâmbească. Ea se pleacă asupra lucrului, — lucru de mână, foarte migălos. Mânuind cuțitul și sula, d-na Sklodowski face pantofi. Niciun fel de trudă nu i se pare nevrednică de ea. De când nașterile și boala au silit-o să stea mai mult în casă, ea a învățat meșteșugul de cismar și, acum, încălțămintea pe care copiii o strică atât de repede, nu costă mai mult decât se dă pe piele. Vieața nu-i atât de ușoară...

— Această pereche e pentru tine, Maniusia. Să vezi ce frumos are să-ți vină...

Mania privește spre mâinile lungi care așează pingeaua și trag de firul ceruit. Foarte aproape, tatăl ei s'a așezat în fotoliul lui favorit. Ar fi plăcut lucru să i se urce pe genunchi și să încerce să-i desfacă nodul dela cravată, pe care apoi să i-l înnoade la loc, mult mai frumos, apoi să-i scarmene barba castanie ce-i acopere obrazul puțin buhăit pe care stărue un zâmbet atât de blând...

Dar nu! Convorbirea dintre oamenii în vârstă e prea plictisitoare. „Ivanov... poliția... țarul... deportările... un complot... Siberia..." Aproape zilnic, de când se știe pe lume, Mania aude aceleași cuvinte cărora, fără să-și dea seama, le dă un groaznic înțeles. Și, din instinct, se îndepărtează, de teamă parcă să nu pătrundă în adâncul lucrurilor.

Adâncindu-se în visări singuratice și copilărești, fetița se furișează din preajma părinților, de lângă murmurul flecar și plin de bunăvoință, pe care nu-l întrerupe decât scrâșnetul cuțitului în talpă sau bocăniturile surde ale ciocanului care bate un cuiu. Cu nasul în vânt, ea rătăcește prin odaie și se oprește cu gura căscată în fața lucrurilor care îi plac mai mult.

Această odaie de lucru e cea mai frumoasă din toată casa, — oricum, cea mai atrăgătoare pentru gusturile Maniei. Biroul larg, franțuzesc, din mahon, fotoliile în stilul Restaurației, acoperite cu catifea roșie ce pare că nu se mai învechește, — îi impun respect. Ce netede sunt aceste lucruri, și lucitoare! Intr'o zi când Mania va fi mult

mai mare și se va duce la școală, i se va face un loc la un capăt al marelui birou cu nenumărate cutii, biroul profesorului Sklodowski, în jurul căruia, în fiecare după-amiază, copiii se strâng ca să-și facă lecțiile.

Măreţul portret de episcop, încadrat în ramă aurită, care împodobește peretele din fund și care în sânul familiei, — dar numai în sânul familiei, — se crede c'ar fi al lui Tițian, n'o atrage prea mult pe Mania. Ea privește cu mai multă admirație pendula din piatră, de un verde aprins, așezată pe birou, sau măsuța pe care, cu un an în urmă, un văr a adus-o din Palermo: partea de deasupra înfățișează o marmură pentru jucat șah, și fiecare despărțitură e de altă culoare...

Ferindu-se de etajera pe care se află o ceașcă de Sèvres, albastră, împodobită în medalion cu chipul omului potolit care a fost Ludovic XVIII, — ceașcă pentru care de mii și mii de ori i s'a atras Maniei luarea-aminte să n'o atingă cumva, și față de care simte o teamă ne mai pomenită, — micuța se oprește în cele din urmă înaintea celor mai scumpe comori ale ei.

Una, atârnată în perete, e un barometru de precizie, ale cărui ace aurite scânteie pe cadranul alb, și pe care, la date fixe, profesorul îl potrivește și-l șterge cu grijă, în fața copiilor care îl privesc cu băgare de seamă.

Alta, e o vitrină cu mai multe rafturi pline de instrumente surprinzătoare și pline de taină. Sunt tuburi de sticlă, cântare mici, bucăți de minerale, ba chiar și un electroscop aurit... Pe vremuri, d. Sklodowski ducea aceste lucruri în sala de clasă, la cursuri. Dar de când, din ordinul guvernului, numărul orelor închinate științelor a fost micșorat, vitrina rămâne pururi închisă.

Mania nu-și poate închipui la ce slujesc aceste ciudate jucării. Intr'o zi, când, ridicându-se în vârful picioarelor, le contempla cu neasemuită încântare, tatăl ei le-a numit foarte simplu: *A-pa-ra-te-de-fi-zi-că.*

Ciudat nume!

Nu l-a uitat însă, — ea nu uită niciodată nimic, — și, întrucât e o fată vioaie, îl repetă veșnic, cântându-l.

CAPITOLUL II

ZILE POSOMORÎTE

— Maria Sklodowska.
— Prezent.
— Spune ceva despre Stanislas August.
— Stanislas August Poniatowski a fost ales rege al Poloniei la 1764. Era un om înțelept și foarte învățat, prieten al artiștilor și al scriitorilor. Cunoștea pricinile slăbiciunii regatului și căuta pe orice cale să îndrepte răul. Din nenorocire, era un om lipsit de curaj...

Se deosebește prea puțin de camaradele sale, școlărița ce s'a ridicat din bancă, — rândul al treilea, aproape de una dintre ferestrele înalte ce dau pe terasa acoperită de zăpadă a grădinii saxone, — și care își spune lecția cu glasul limpede, sigură de sine. Uniforma pensionului, din saià albastră, încheiată cu nasturi de metal, cu guler alb, scrobit tare, schimonosește parcă înfățișarea acestei fetițe de zece ani. Unde sunt oare buclele blonde ale micuței Anciupecio, pururi revărsate peste frunte și obraji? O coadă prea strânsă, legată c'o panglică îngustă, aruncă părul lins dincolo de urechile mici și desăvârșite și face parcă banală figura plină de voință. O altă coadă, mult mai groasă și mai întunecată, a înlocuit „pieptănătura englezească" a Helei, sora Maniei, așezată în pupitrul de alături. Imbrăcăminte simplă, pieptănătură serioară, iată regulamentul școalei pe care o conduce d-ra Sikorska.

Profesoara dela catedră n'are nici ea o înfățișare mai plină de voioșie. Imbrăcată în mătase neagră, cu guler

scrobit, ea nu s'a purtat nicicând „la modă" şi d-ra Antonina Tupalska n'ar putea pretinde că e frumoasă. Are o figură greoaie, brutală, urîtă, şi cu toate astea simpatică. Profesoară de aritmetică şi de istorie, d-ra Tupalska, — poreclită între prieteni „Tupcia", — mai are şi sarcina de supraveghetoare: în această calitate ea a trebuit să se ridice deseori împotriva spiritului de independenţă şi a firii încăpăţânate a „micei Sklodowska"...

Totuşi, în privirea pe care o îndreaptă spre Mania se ascunde multă iubire. Cum să nu fie mândră de o elevă strălucită, cu doi ani mai mică decât colegele ei, pentru care nimic nu pare prea greu şi care totdeauna dă dovadă de adâncă pricepere când e vorba de socoteli, fiind cea dintâi la istorie, cea dintâi la literatură, la germană, la franceză, la religie?...

In clasă domneşte liniştea, — şi poate chiar ceva mai mult decât liniştea. Lecţia de istorie creiază o atmosferă de pătimaşe însufleţire. Ochii celor douăzeci şi cinci de tinere patriote se aprind de înflăcărare, în timp ce obrazul aspru al „Tupciei" răsfrânge un entusiasm grav. Vorbind despre un suveran mort de atâta vreme, Mania întăreşte c'o neasemuită părere de rău:

— Din nenorocire, era un om lipsit de curaj...

Institutoarea, prea puţin plăcută la înfăţişare, şcolăriţele prea înţelepte cărora le predă istoria Poloniei, chiar în limba poloneză, au laolaltă aerul unor complici, al unor conjuraţi.

Deodată, ca nişte complice, într'adevăr, toate aceste fiinţe tresar; tremurul discret al unei sonerii electrice se aude în gangul de dincolo de clasă.

Două lovituri prelungi, apoi alte două, mai scurte.

Semnul acesta trezeşte numaidecât un fel de neorânduială, încordată şi totuşi tăcută. Tupcia îşi adună în pripă hârtiile împrăştiate. Mâini înfrigurate închid pe pupitre caietele şi manualele în limba poloneză, pe care le ascund sub şorţurile celor cinci şcolăriţe îndemânatece, care, încărcate cu prada, dispar pe uşa ce duce în dormitorul internelor. Un huruit de scaune mişcate din loc, de capace deschise apoi închise cu băgare de seamă. Cele cinci şco-

lăriţe, cu răsuflarea oprită, îşi reiau locurile. Uşa din spre gang se deschide binişor.

In prag, strâns în frumoasa lui uniformă, — pantalon galben, bluză albastră cu nasturi lucitori, — se iveşte d. Hornberg, inspectorul pensioanelor particulare din Varşovia. E un om aspru, tuns nemţeşte. Gras, cu privirea străpungătoare de sub ochelarii cu ramă de aur.

Fără să rostească un cuvânt, inspectorul priveşte spre şcolăriţe. Şi, în picioare alături de el, nepăsătoare în aparenţă, directoarea care îl însoţeşte, d-ra Sikorska, le priveşte de asemeni, — dar cu ce tăinuită îngrijorare! Ivirea a fost atât de pripită astăzi... De îndată ce portarul a dat semnalul convenit prin cele două tresăriri de clopot, Hornberg, pe urmele lui, s'a şi furişat pe scară şi a pătruns în sală. Totul să fie în bună rânduială, Dumnezeule?

Da, totul e în bună rânduială. Douăzeci şi cinci de fete plecate pe lucru, cu degetarul în deget, străpung cu acul marginile pe care le fac în pătraturi de stofă... Foarfeci, gheme de aţă se târăsc pe pupitrele goale. Şi „Tupcia", cu vinele dela frunte puţin umflate, cu sângele năvălit în obraji, aşează înadins pe catedră o carte deschisă, tipărită cu slove chirilice.

— Elevele au două ore de lucru pe săptămână, domnule inspector, rosteşte, în limba rusă, directoarea.

Hornberg se apropie de profesoară.

— Citeai cu glas tare. Ce carte e asta, domnişoară?

— *Povestirile* lui Krylow. Astăzi am început-o.

Tupcia a răspuns cu o linişte desăvârşită. Pe încetul, obrazul ei îşi recapătă coloarea obişnuită.

Cu un gest distrat, Hornberg ridică capacul pupitrului pe care îl are mai la îndemână. Nimic. Niciun caiet. Nicio carte.

După ce s'au oprit cu băgare de seamă din lucru, lăsându-şi acele înfipte în petecele de stofă, elevele sunt parcă în aşteptare. Cu braţele încrucişate, rămân nemişcate, toate la fel în rochiile posomorîte cu gulere albe. Şi toate aceste douăzeci şi cinci de figuri de copii, îmbătrânite parcă dintr'odată, au o expresie închisă, care ascunde teama, şiretenia, ura.

D. Hornberg, primind scaunul pe care i-l oferă d-ra Tupalska, se așează, greoi.

— Binevoiește și scoate la lecție una dintre eleve.

Din rândul al treilea, Maria Sklodowska își întoarce dintr'odată obrazul crispat spre fereastră. O rugă mută se trezește în sufletul ei: „Doamne, fă să nu fiu eu... Nu eu... Nu eu..."

Dar știe foarte bine că tot numele ei va fi rostit. Știe că, atunci când e vorba să fie pusă o întrebare din partea inspectorului guvernământului, ea e sortită să răspundă mai totdeauna, deoarece e cea mai bună elevă și vorbește limba rusă fără greșală.

Auzind că e strigată pe nume, se ridică. I se pare că-i e cald, — ba nu, îi e frig. Se simte rușinată și parcă cineva ar strânge-o de gât.

— Rugăciunea, — rostește la întâmplare Hornberg, a cărui înfățișare desvălue nepăsarea și plictiseala.

Cu glasul de totdeauna, Mania spune foarte corect „Tatăl nostru". Una dintre umilințele cele mai necruțătoare pe care le-a descoperit țarul e obligația ca fiecare copil de polonez să rostească în limba rusă rugăciunile religiei catolice. Astfel, pretinzând că le respectă credința, îi silește să nesocotească aceea ce adoră.

Liniștea domnește din nou.

— Care sunt țarii care au domnit după Caterina II în sfânta noastră Rusie?

— Caterina II, Paul I, Alexandru I, Nicolae I, Alexandru II...

Inspectorul e mulțumit. Fata are o bună ținere de minte. Și câtă limpezime în graiu! Nu l-ar fi mirat dacă ar fi fost născută chiar la Petersburg.

— Spune-mi numele și titlurile membrilor familiei imperiale.

— Maiestatea Sa Impărăteasa, Alteța Sa Imperială Țareviciul Alexandru, Alteța Sa Marele Duce...

După ce se încheie lista, care e lungă, Hornberg are un zâmbet. Hotărît lucru, foarte bine! Omul nu vede, — sau nu vrea să vadă, — turburarea Maniei, trăsăturile ei înăsprite de sforțarea pe care o face ca să-și ascundă revolta.

— Care e titlul țarului în scara demnitarilor?

— „Wieliczestwo".

— Dar titlul meu, care e?

— „Wysokorodie".

Inspectorul se complace în aceste amănunte ierarhice, mult mai de folos pentru el decât aritmetica și gramatica. Din simplă plăcere, întreabă din nou:

— Cine ne cârmuiește?

Ca să-și ascundă fulgerele din priviri, directoarea și supraveghetoarea se prefac că cercetează cu luare-aminte registrele pe care le au dinainte. Intrucât răspunsul nu se ivește în pripă, Hornberg, nemulțumit, repetă cu mai multă tărie:

— Cine ne cârmuiește?

— Maiestatea Sa Alexandru II, țarul tuturor Rușilor, silabisește anevoie Mania, care s'a îngălbenit la față.

Ședința e încheiată. Slujbașul se ridică de pe scaun și, după un salut scurt, se îndreaptă spre sala vecină, urmat de d-ra Sikorska.

De-abia atunci „Tupcia" își ridică fruntea.

— Vino, sufletelul meu...

Mania iese din bancă, se apropie de profesoară care, fără să poată rosti un singur cuvânt, o sărută pe frunte. Și, în aceeași clipă, în sala în care din nou se sbuciumă vieața, copila poloneză, istovită de pe urma încercărilor, izbucnește în hohote de plâns...

•

— A venit inspectorul!... A venit inspectorul!...

Fetele, neastâmpărate, le împrăștie vestea mamelor și „nianiane"-lor care le așteaptă la ieșire. Grupurile de școlărițe înfofolite, persoane ce par mai în vârstă tocmai din pricină că sunt îmbrăcate în blănuri largi, se împrăștie în grabă pe trotuarul acoperit de întâia zăpadă de peste an. Se vorbește în șoaptă: orice om care se plimbă fără niciun rost, orice vulpoiu oprit în dreptul unei vitrine, e poate un agent de poliție.

De-abia la mătuşa Mihalowska, — mătuşa „Lucia", — care iese întru întâmpinarea celor două surori, Hela povesteşte cu însufleţire întâmplarea din ziua aceea.

— Hornberg i-a pus întrebări Maniei... Ea a răspuns foarte bine... Şi după aceea a izbucnit în plâns... S'ar părea că inspectorul n'a avut de făcut niciun fel de observaţie, în niciuna din clase...

Nepotolita Hela povesteşte lucrurile în şoaptă şi nu-i mai tace gura. Mania păşeşte tăcută alături de mătuşa ei. Cu toate că au trecut câteva ceasuri de când i-au fost puse întrebările din partea inspectorului, fetiţa se simte încă tulburată. Ea nu poate să sufere aceste prefăcătorii umilitoare în care e silită să mintă, pururi să mintă...

Din pricina vizitei lui Hornberg, ea simte astăzi că apasă mult mai greu asupră-i povara vieţii. Işi aminteşte poate că a fost cândva o copiliţă neştiutoare? Neajunsuri din ce în ce mai dese s'au abătut dela un rând de vreme asupra familiei Sklodowski şi cei din urmă patru ani se ivesc în amintirea Maniei ca un vis urît.

Mai întâi, a fost plecarea d-nei Sklodowska la Nisa, împreună cu Zosia. Au deslușit-o pe Mania că „după cură, mama se va însănătoşi cu desăvârşire". După un an, fetiţa revăzându-şi mama, de-abia a recunoscut-o pe femeia aceasta îmbătrânită, stinsă de griji şi de boală.

In toamna anului 1873 s'a petrecut dramatica reîntoarcere din vacanţă. Ajungând împreună cu ai săi în strada Nowolipki, ca să-şi reia îndeletnicirea la deschiderea şcoalei, d. Sklodowski a găsit pe birou un plic oficial: din ordinul autorităţilor, veniturile lunare îi erau reduse, nu mai avea dreptul să locuiască în clădirea şcoalei şi, în acelaşi timp, nu mai funcţiona cu titlul de sub-inspector. Prin urmare, asuprirea cea mai necruţătoare.

Ivanov, directorul gimnaziului, se răzbuna crud asupra unui subaltern prea puţin slugarnic. Câştigase bătălia.

După ce s'au mutat de câteva ori, Sklodowski s'au instalat într'un apartament cuprins în colţul străzilor Nowolipki şi Carmelitelor. Existenţa lor a trebuit să sufere pe încetul schimbările impuse de anumite lipsuri. Profesorul a luat la început doi sau trei copii în gazdă, — apoi

cinci, opt, zece. Acestor copii aleşi dintre elevi, le dă locuinţă, hrană şi lecţii particulare. Casa s'a transformat într'o moară sgomotoasă, iar intimitatea a dispărut din vieaţa de familie.

Dacă o astfel de rânduială a devenit de trebuinţă, pricina de căpetenie n'a fost numai scăderea veniturilor d-lui Sklodowski, nici sacrificiile pe care a trebuit să le impună ca s ăacopere cheltuielile făcute cu şederea soţiei sale pe Riviera. Târît de un nemernic cumnat într'o afacere scandaloasă, — cumpărarea unei „minunate" mori cu aburi, — omul acesta, de obiceiu atât de prevăzător, a pierdut în scurtă vreme cele trei mii de ruble agonisite cu îndelungă răbdare. De-atunci, chinuit de păreri de rău, neliniştit în privinţa viitorului, nu-şi mai găseşte astâmpăr, şi, ca orice părinte îngrijorat, îşi aduce singur vina că şi-a sărăcit familia, lăsându-şi fetele fără zestre.

Dar abia în Ianuarie 1876, adică peste doi ani, Mania va face de-a-dreptul cunoştinţă cu nenorocirea. Dela una dintre fetiţele primite în gazdă, bolnavă de febră tifoidă, s'au molipsit Bronia şi Zosia. Ce săptămâni îngrozitoare! Intr'o odaie, mama, încercând să-şi domolească furia tusei... In alta, două fetiţe, gemând scuturate de friguri...

Intr'o miercuri, profesorul a venit să ia pe losef, pe Hela şi pe Mania, ca să le ducă în preajma surorilor mai mari. Zosia, îmbrăcată în alb, era întinsă în sicriu, cu obrazul străveziu şi parcă surâzător, cu mâinile împreunate pe piept, neasemuit de frumoasă cu toate că i se tăiase părul până la rădăcină.

Aceasta a fost prima întâlnire a Maniei cu moartea. Primul convoi pe care a trebuit să-l urmeze, îmbrăcată într'o blană neagră, posomorîtă, în timp ce Bronia, de-abia scăpată de chinuri, plângea cu sughiţuri în vârful patului, iar d-na Sklodowska, prea slabă ca să poată ieşi din casă, se târăşte dela o fereastră la alta, urmărind cu privirea sicriul copilului ei, ce coboară domol pe strada Carmelitelor...

— Vom face un mic ocol, dragele mele. Vreau să cumpăr nişte mere până nu se pune vremea urîtă.

Drăgălaşa şi neasemuit de buna mătuşe Lucia îşi târăşte nepoatele mai mult în goană prin grădina saxonă, aproape pustie în această după-amiază de Noemvrie. Ea găseşte pretexte ca aproape zilnic să scoată fetiţele la aer, departe de strâmta locuinţă în care tânjeşte mama lor ftizică. Dacă s'ar molipsi şi ele !.. Hela arată mai bine la faţă, dar Mania e atât de palidă, atât de slăbită !...

Ieşind din grădină, fetiţele împreună cu mătuşa lor pătrund în vechiul cartier al Varşoviei, acela în care s'a născut Mania. Aci, străzile sunt mult mai pline de neastâmpăr decât în oraşul nou. Deasupra acoperişurilor ascuţite, vătuite în alb, casele din piaţa Stare-Miasto îşi desvălue faţadele cenuşii, acoperite cu mii de podoabe sculptate: chipuri de sfinţi, cornişe, trupuri de dobitoace care slujesc de firme hanurilor şi prăvăliilor.

In aerul îngheţat, clopotniţele bisericilor îşi răspund pe mai multe tonuri. Aceste biserici îi readuc în minte întreaga copilărie Mariei Sklodowska. A fost botezată în aceea cu numele de Sfânta Maria, pentru prima oară s'a împărtăşit la aceea a Dominicanilor, — zi de neuitat, stăpânită de jurămintele pe care şi le făcuseră Mania împreună cu verişoara ei Henrietta, să nu atingă, să nu atingă în niciun chip cu dinţii sfântul potir. La biserica Sf. Paul, fetiţele vin deseori s'asculte predicile de duminecă, făcute în limba germană...

Piaţa Nove-Miasto, largă şi pustie, îi e de asemeni foarte plăcută Maniei. Sklodowski au locuit aci timp de un an, după ce au plecat dela gimnaziu. In fiecare dimineaţă, fetiţa intră împreună cu mama şi cu surorile ei în biserica Maica Precista, ciudată şi impunătoare, al cărei turn pătrat şi ale cărei aripi în amfiteatru, clădite din piatră roşie învechită de vreme, se reazămă pieziş de capătul podului ce trece peste râu.

La un semn al mătuşii Lucia, fetiţele intră astăzi din nou în această biserică. După ce au trecut pragul tindei gotice şi au făcut câţiva paşi în umbră, Mania se lasă să cadă în genunchi, cutremurându-se parcă. Cât i se pare de dureros să vină aci fără Zosia, care nu mai e, şi fără biata ei măicuţă mistică, de care Dumnezeu nu vrea să se milostivească !

Ruga Maniei se înalţă spre Dumnezeul în care crede. Ea îi cere lui Iisus Hristos, cu patimă, cu desnădejde, să-i dea vieaţă fâpturii care îi e mai dragă decât orice pe lume. In schimb îi oferă celui Atotputernic însăşi existenţa ei: ca s'o scape pe d-na Sklodowska, e în stare să-şi dea vieaţa.

Plecate asupră-i, mătuşa Lucia şi Hela se roagă în şoaptă.

Se regăsesc câteşitrele afară şi încep să coboare scara inegală ce duce spre râu. Vistula, întinsă, uriaşă, nu pare să fie liniştită. Apele ei gălbui se sparg în vârtejuri în dreptul ostroavelor nisipoase care alcătuesc, în mijlocul valurilor, insule mărunte şi lovesc în malurile încărcate de cabine de băi şi spălătorii. Dube lungi, cenuşii, cu vâsle, pe puntea cărora se îmbarcă vara grupuri sgomotoase, sunt de astădată părăsite, stinghere. Toate apele fluviului se năpustesc însă asupra „galerelor". Sunt două. Două corăbii înguste şi ascuţite, pe care undele le acopăr până aproape de margini. Aci şi-au aşezat tarabele vânzătorii de fructe.

Omul, îmblănit cu sarică de oaie, îndepărtează maldărul de paie ca să-şi scoată marfa la iveală. Sub învelişul de papură care le apără de ger, merele roşii, tari, dungate, alcătuesc o foarte atrăgătoare încărcătură. Sunt sute şi mii, îngrămădite pe puntea aceleiaşi corăbii. Au fost aduse dela izvoarele Vistulei, din frumosul târg Kazimierz, şi au trebuit să facă zile şi nopţi în şir de-a-lungul apei ca să fie vândute aci.

— Vreau să le aleg... să ne alegem merele ! — strigă Hela care, imitată curând de Mania, îşi lasă manşonul alături şi se descotoşmănează, printr'o mişcare din umăr, de ghiozdanul de şcolăriţă.

Nimic nu le-ar putea mulţumi pe fete ca o astfel de expediţie ale cărei rituri s'ar părea că le adoră. Merele sunt luate din grămadă unul câte unul, întoarse pe o parte şi pe alta, apoi aruncate într'un coş de papură.

Dacă se mai găsesc şi dintre cele stricate, sunt aruncate numaidecât în Vistula, şi fetele le urmăresc cu privirea cum sunt înghiţite de unde. In clipa când coşul e plin, trec puntea, fiecare în mână cu câte un măr mai frumos decât toate celelalte...

Strivit între dinţi, e rece şi mustos, şi e o plăcere neasemuită să-l ronţăie, în timp ce mătuşa Lucia se tocmeşte la plată şi caută, printre hoinarii cu chipurile învineţite ce se plimbă prin apropiere, omul pe care îl socoteşte vrednic să ducă până acasă o povară atât de preţioasă.

* * *

Cinci ceasuri. După gustare, servitoarele au ridicat tacâmurile şi au aprins lampa cu petrol. E ora de lucru. Internele au intrat în odăile unde locuesc câte două sau trei la un loc. Băiatul şi fetele profesorului au rămas în sala de mâncare, schimbată în sală de studii, şi şi-au deschis caietele şi cărţile. Curând, venind de pretutindeni şi de nicăieri, s'a trezit psalmodia stăruitoare ce va rămâne, ani în şir, leitmotivul vieţii trăită în această casă.

Sunt pururi aceleaşi care nu se pot împiedeca să nu rostească cu glas tare versurile latineşti, datele istorice sau rezultatul unei probleme... In fiece ungher al acestei uzine a ştiinţei, tineretul se sbuciumă şi îşi bate capul. Ce grele sunt toate! De câte ori profesorul a fost silit să domolească desnădejdea unei eleve care ar putea înţelege foarte bine o demonstraţie făcută în limba ţării ei, dar care, cu toate sforţările, nu e în stare să priceapă limba rusă, limba oficială, — necum s'o mai şi repete...

Micuţa Mania nu cunoaşte astfel de neajunsuri. Are o atât de straşnică ţinere de minte încât colegele ei, auzind-o cum recită fără greşală o poezie pe care n'a citit-o decât de două ori, o socotesc o şireată şi-i aduc învinuirea că ar fi învăţat versurile mai dinainte. Ea îşi sfârşeşte lecţiile cu mult înaintea celorlalte, şi adeseori, din pricină că n'are altceva de făcut şi din bunăvoinţă firească, nu se dă înlături s'o scoată din încurcătură pe vreuna dintre fete.

Dar ceea ce preferă, ca şi în seara aceasta, e să se instaleze, cu o carte în mână, la masa cea mare, cu bărbia răzimată în coate, cu mâinile la frunte, cu degetele astupându-şi urechile ca să se ferească de Hela care niciodată nu poate să înveţe o lecţie până ce n'o rosteşte de câteva ori cu glas tare. Pregătire de prisos: după câteva clipe, Mania, vrăjită de farmecul cititului, aproape că nu-şi mai dă seama de ce se petrece în juru-i.

Acest dar al adâncirii, care e singura ciudăţenie la un copil normal şi cu mintea ascuţită, le farmecă peste măsură pe surorile şi prietenele ei. In douăzeci de rânduri, cu complicitatea internelor, Bronia şi Hela au pus la cale, în preajma surorii mai mici, care citea cu atenţia încordată, o larmă nesuferită, fără ca totuşi să izbutească s'o facă să-şi ridice ochii.

Astăzi şi-au pus în gând acelaşi lucru şi prezenţa Henriettei Mihalowska, fiica mătuşii Lucia, le face parcă şi mai îndrăcite. Se apropie în vârful picioarelor şi încep să clădească un morman de scaune în jurul Maniei, care nici nu le simte. Câte două scaune de o parte şi de alta, unul în spate, alte două deasupra celorlalte şi unul în vârf, drept coroană a edificiului. Apoi se retrag în linişte, prefăcându-se că-şi văd de treburi. Şi aşteaptă.

Aşteaptă îndelungă vreme: fetiţa n'a băgat de seamă. Nici şoaptele, nici hohotele de râs înnăbuşite, nici umbra scaunelor căzută peste părul lins, — nimic nu-i atrage luarea-aminte. Timp de o jumătate de ceas rămâne astfel, ameninţată fără să ştie de piramida şubredă. Capitolul odată sfârşit, închide cartea şi îşi ridică fruntea... Totul se prăbuşeşte într'o huruitură de cataclism. Scaunele valsează pe duşumea. Hela urlă de bucurie. Bronia şi Henrietta se tem, deoarece s'ar putea întâmpla să aibă de a face cu un contra-atac.

Dar Mania a rămas nepăsătoare. Ea nu ştie să se mânie, şi iarăşi, nici nu ar şti cum să petreacă pe seama unei glume care a înfricoşat-o un răstimp. Ochii ei de coloare cenuşie desvăluie spaima unei somnambule trezită brusc din visare. Işi freacă umărul stâng, atins cu prea multă asprime de unul dintre scaune, îşi ia cartea şi se îndreaptă

spre odaia de-alături. Trecând prin fața „celor mari", nu rostește decât trei cuvinte:

— Sunteți niște proaste!

Sentință prea domoală, de care „cele mari" nu prea se simt mulțumite.

Astfel de clipe de neasemuită lepădare de sine sunt poate cele ce-i vor aminti Maniei, mai târziu, de anumite ciudățenii din anii copilăriei. Ea citește, la întâmplare, manuale de școală, poezii, povești cu aventuri, opere tehnice împrumutate din biblioteca d-lui Sklodowski...

In același chip îndepărtează dela sine, pentru scurte răstimpuri, posomorîtele fantome. Ea își uită de spionii ruși și de vizitele lui Hornberg. Iși uită de chipul obosit al părintelui ei, istovit de neajunsuri mărunte și de larma ce nu mai contenește în cuprinsul clădirii, și de trezirile în dimineți încă turburi, când, pe jumătate adormită, e silită să fugă pe de divanul acoperit cu pânză, de pe care cearceaful alunecă necontenit, pentru ca internele să-și poată lua gustarea în sala de mâncare, pe care au făcut-o și dormitor al fetelor Sklodowska.

Iși uită de spaimă: spaima pricinuită de asupriri, spaima religioasă, spaima boalei și a morții. Instinctiv, caută să se smulgă dintr'un „climat" prea greoi.

Incercări de o clipă. De îndată ce se trezesc străfundurile minții, toate se reîntorc într'o clipită, — și în primul rând neliniștea pe care i-o pricinuiește starea mamei sale. Bolnava, atât de frumoasă cândva, a devenit o umbră. Cu toate cuvintele întăritoare ce se rostesc în preajmă-i, Mania își dă foarte bine seama că admirația ei de extaz, marea ei iubire, înflăcărarea din rugăciunile ei, — nu pot avea în niciun chip tăria să împiedece groaznicul desnodământ care nu e departe.

* * *

La rându-i, d-na Sklodowska se gândește și ea la sfârșitul apropiat. Vrea ca nenorocirea s'o găsească pregătită și să nu turbure întru nimic liniștea casei. La 9 Mai 1878, medicul, după cererea ei, cedează locul preotului. Numai preotul va cunoaște amărăciunile acestei creștine, durerea de a-și părăsi soțul atât de scump, lăsându-i în spate povara celor patru copii, îngrijorările când se gândește la viitorul acestor făpturi atât de tinere, pe care le lasă în plata Domnului, și mai cu seamă pe Maniusia care nu are decât zece ani.

Față de familie, ea nu vrea să pară câtuși de puțin îngrijorată; clipele din urmă i-au redat o înfățișare neînchipuit de fermecătoare. Ea moare așa cum a dorit să moară, fără sgomot, fără să pricinuiască neliniști. Bărbatul, fiul, fetițele, veghiază în preajmă-i, în odaia de zăcere. Și ochii prelungi, cenușii, atinși de aripa morții, se ațintesc rând pe rând asupra celor cinci chipuri îndurerate, ca și cum femeia care se duce ar vrea să le ceară iertare că le pricinuiește o atât de puternică amărăciune.

Ea găsește încă tăria să-și ia rămas bun dela fiecare. Pe încetul, slăbiciunea pune stăpânire pe trupul ei. Scânteia de vieață care încă mai dăinuiește nu-i va mai îngădui peste câteva clipe decât să facă un gest și să rostească un singur cuvânt.

Gestul e semnul închinăciunii; mâna, cuprinsă de tremur, vrea parcă să-i binecuvânteze pe ai săi.

Cuvântul, cel din urmă, îl îngână în freamătul unui răsuflet, contemplându-și odraslele și bărbatul, de care se desparte pentru totdeauna:

— Imi sunteți dragi.

* * *

Din nou îmbrăcată în negru, Mania rătăcește fără niciun rost prin apartamentul din strada Carmelitelor. Ea nu se poate obișnui cu gândul că Bronia locuește în odaia moartei, în timp ce ea cu Hela se culcă pe aceeași canapea acoperită cu cerceafuri, iar pe de altă parte, că o intendentă, angajată în grabă de profesor, vine în fiecare zi să dea porunci servitoarelor, să întocmească lista de mâncare pentru interne și să supravegheze, fără tragere de inimă, îmbrăcămintea copiilor. D. Sklodowski își închină toate clipele de libertate orfanilor. El însă nu se

pricepe decât să le dea îngrijiri neîndemânatice şi pline de duioşie, — adevărate îngrijiri de bărbat.

Mania află de timpuriu că vieaţa e nespus de crudă. Crudă pentru popoare, crudă pentru oameni.

Zosia a murit, d-na Sklodowska a murit şi ea. Lipsită de dragostea mângâietoare a mamei, lipsită de ocrotirea surorii mai mari, fetiţa, fără să se plângă vreodată, creşte într'un fel de posomorîtă înstrăinare.

E mândră, dar nu e încă o resemnată. In clipa când îngenunche în biserică, unde pe vremuri era însoţită de mama ei, simte cum i se trezeşte în suflet o surdă revoltă.

Nu se mai roagă cu aceeaşi dragoste lui Dumnezeu, care a fost în stare să-i dea lovituri atât de groaznice şi care a ucis în preajmă-i voioşia, nepăsarea copilărească şi mângâierea.

CAPITOLUL III

ADOLESCENTĂ

In istoria fiecărei familii se descoperă o clipă de neasemuită înflorire. Vreri necunoscute fac ca o generaţie să se distingă de cele ce-i urmează, ca şi de cele ce s'au străduit înaintea ei, printr'un belşug de înzestrări, printr'o neobişnuită sete de vitalitate, prin frumuseţe, prin izbândă.

O astfel de clipă s'a ivit şi pentru familia Sklodowski, cu tot tributul pe care a trebuit să-l plătească nenorocirii. Răpind-o pe Zosia, moartea a făcut o ostatică dintre cei cinci copii înţelepţi şi plini de înflăcărare. Dar toţi ceilalţi patru adolescenţi, născuţi dintr'o ftizică şi un intelectual istovit de muncă, poartă în fiinţa lor o îndărătnică tărie în faţa vieţii. Ei vor înfrânge duşmănia şi piedecile şi vor deveni câteşi patru făpturi excepţionale.

Nu sunt oare un mănunchiu vrednic de admiraţie, în această dimineaţă însorită a primăverii anului 1882, adunaţi în jurul mesei pregătită pentru gustare? Iat-o pe Hela: are şaisprezece ani, e înaltă, plină de farmec, neîndoielnic „cea mai frumoasă fată" a casei. Iat-o pe Bronia, cu obrazul îmbobocit, ca o floare rară, cu părul auriu. Iată-l pe Josef, cel mai în vârstă, care, în tunică de student, are înfăţişarea unui atlet nordic...

Cât despre Mania... Ei bine, Mania are cea mai plăcută înfăţişare. Trebue să mărturisim că s'a îngrăşat şi că uniforma strânsă pe trup desenează o talie ce nu pare să

fie câtuşi de puţin plăpândă. Intru cât e cea mai tânără, rămâne, deocamdată, cea mai puţin frumoasă. Dar, ca şi surorile ei, are chipul plăcut şi plin de însufleţire, ochii limpezi, părul luminos şi pielea albă ca a tuturor Polonezilor.

Numai cele două mai mici poartă uniformă: Hela, albastră, ca elevă a pensionului Sikorska, iar Mania cafenie; la paisprezece ani, e cea mai strălucită elevă a unuia dintre gimnaziile guvernământului. In acelaşi gimnaziu, Bronia şi-a închieat studiile cu un an mai devreme, fiind răsplătită cu o medalie de aur care a încărcat-o cu cea mai îndreptăţită glorie.

Bronia nu mai e o şcolăriţă, ci o „domnişoară" Ea a luat în mână frânele gospodăriei, înlocuindu-le astfel pe nesuferitele intendente. Ea face socotelile, supraveghiază internele, — aceleaşi interne care nu-şi schimbă decât înfăţişarea şi numele, — şi poartă, ca persoanele în vârstă, un coc în creştetul capului şi rochii lungi, „cu coadă", care „mătură" odăile, împodobite cu fel de fel de zorzoane.

O medalie de aur, asemeni aceleia a Broniei, a primit şi Josef în clipa când a părăsit gimnaziul de băieţi ca să urmeze cursurile Facultăţii de medicină. Surorile sale îl admiră şi-l pismuesc. Chinuite de pe acum de ambiţii intelectuale, cele trei Sklodowska blestemă cu mult înainte regulamentul Universităţii din Varşovia, în care femeile nu sunt îngăduite. Şi ascultă cu luare-aminte istorisirile fratelui mai mare cu privire la această „Universitate a Ţarului", mult inferioară totuşi, în care învaţă Ruşi ambiţioşi şi Polonezi copleşiţi de sfiiciune.

Convorbirile însă nu-i fac să-şi uite de gustare. Pâinea, untul, smântâna şi prăjiturile dispar ca prin farmec...

— Iosef, astă seară au loc cursuri de dans şi avem nevoie de tine, ca de un adevărat cavaler, zice Hela, care nu-şi uită de îndeletnicirile serioase. Bronia, crezi oare că rochia mea, bine călcată, mai poate fi încă bună la ceva?

— De vreme ce n'ai alta, poate să fie destul de bună, îngână filosoficeşte Bronia. Ne vom îngriji de asta după amiază, când te vei întoarce.

— Rochiile noastre sunt foarte frumoase! e de părere Mania.

— Oh, tu nu te pricepi încă. Eşti prea mică.

Familia se împrăştie. Bronia scutură masa. Iosef se retrage, cu caietele sub braţ. Hela şi Mania se îndreaptă îmbrâncindu-se spre bucătărie.

— Tartina mea!... Sardelele!... Unde e untul?

Cu toate că gustarea a fost îndeajuns de bogată, fetele au încă preocupări gastronomice. Işi ascund în ghiozdane gustările pe care le vor mânca la şcoală, în recreaţia dela unsprezece ceasuri: o pâine mică, o pereche de foarte gustoşi cârnaţi polonezi, sardele, un măr...

Mania îşi închide geanta cu grijă, apoi îşi aruncă ghiozdanul pe spate.

— Grăbeşte-te! Ai s'ajungi târziu la întâlnire! glumeşte Hela, care şi ea se pregăteşte de plecare.

— Nu, nu; sunt numai opt ceasuri şi jumătate. La revedere!

Pe scară, o ia înaintea altor două interne din şcoala tatălui său. Mult mai puţin grăbite, se îndreaptă şi ele spre gimnaziu.

Gimnaziu, pensioane, şcoli... Tinereţea Mariei Sklodowska e hărţuită de aceste cuvinte. D. Sklodowski e profesor la un gimnaziu. Bronia abia a ieşit din gimnaziu, Mania se duce la gimnaziu, Iosef la Universitate, Hela la pensionul domnişoarei Sikorska... Până acasă, deşi, în felul ei, această casă e tot o şcoală! Poate că Mania îşi închipueşte lumea ca pe un liceu nemăsurat, în care nu sunt decât profesori şi elevi şi în care dăinueşte un singur ideal: să înveţi.

Internele sunt mai uşor de îngăduit dela un rând de vreme, de când familia, părăsind posomorîta stradă a Carmelitelor, s'a instalat în strada Leschno. Clădirea e plăcută: faţada îngrijită, ograda liniştită în care gunguresc porumbei cenuşii, balcoanele îngreuiate de viţă sălbatică. Iar apartamentul dela primul etaj e în deajuns de încăpător pentru ca Sklodowski, înafară de celelalte odăi, să folosească numai pentru ei, patru dintre ele.

Destul de largă, cu case de o rară frumuseţe înghesuite

unele într'altele de-o parte şi de alta, strada Leschno e una dintre cele mai „umblate". In alcătuirea ei nu se întâlneşte nimic din pitorescul slav. Acest cartier aproape elegant, aminteşte Occidentul, dela măreţia bisericii calvine care se află drept în faţa casei, până la clădirea cu stâlpi, de modă franţuzească, din strada Rymanska, mărturie a adoraţiei pe care Napoleon a inspirat-o Poloniei, — adoraţie care încă mai dăinueşte.

Cu ghiozdanul în spate, Mania se grăbeşte s'ajungă la palatul conţilor Zamoyski, căruia i se spune „Palatul Albastru"... Se fereşte de intrarea principală şi pătrunde într'o curte neîngrijită, păzită de un mare leu de bronz. Deodată, se opreşte nedumerită: curtea e pustie.

Un glas binevoitor o întâmpină:

— Nu pleca, mică Maniusia... Kazia va coborî numaidecât.

— Oh, mulţumesc, doamnă... Bună ziua, doamnă!

Dela fereastra unei odăi a catului de jos, d-na Przyborowska, nevasta bibliotecarului conţilor Zamoyski, cu părul negru bine prins sub o cunună de coade, o priveşte cu prietenie pe tânăra Sklodowska, fetiţa cu obrajii rotunzi, cu privirea aprinsă, care de mai bine de doi ani e cea mai bună prietenă a fiicei sale.

— Astăzi după amiază va trebui să vii negreşit la o gustare. Iţi voiu face „paczki" şi şocolată la ghiaţă, care îţi place atât de mult.

— Fireşte că trebue să vii! strigă Kazia care, coborînd scara în pripă, a venit să-şi ia prietena de braţ. Să mergem repede, Mania, am întârziat...

— Da, tocmai voiam să ridic inelul leului...

Mania vine în fiecare zi s'o caute pe Kazia care o aşteaptă sub bolta de viţă. Atunci când nu găseşte pe nimeni, ridică inelul greu pe care leul de bronz îl ţine în gură şi îl învârteşte în jurul botului fiarei, apoi îşi urmează calea spre gimnaziu. Kazia, văzând inelul întors, află că Mania a trecut pe la ea şi că, dacă vrea s'o ajungă din urmă, n'are decât să iuţească pasul.

E o fată foarte drăgălaşe, Kazia. Se simte pururi fericită, n'are nicio grijă şi e mult răsfăţată de bunii ei pă-

rinţi. D. şi d-na Przyborowski o răsfaţă de asemeni şi pe Mania, purtându-se cu ea cum s'ar purta cu un copil al lor şi încearcă s'o facă să uite că e orfană. Dar, după anumite apucături din felul de a fi al celor două adolescente în uniformă cafenie, se poate lesne băga de seamă că una e o fetiţă râzgâiată, căreia în fiecare dimineaţă o mamă iubitoare îi piaptănă părul cu băgare de seamă, legându-i-l în panglici, pe câtă vreme cealaltă, la paisprezece ani şi jumătate, creşte într'o casă în care nimeni n'are vreme să se ocupe de ea.

Ţinându-se de braţ, fetele pornesc pe îngusta stradă Zabia. Nu s'au mai văzut dela gustarea din ajun şi au atâtea să-şi spună! Mii de nimicuri, de bună seamă în legătură numai cu cele ce se petrec în gimnaziul din mahalaua Cracoviei.

E o mare schimbare, după vieaţa petrecută în pensionul d-rei Sikorska, o vieaţă cu adevărat poloneză, să te pomeneşti eleva unui institut oficial în care spiritul de rusificare domneşte cu atotputernicie. O schimbare de trebuinţă, — gimnaziile imperiale sunt singurele care liberează diplome valabile, — dar faţă de care Mania şi Kazia se răzbună rostind cuvinte răutăcioase pe seama profesorilor veniţi din Rusia, fără să-l uite pe pastorul Meding, care predă germana, şi mai cu seamă pe d-ra Mayer, supraveghetoarea înăcrită şi nesuferită.

Micuţă, oacheşă, cu părul sbârlit, încălţată cu pantofi cu talpă de cauciuc, ca spioanele, „Mayer" e cea mai aprigă duşmană a Maniei Sklodowska. O învinovăţeşte pentru cel mai mic lucru: că e o fire încăpăţânată, că are un „zâmbet dispreţuitor", atunci când Mania îi ascultă fără să-şi bată capul cuvintele în stare s'o rănească.

— Iţi pierzi vremea când vrei să stai de vorbă cu Sklodowska... Inseamnă s'arunci cu boabe de mazăre'n perete!" se tângueşte pururi această pedantă. In deosebi îmbufnată din pricina părului cârlionţat al fetei pe care o socoteşte „neascultătoare şi caraghioasă", ea caută să netezească cu peria cea mai aspră şuviţele rebele, cu gând s'o schimbe pe mica Poloneză într'o Gretchen cu părul adus după tâmple. In zadar! După câtva minute, bucle uşoare, ca-

pricioase, împodobesc din nou obrazul plin de frăgezime. Şi ochii Maniei, în extaz, prea nevinovaţi, se aţintesc cu un fel de ciudată stăruinţă asupra coadelor sclipitoare ale supraveghetoarei.

— Te opresc să mă priveşti astfel... să mă priveşti de sus! ţipă Mayer, desnădăjduită.

— Dar dacă nu pot să fac altfel! i-a răspuns Mania într'o zi, scoasă din răbdări, şi mai îndărătnică decât ea.

Zi după zi, între răutăcioasa domnişoară şi şcolăriţa prea stăpână pe sine, războiul se înteţeşte. Cea mai groaznică furtună dăinueşte din ultimul an. D-ra Mayer, intrând în clasă pe neaşteptate, le-a surprins pe Mania şi pe Kazia jucând de bucurie între pupitre, din pricină că ţarul Alexandru II fusese asasinat şi a cărui moarte groaznică aşternea un mare doliu asupra imperiului.

Una dintre cele mai triste urmări ale constrângerii politice e cruzimea pe care o desfăşoară asupra celor asupriţi. Mania şi Kazia sunt stăpânite de o vrăjmăşie pe care n'o vor cunoaşte niciodată făpturile libere. Cu toate că sunt firi blânde şi îngăduitoare, ele îşi trăiesc vieaţa după o morală deosebită, — morala sclavilor, — care face din ură o virtute şi din supunere o laşitate.

In schimb, aceste nevârstnice se aruncă cu pasiune spre ceea ce le poate fi îngăduit să iubească. Il preţuesc peste măsură pe tânărul şi chipeşul domn Glass, profesorul de matematici, şi pe d. Slosarski, profesorul de ştiinţe naturale: amândoi Polonezi, — deci complici. Chiar faţă de Ruşi sentimentele lor sunt aceleaşi. Ce să creadă, de pildă, despre misteriosul domn Mikieszin care, ca să răsplătească o elevă, îi întinde în linişte un exemplar din poemele lui Nekrasov, unul dintre poeţii revoluţionari? Şcolăriţele bagă de seamă cu surprindere că, cei veniţi din tabăra duşmană, au de multe ori anumite porniri de solidaritate faţă de ele. In sfânta Rusie, ţarul n'are de partea lui decât credincioşi.

In clasa Maniei se întâlnesc Poloneze, Evreice, Rusoaice şi Germane. Niciun fel de vrăjmăşie serioasă nu le desparte. Tinereţea lor trăită laolaltă, neostoita rivalitate şcolărească, fac să dispară deocamdată deosebirea de rase

şi de gândire. Văzându-le cum se ajută între ele în truda zilnică şi cum se joacă împreună în timpul recreaţiei, ţi-ar veni să crezi că între ele domneşte cea mai desăvârşită înţelegere.

Dar, de îndată ce-au părăsit şcoala, fiecare îşi regăseşte limba, patriotismul şi religia. Mai îndrăsneţe decât toate celelalte, tocmai fiindcă sunt mai persecutate, Polonezele pornesc în grupuri strânse şi se regăsesc mai târziu la gustări, unde nu le-ar putea fi îngăduit să poftească, fie o Rusoaică, fie o Germană.

Şi totuşi, această îndărătnicie îşi are neajunsurile ei ascunse. Câtă stăpânită amărăciune şi câte dureroase înfrângeri! Totul li s'ar părea o vină, dela prietenia pe care ar simţi-o faţă de o străină, până la nevinovata plăcere cu care ar asculta, din gura asupritoarelor, lecţii de ştiinţă sau de filosofie, — primind, cu alte cuvinte, această educaţie „oficială", atât de urîtă în principiu.

Iarna din urmă, într'una din scrisorile ei, Mania Sklodowska i-a făcut Kaziei o mărturisire înduioşetoare, o mărturisire plină de ruşine:

Ştii tu, Kazia... că, orice ar fi, îmi place mult această şcoală. Poate că ai să râzi de mine, eu totuşi n'am să mă dau înlături spunându-ţi că mi-e dragă, ba chiar c'o preţuesc nespus de mult. De-abia acum bag de seamă. N'aş vrea să crezi însă că-mi lipseşte peste măsură. Oh, nu, câtuşi de puţin... Dar gândul că mă voiu reintoarce curând acolo nu mă întristează şi cei doi ani pe care sunt silită să-i mai petrec între zidurile acestei şcoale, nu mi se mai par atât de înfricoşători, atât de groaznici şi atât de lungi cum mi s'au părut până acum...

* * *

După grădina familiei Lazienki, în care îşi petrece cele mai multe ceasuri de tihnă, grădina saxonă e unul dintre lăcaşurile care îi plac mai mult Maniei din oraşul natal pe care, încă multă vreme, îl va numi „micuţa mea Varşovie scumpă".

Trecând dincolo de grilajul de fier, Mania și Kazia pornesc pe aleea care duce la Palat. Cu două luni în urmă, după un vechiu obiceiu, își târau pe aceleași cărări acoperite de băltoace, galoșii: atât cât noroiul putea să treacă mai sus de marginile lor, dar fără să le ude până la piele și să le strice încălțămintea. De îndată ce cărările s'au svântat, au reluat alte jocuri care, în ciuda simplității, le stârnesc hazul până la lacrimi. De pildă, jocul de-a „verdele..."

— Vrei să mergi cu mine să-mi cumpăr un caiet nou? începe Mania cu glas potolit. Am văzut unele foarte frumoase, cu coperte *verzi*, care...

Dar Kaziei nu-i scapă nimic din vedere. La cuvântul *Verde*, ea îi întinde numaidecât Maniei un petec de catifea verde pe care-l ținea ascuns în buzunar, și astfel evită să plătească un gaj. Ea aduce vorba despre lecția de istorie pe care profesorul le-a dictat-o ieri și în care se spunea că Polonia e o provincie, poloneza o limbă păsărească, și că, datorită nesocotințelor lor, Polonezii l-au făcut să moară de amărăciune pe țarul Nicolae I, care-i iubea atât.

— Cu toate astea, bietul om se simțea stânjenit povestindu-ne astfel de infamii. Ai băgat de seamă că nu îndrăsnea să ne privească în față și era groaznic de schimbat la chip?

— Da, era *verde*, răspunde numaidecât Kazia. Dar în aceeași clipă, bagă de seamă că i se plimbă pe sub nas o frunză tânără de castan, de un verde crud...

Și în fața grupurilor de copii ce fac turte din noroiu sau bat cercul în goană, fetele se prăpădesc de râs.

Trec pe sub coloana subțire a palatului de Saxa și străbat piața largă. Deodată, Mania lasă să-i scape un țipăt.

— Am trecut dincolo de monument. Trebue să ne reîntoarcem numaidecât.

Fără să răspundă, Kazia o ia înapoi. Zăpăcitele au săvârșit o greșală de neiertat. In mijlocul pieții de Saxa [1], se înalță un mare obelisc înconjurat de patru lei, pe care sunt săpate, cu slove chirilice, cuvintele: „Polonezilor credincioși Monarhului lor". Această răsplătire adusă din partea țarului trădătorilor trecuți de partea asupritorului, rămâne, pentru patrioți, un obiect de desgust, și tradiția impune să-l scuipi de câte ori treci prin fața monumentului... Dacă, prin cine știe ce întâmplare, ai călcat această regulă, ești dator să te întorci și să repari greșala.

După ce-și împlinesc această îndatorire, fetele își reiau convorbirea obișnuită.

— Astăseară e dans acasă, zice Mania. Vii și tu să privești?

— Da... Ah, Maniusia, când vom avea și noi dreptul să dansăm? Și doar ne pricepem atât de bine! oftează cu adâncă nerăbdare Kazia.

Când? Nu mai înainte ca școlărițele să fi „intrat în lume". Au, de bună seamă, dreptul să se încerce între ele și să învețe, împreună cu maestrul de balet al gimnaziului, lansieul, polca, mazurca și alte jocuri. Iau parte de asemeni, înghemuite pe două scăunașe, la cursurile de dans care adună, în fiecare săptămână, în sânul familiei Sklodowski, tineretul altor familii cu care se află în legături de prietenie.

Așteptând să le vină rândul să fie invitate de băieți, se cuvine să mai petreacă încă multă vreme între pereții gimnaziului, a cărui clădire înaltă și goală, cu trei caturi, se înalță, iată, la capătul drumului, drept în fața bisericii Buna Vestire, încărcată cu ornamente, ce pare o podoabă a Renașterii italiene pierdută printre clădirile aspre. Colegele lor se văd intrând pe sub bolți. Au zărit-o pe micuța Wulf cu ochii albaștri, și pe Ania Rottert, Germana cu nasul cârn care, după Mania, e cea mai bună elevă din clasă și pe Leonia Kunicka...

Dar ce să aibă Kunicka? Ochii îi sunt umflați de plâns; și ea, care se îmbracă întotdeauna foarte îngrijit, pare că s'ar fi îmbrăcat astăzi nu știu cum...

Mania și Kazia au încetat să mai zâmbească. Se grăbesc s'o ajungă din urmă pe prietena lor.

— Ce ți s'a întâmplat? Ce ai, Kunicka?

1) Astăzi, piața Mareșal Pilsudski.

Fetei căreia i s'a pus întrebarea i-a pierit sângele din obraji. Cuvintele i se strecoară anevoie printre buze.

— Fratele meu... făcea parte dintr'un complot... L-au denunțat... Și de trei zile nu mai știm nimic de el...

Apoi adaogă, înnăbușindu-și hohotele de plâns:

— Mâine dimineață au să-l spânzure.

Fetele, îngrijorate, o împresoară pe nefericită, și vor s'o întrebe, s'o susțină. Dar în aceeași clipă se aude glasul înnăcrit al domnișoarei Mayer:

— Haide, domnișoarelor, destulă flecăreală. Să ne grăbim!

Mania, mută de spaimă, își reia locul în liniște. Acum câteva clipe se gândea la muzică, la baluri. De astădată, în timp ce zumzăie primele fraze dintr'o lecție de geografie al cărei înțeles nici nu se silește cel puțin să-l pătrundă, vede cu închipuirea chipul înflăcărat și tânăr al băiatului condamnat, — și spânzurătoarea, și pe călău, și funia...

In aceeași noapte, în loc să se ducă la cursurile de dans, șase fete de câte cincisprezece ani au stat de veghe în odaia Leoniei Kunicka. Mania, Hela și Bronia, au venit împreună cu Kazia și cu sora ei Ula, — și le-a apucat ziua în preajma colegei lor.

Și-au înfrățit revolta și lacrimile. Au risipit întru mângâierea prietenei lor, chinuită de amărăciune, cele mai umilite și sincere păreri de rău, sărutându-i pleoapele plânse și îndemnând-o să soarbă câteva înghițituri de ceai fierbinte. Ceasurile au trecut, atât de încet, atât de dureroase, peste fetele dintre care patru mai poartă încă uniforme de școlărițe...

In clipa când lumina palidă a dimineții, scăldând paloarea obrazului lor, a dat parcă de veste asprimea sfârșitului, toate s'au lăsat să cadă în genunchi și, îngânând cea din urmă rugă, și-au ascuns în palme obrajii îngroziți.

* * *

O medalie de aur, două medalii de aur, trei medalii de aur în sânul familiei Sklodowski... Cea de a treia a fost

primită de Mania, la 12 Iunie 1883, în clipa când și-a sfârșit studiile secundare.

Pe o căldură înnăbușitoare, citirea premianților, discursurile, fanfarele. Felicitările profesorilor, slaba strângere de mână a d-lui Apuhtin, inspectorul general al învățământului din Polonia rusească, căruia îi răspunde printr'o ultimă plecăciune Mania... Cu un mănunchiu de trandafiri galbeni prins la cingătoare, peste rochia de ceremonie, pe de-a'ntregul neagră, după obiceiu, mica Sklodowska își ia rămas bun, le jură prietenelor că le va scrie în fiecare săptămână și, încărcată de cărți rusești de scrimă pe care, cu glas tare, mărturisește că le găsește îngrozitoare (să aibă o astfel de îndrăsneală fiindcă e vorba de ultima zi?) părăsește pentru totdeauna gimnaziul din mahalaua Cracoviei, la brațul unui părinte pe care succesele fiicei lui îl măgulesc peste măsură.

Mania a muncit mult, — și cu folos. D. Sklodowski hotărăște ca, mai înainte de a-și alege o carieră, să trăiască, timp de un an, la țară.

Un an de vacanță! Cine nu se simte ispitit să și-o închipuiască pe fata de geniu, stăpânită de o înclinare precoce și studiind într'ascuns manualele științifice? Dar nu... în răstimpul misterioasei treceri a frământărilor adolescenței, în timp ce trupul ei se transformă și obrazul i se înnobilează, Mania devine dintr'odată nepăsătoare. Părăsind cărțile de școală, ea soarbe, pentru prima și ultima oară în vieața ei, beția unei odihnitoare trândăvii.

Un frumos antract câmpenesc se încadrează în povestea vieții acestei fete de profesor. „Eu nu pot crede în existența geometriei și algebrei", îi spune ea Kaziei. „Le-am uitat aproape cu desăvârșire". Departe de Varșovia și de gimnaziu, locuește la niște rude din provincie, care o îngrijesc și o răsfață luni în șir, în schimbul unor lecții ușoare pe care le dă copiilor sau a plății unei întrețineri, destul de redusă. Astfel, se lasă în părăsirea bucuriei de a trăi.

Cât e de nepăsătoare! Cât se simte de mulțumită și cât e de tânără, — parcă mai tânără decât în zilele posomorîte ale copilăriei! Intre o excursie și un ceas de odihnă,

ea de abia dacă găseşte energia să ia pana în mână şi să-şi zugrăvească mulţumirea în scrisori care încep totdeauna cu „Micul meu drăcuşor“ sau „Kazia, sufletul meu!“

Mania către Kazia:

Aş putea spune că, în afară de ceasul în care am făcut lecţia la franceză cu unul dintre copii, n'am mai făcut astăzi nimic altceva, dar aceea ce se numeşte nimic, — deoarece am părăsit până şi broderia pe care o începusem... — nu mai ştiu în ce chip îmi petrec ziua dela o vreme încoace... Mă trezesc când la zece, când la patru sau la cinci ceasuri, dimineaţa, nu seara! Nu citesc nicio lucrare serioasă, nimic altceva decât romane uşoare şi stupide. Astfel, cu toată diploma care îmi înlesneşte demnitatea şi maturitatea unei persoane care şi-a sfârşit studiile, mă socotesc proastă cum n'am fost niciodată. Uneori încep să râd singură şi cântăresc cu desăvârşită mulţumire starea de neasemuită stupizenie în care mă găsesc.

Pornim în grupuri să ne plimbăm prin pădure, ne jucăm cu cercul, cu coarda (nu mă pricep câtuşi de puţin!) de-a şoarecele şi pisica, de-a gâsca, şi alte multe fleacuri tot atât de copilăreşti. Am găsit pe-aici atâţia fragi încât, cu cinci groşi, poţi să cumperi o strachină plină, ba ţi se mai dă şi-o ulcică pe deasupra. Vai, anotimpul lor a trecut.. Mă tem, de altfel, că la reîntoarcere, pofta mea de mâncare o să-i sperie pe cei din juru-mi şi lăcomia să nu devină îngrijorătoare pentru cei ce mă cunosc.

De foarte multe ori ne dăm în scrânciob, atât de sus şi cu atâta putere cum nici nu-ţi poţi închipui, facem băi şi pescuim raci la lumina făcliilor... In fiecare duminecă punem caii la trăsură ca să ne ducem la biserică, apoi facem o vizită la mânăstire. Cei doi preoţi sunt foarte spirituali, plini de voioşie chiar, şi petrecem de minune în tovărăşia lor.

Am fost pentru câteva zile la Zwola. Aci am întâlnit un actor, domnul Kotarbinski, care ne-a făcut mult să râdem. Ne-a cântat atâtea cântece şi a declamat atâtea versuri, ne-a jucat atâtea farse şi a cules atâtea coacăze pentru noi încât, în ziua plecării, i-am împletit o mare coroană de maci, de garoafe de câmp şi de albăstrele, şi, în clipa când trăsura s'a pus în mişcare, i-am aruncat-o în braţe, urlând: „Să trăieşti! Să trăieşti, domnule Kotarbinski!...“ El şi-a pus numaidecât coroana pe cap şi am auzit că mai târziu a ascuns-o cu grijă în valiză ca s'o ducă la Varşovia. Ah, cât de frumoasă e vieaţa la Zwola! Intâlneşti totdeauna lume multă şi domneşte aci o libertate, o egalitate şi o independenţă cum iarăşi nu-ţi poţi închipui... In timpul reîntoarcerii, Lancet a lătrat atât de mult încât nu ştiam ce să mai facem cu el...

Lancet joacă un rol de seamă în vieaţa familiei Sklodowski. Bine dresat, acest prepelicar cafeniu ar fi putut deveni un foarte bun câine de vânătoare. Dar Mania, cele două surori şi Iosef i-au dat o creştere păcătoasă. Răsfăţat, îngrijit, bine hrănit, Lancet a devenit un dobitoc uriaş care a pus stăpânire pe bunăvoinţa tuturor. El răstoarnă mobila şi vasele cu flori, înghite cu lăcomie gustările ce nu i-au fost pregătite, sare în pieptul musafirilor ca şi cum ar vrea să le zică bun venit, apoi sfâşie în bucăţi pălăriile şi mânuşile celor care, din nebăgare de seamă, le-au uitat în vestibul. Atâtea însuşiri i-au atras adoraţia stăpânilor care, odată cu vara, se ceartă pe dreptul fiecăruia de a-l lua cu sine în vacanţă.

In acest an de lenevie, în care însufleţirea intelectuală a Maniei pare amorţită, o pasiune care va dăinui cât însăşi existenţa ei o cuprinde pe faţă: aceea a vieţii de ţară. Adăpostindu-se într'un ţinut, apoi în altul, prin schimbarea anotimpurilor, ea descopere necontenit tot alte frumuseţi în cuprinsul gliei poloneze, de-a-lungul căreia i s'a împrăştiat familia. La Zwola, împrejurimile sunt liniştite: nimic nu-i opreşte privirea, înafară de rotunzimea orizontului ce pare să fie mai depărtat decât în oricare altă parte a lumii. La Zawieprzyce, la unchiul Xavier, se fugăresc pe câmp vreo cincizeci de cai de rasă, — o adevărată crescătorie. Imbrăcată în pantaloni de o eleganţă în-

doielnică, împrumutaţi dela verii ei, Mania învaţă să călărească din ce în ce mai bine, până când ajunge să-i întreacă pe toţi ceilalţi.

In clipa când zăreşte Carpaţii, câtă mulţumire! Culmile ninse, brazii întunecaţi şi drepţi, o lasă înmărmurită pe această copilă a câmpului. Ea nu va uita niciodată urcuşurile pe cărări acoperite de merişor şi colibele oamenilor dela munte, în care fiece lucru e un cap de operă de lemn sculptat, iar sus, printre creste, lacul mic şi îngheţat, albastru ca o privire, şi care se numeşte atât de ciudat „Ochiul Mării!"

Foarte aproape de-aci, la graniţa Galiţiei, îşi va petrece iarna Mania, în sânul sgomotoasei familii a unchiului Zdzislaw, notar la Skalbmierz. Stăpânul casei e un om de petrecere, nevasta lui e o femeie foarte frumoasă, cele trei fete râd toată ziua. Cum s'ar plictisi Mania? In fiecare săptămână, sosirea unui oaspe sau apropierea unei serbări le dau semnul voioşiei acestor gazde ce trăiesc departe de lume. Părinţii pregătesc vânatul, fetele fac prăjituri, sau mai degrabă, închise în odăile lor, împodobesc cu panglici anumite costume bălţate de care se vor folosi la cel mai apropiat „Kulig".

Kulig! Să fie deajuns dacă spunem că nu e altceva decât un bal? Nu, fireşte! In neastâmpărul carnavalului, e un fel de călătorie cu ocoluri, feerică. Două sănii pornesc la drum de cu seară, prin zăpadă, ducându-le, înfofolite sub blănuri, pe Mania Sklodowska şi pe cele trei verişoare mascate şi îmbrăcate ca ţărănci cracoviene. Băieţii, îmbrăcaţi şi ei în costume pitoreşti şi rustice, le însoţesc călare, ducând făclii aprinse. Alte făclii scânteie printre brazi şi noaptea rece se umple de larmă: se apropie sania cu muzicanţi, care aduce patru mici jidovi de ţară; două nopţi în şir, aceşti cântăreţi vor smulge din strune ariile ameţitoare ale valsurilor, ale cracoviencelor, ale mazurcilor, ale căror refrenuri vor fi reluate în cor de toată lumea. Vor cânta, aceşti jidovaşi îndrăciţi, până în clipa când alte trei, cinci, zece sănii, răspunzând chemării lor, îi vor ajunge din urmă în noapte. Cu toate că săniile se hurducăne, cu toate coborîrile vertiginoase pe povârnişuri

repezi şi îngheţate, ei nu vor da greş cu o singură trăsătură de arcuş şi vor călăuzi în triumf, până la întâiul popas, fantasticul alaiu nocturn.

Un grup ce nu-şi mai găseşte astâmpăr se dă jos din sănii; se aud împuşcături în poarta unei case adormite, în timp ce stăpânii casei se prefac îngroziţi şi surprinşi... După câteva clipe, muzicanţii sunt urcaţi pe o masă şi începe balul, la lumina făcliilor şi a lumânărilor, în timp ce bucatele, de mult pregătite, sunt scoase din dulapuri. Apoi, la un semn, odaia se goleşte. Nu se mai zăresc nici măşti, nici gazde, nici hrană, nici cai, nici sănii, — nimic. Alaiul, îngroşat, sporit, porneşte prin pădure spre altă casă, apoi spre alta, şi aşa mai departe, recrutând din ce în ce mai multă lume. Soarele răsare, apoi apune. Lăutarii de abia dacă mai au timp să-şi tragă sufletul şi să se odihnească timp de câteva clipe în grajdul cu fân, unde dorm istoviţi de atâta trudă. Totuşi, în seara următoare, în clipa când şirul de sănii se opreşte, în tropot de copite şi sunet de zurgălăi, în faţa celei mai arătoase clădiri din mijlocul câmpului, aceea în care va avea loc „adevăratul bal", micii jidovi încep să cânte cu şi mai multă însufleţire şi atacă prima *cracoveancă*, în timp ce fiecare îşi ia locul ca să se întreacă în mişcările ciudate ale minunatului joc.

Un flăcău, îmbrăcat în haină de lână albă împodobită cu găitane, se grăbeşte să ia la joc pe cea mai dibace dintre fete: o straşnică ţărăncuţă de şaisprezece ani care se numeşte Mania Sklodowska şi care, în bluza de catifea, cu mâneci largi, cu panglici căzând într'un amestec de colori de sub diadema de spice, pare o munteancă în veşmânt de sărbătoare...

Mania îi desvălue Broniei marea ei mulţumire:

„Am gustat odată mai mult din plăcerile carnavalului, sâmbăta trecută, la un kulig dat de Luniewski, şi îmi închipuesc că niciodată n'am să mai petrec astfel, întru cât balurile obişnuite, în costume şi rochii de seară, n'au atâta însufleţire şi nici atâta svăpăiată nebunie. Am sosit foarte

de vreme, împreună cu d-na Burdzinska. Am devenit pe neaşteptate o foarte pricepută coaforă şi le-am pieptănat pe toate fetele pentru kulig, — cu multă îndemânare, pe cinstea mea! Am întâmpinat câteva neajunsuri pe drum: i-am pierdut şi i-am regăsit pe muzicanţi, o sanie s'a răsturnat, şi altele... In clipa când s'a ivit starostele (domnul Penot), mi-a dat de veste că am fost aleasă „domnişoară de onoare“ pentru kulig şi mi l-a prezentat pe tânărul care avea să mă întovărăşească, un băiat din Cracovia, chipeş şi foarte elegant. Acest kulig a fost, dela început până la sfârşit, o adevărată sărbătoare. Am jucat o mazurcă albă, la opt ceasuri de dimineaţă, în plină lumină. Şi ce frumoase costume! S'a mai jucat apoi un minunat „oberek“ cu diferite mişcări, şi trebue să ştii că mă pricep acum să joc în chip desăvârşit oberekul. Am jucat atât de mult încât, în timpul valsurilor, eram silită să primesc întruna alte noui invitaţii. Dacă aveam norocul să ies pentru câteva clipe ca să mă mai odihnesc, cavalerii se îngrămădeau în dreptul uşii ca să mă aştepte şi să mă poftească din nou la joc.

Intr'un cuvânt, poate că nicicând, nicicând altădată în vieaţa mea n'am să mai petrec atât. Am rămas de pe urma acestei petreceri c'o mare nostalgie. Am hotărît împreună cu mătuşa, ca, dacă mă voiu mărita într'o zi, nunta să se facă după obiceiurile cracoviene, aşa cum a fost acest kulig. Fireşte, astea sunt numai glume, — dar nu mai încape îndoială că planul îmi surâde de pe acum.

Aceste clipe de vrajă aveau nevoie de o apoteoză.

In Iulie 1884, o femeie vine să-l vadă pe d. Sklodowski, în apartamentul din Varşovia pe care Mania l-a reluat în stăpânire de multă vreme. E contesa de Fleury, o Poloneză măritată cu un Francez şi fostă elevă a d-nei Sklodowska. Intru cât fetele profesorului n'au plănuit încă nimic în legătură cu vacanţa, de ce oare n'ar veni să-şi petreacă cele două luni de vară la dânsa, la ţară?

Asta s'a petrecut într'o duminecă, îi scrie Mania Kaziei, *şi luni seara am şi plecat, Hela şi cu mine: în aceeaşi clipă primirăm o telegramă prin care ni se da de veste că trăsura ne-aşteaptă la gară. Iată câteva săptămâni de când suntem la Kempa, şi ar trebui să-ţi povestesc felul nostru de vieaţă, dar, întru cât n'am acest curaj, îţi voiu spune atât, c'am trăit ca'n basme. Kempa se află la îmbucătura Narewei cu Biebrza: apa nu-ţi lipseşte nici ca să te scalzi, nici ca să te plimbi cu barca; asta mă încântă cu desăvârşire. Invăţ să vâslesc, — am făcut mari progrese, — iar băile întrec orice aşteptare. Facem tot ce ne trece prin cap, dormim când ziua când noaptea, dansăm şi facem atâtea nebunii încât de multe ori am merita să fim închise într'o casă de sănătate...*

Poate că Mania nu exagerează. Un vânt de nevinovată sburdălnicie se abate asupra frumoasei clădiri pe care cele două ape late, netede şi sclipitoare, le cuprind în braţe. Dela fereastra odăilor lor, micile Sklodowska privesc, până la mari depărtări, întinderea acoperită numai de verdeaţă şi de apă, şi, mărginite de plopi şi de sălcii, coline scunde pe care de multe ori apele le înghit ca să se reverse în largul câmpiilor, şi atunci o nemărginită oglindă liniştită îmbrăţişează cerul în calde răsfrângeri.

Hela şi Mania au luat foarte curând comanda trupei de băieţi şi fete care locuiesc la Kempa. Stăpânii casei au un obiceiu foarte ciudat: când sunt împreună, îi dojenesc şi-i ceartă pe tineri, pretinzând că purtările lor ar lăsa mult de dorit. Dar, când rămâne singur, fiecare dintre soţi, într'ascuns unul de altul, iau parte la nebuniile vinovaţilor cărora le acordă o activă colaborare şi cea mai desăvârşită îngăduinţă.

Ce să mai facă astăzi? Să călărească? Să pornească la cules de ciuperci sau de agrişe negre şi să se plimbe prin pădure? Ar fi un lucru prea înţelept! Mania îl roagă pe Jan Moninszko, fratele d-nei de Fleury, să facă un drum până în satul vecin. In lipsa lui, ajutată de celelalte, va izbuti să atârne de grinzile groase ale tavanului tot ce se află în odaia tânărului: patul, masa, scaunele, lăzile, îmbrăcămintea, totul... Şi bietul Moninszko va trebui, la

reîntoarcere să se sbată pe întunerec împotriva acestui mobilier aerian.

Dar care e neasemuita gustare pregătită pentru cei mai vrednici dintre oaspeţi ? O gustare dela care „copiii" sunt excluşi ? Asta nu e cu putinţă. In timp ce oaspeţii se plimbă prin grădină, „copiii" înghit totul şi aşează în faţa mesei un manechin confecţionat în pripă, înfăţişând un conte de Fleury sătul. Apoi o iau la fugă.

Unde să-i cauţi pe făptaşi ? Unde să-i cauţi într'o astfel de zi şi în toate celelalte zile de vară ? De câte ori au săvârşit o nelegiuire, se mistuesc ca nişte fantome. Atunci când îi crezi în odăile lor, stau întinşi pe iarbă, în fundul parcului, iar când îi crezi la plimbare, sunt în pivniţă, grăbiţi să dea gata coşul cu agrişe, iar dacă, la cinci ceasuri de dimineaţă, rânduiala pare să domnească din nou în toată casa, înseamnă că toţi s'au făcut nevăzuţi şi că Mania, Hela şi tovarăşii lor de nebunii au plănuit mai dinainte să se scalde în râu în revărsatul zorilor. Nu există decât un singur mijloc ca să li se poată da de urmă : făgăduindu-li-se o nouă petrecere, cu cântece şi jocuri. Un astfel de mijloc, contesa de Fleury îl foloseşte cât mai des cu putinţă. In opt săptămâni ea pune la cale trei baluri, două serbări câmpeneşti, mai multe excursii şi plimbări cu barca...

Ea cu bărbatul ei sunt îndeajuns de răsplătiţi pentru bunăvoinţa cu care ştiu să primească. Le place tineretul svăpăiat, iau parte la glumele lor şi încuviinţează totul, până şi năzbâtiile mai mult decât năstruşnice dătătoare de bucurii, — o bucurie care, oricâtă risipă s'ar face de ea, — rămâne tot curată.

Astfel, îndură cu îngăduinţă surprizele la care îi supune banda. Implinindu-se paisprezece ani dela căsătoria lor, doi delegaţi le aduc o uriaşă şi foarte decorativă coroană de legume, cântărind aproape cincizeci de kilograme, şi-i poftesc să se aşeze sub un umbrar întocmit cu multă pricepere. In cea mai solemnă tăcere, cea mai mică dintre fete spune o poezie făcută înadins pentru o astfel de clipă.

Poezia e opera Maniei. A făcut-o plimbându-se prin odaia ei, cu paşi mari, în focul inspiraţiei. Şi poezia sfârşeşte astfel :

De sfântul Ludovic, nădăjduim
La câmp o clipă să ne veselim...
Aduceţi, deci, băeţi, de ori şi unde,
De fiecare fată un băiat, —
Urmând a voastră pildă, să putem
Cât mai curând urca, neşovăelnic,
Pe treptele altarului...

Rugămintea nu rămâne fără ecou. Soţii Fleury anunţă pentru foarte curând un mare bal. Stăpâna casei porunceşte prăjituri, ghirlande, făclii. Mania şi Hela îşi pregătesc îmbrăcămintea pentru această noapte unică.

Nu e lucru uşor să fii încântătoare atunci când eşti săracă şi o biată croitoreasă plătită cu ziua nu-ţi lucrează decât două rochii pe an : una pentru bal, alta pentru oraş. Cele două surori îşi fac socoteala şi iau o hotărîre. Vălul care acopere rochia Maniei s'a învechit, dar fondul de satin albastru se află încă în foarte bună stare. Trebue să se ducă la oraş, să caute în cea mai ieftină prăvălie lucrul de care are nevoie, adică vălul care va trebui să-l înlocuiască pe cel vechi. Iar după aceea să-şi obosească ochii punând totul în rânduială. Adăogând o panglică ici, un nod dincolo, cumpărând cu câteva ruble o pereche de pantofi şi culegându-şi în grădină un mănunchi de flori pe care să-l aşeze în cingătoare şi altul de trandafiri în păr, — va scăpa uşor din încurcătură.

In sera de Sfântul-Ludovic, în timp ce muzicanţii îşi înstrunează lăutele, iar Hela, neasemuit de frumoasă, sburdă prin casa în sărbătoare, Mania se priveşte pentru cea din urmă oară în oglindă. Intr'adevăr, totul a fost lucrat cu dibăcie. Vălul fluturător şi primăvăratic, florile proaspete aproape de obrazul rumen şi pantofii noui, — pantofii pe care în zori Mania îi va arunca într'un colţ,

din pricină că va fi dansat prea mult şi care nu vor mai avea nici cătărămi, — totul i se potriveşte de minune deocamdată.

* * *

După foarte multă vreme, mama, cu glasul blând şi învăluit de resemnare, şi-a reamintit, pentru mine parcă, de voioşia acestor zile pline de farmec. Ii priveam chipul obosit, sbârcit de aproape o jumătate de veac de trudă şi de îngrijorare. Şi-i mulţumeam soartei că, mai înainte de a-i fi înfăţişat acestei femei posomorîtele rosturi ale vieţii, îi îngăduise cel puţin, pentru un scurt timp, să petreacă în sanie la „kulig", în culmea bucuriei, şi să strice o pereche de pantofi de piele proastă într'o noapte de bal.

CAPITOLUL IV

ÎNCLINĂRI.

Am încercat s'o zugrăvesc pe Mania Sklodowska, copilă şi adolescentă, în neastâmpărul jocurilor şi în adâncirea studiilor. E sănătoasă, cinstită, simţitoare şi plină de voioşie. Are o inimă iubitoare. E o fată, spun profesorii, „înzestrată cu toate darurile". O elevă strălucită. Dar, în cele din urmă, ea nu se mai poate deosebi prin nimic de copiii care cresc în preajmă-i, cu toate apucăturile lor sglobii. Nimic deocamdată nu desvălue geniul.

Iată un alt portret: acel al fetei mari. E mult mai grav. In vieaţa Maniei, chipurile dragi s'au şters; singură o slabă ţinere de minte le-ar putea păstra neatinse până'n ultima clipă. Prieteniile s'au schimbat şi ele pe încetul. Nici pensionul, nici liceul nu mai sunt, şi nici acele legături de camaraderie, atât de puternice în aparenţă, dar care se desleagă atât de uşor de îndată ce nu mai sunt susţinute de obişnuinţa zilnică. Destinul Maniei se hotărăşte între două făpturi pline de bunăvoinţă, de înţelegere şi de cinste, care sunt rudele ei cele mai apropiate, — tatăl şi sora ei cea mare.

Alături de aceşti prieteni, aşa vreau s'o arăt pe Mania clădindu-şi viitorul în mintea ei puternic înzestrată.

Dar atunci când cea mai mare parte dintre oameni îi prooroceşte o vieaţă plină de prea multă strălucire, — cât rămâne de sărac, — până şi în presupusa lui îndrăsneală, — visul viitoarei Maria Curie!

* * *

In Septemvrie, zăpăcită în urma celor paisprezece luni de hoinăreală, Mania se reîntoarce la Varşovia, în sânul familiei, în casa de lângă gimnaziul în care şi-a petrecut copilăria.

O mare schimbare în felul de vieaţă al familiei Sklodowski, îndreptăţeşte părăsirea străzii Leszno pentru strada Nowolipki. Din pricina vârstei, profesorul, cu toate că încă îşi mai predă cursurile la liceu, a renunţat să mai ia copii în gazdă. Intr'un apartament mult mai mic, mult mai intim, — mult mai sărac, poate, — se instalează Mania împreună cu ai săi. O astfel de tovărăşie, odată cu locuinţa, te predispune la îngândurare, la muncă.

Acei care, pentru prima oară, îl întâlnesc pe d. Sklodowski, îl găsesc foarte aspru la început. Treizeci de ani de profesorat i-au dat o înfăţişare solemnă acestui om scurt şi gras, care, din pricina anumitor apucături, rămâne tipul desăvârşitului slujbaş: îmbrăcăminte posomorîtă, totdeauna periată cu îngrijire, gesturile hotărîte, cuvântul răspicat. Orice acţiune a vieţii sale a fost îndeplinită cu metodă. Dacă întocmeşte o scrisoare, fraza e logică, slova înghesuită. Dacă, în timpul vacanţelor, îşi duce copiii în excursie, nimic nu e lăsat la voia întâmplării. Un plan făcut mai dinainte îi călăuzeşte pe nevârstnici prin locurile cele mai atrăgătoare, şi, mergând, profesorul nu uită să le atragă luarea-aminte, cu multă pricepere, asupra frumuseţii unui peisaj sau interesului istoric al unui monument.

Mania n'a luat niciodată în seamă aceste mărunte apucături ale pedagogului. Ea îşi iubeşte mult părintele. El e ocrotitorul, îndrumătorul ei. Şi nu i s'ar părea ciudat să creadă că el cunoaşte tot ce există pe lume.

E adevărat că d. Sklodowski ştie totul, — sau aproape totul. In care ţară din Europa s'a putut întâlni, în zilele noastre, la un profesor obscur, o astfel de erudiţie? Acest părinte de familie, care îşi echilibrează cu atâta greutate veniturile, mai găseşte răgazul să-şi desfăşoare cunoştinţele ştiinţifice, cercetând publicaţiile pe care şi le procură foarte anevoie. I se pare foarte firesc să fie în curent cu progresul chimiei, al fizicei. Foarte firesc de asemeni să

cunoască greaca, latina, şi, înafară de poloneză şi rusă, să vorbească franţuzeasca, engleza şi germana; să tălmăcească în limba sa natală, în proză sau în versuri, cele mai frumoase opere ale autorilor străini; să scrie nenumărate poezii, pe care le notează cu grijă într'un caiet de şcolar, cu copertele negre şi verzi: *Prietenilor mei cu prilejul unei aniversări... Cuvinte rostite cu prilejul unei căsătorii... Foştilor mei elevi...*

In fiecare sâmbătă, d. Sklodowski, băiatul şi cele trei fete îşi petrec seara împreună, închinând-o literaturii. Bătrânul citeşte poezii, sau le declamă. Copiii îl ascultă cu sinceră admiraţie: acest profesor cu fruntea încreţită, cu obrazul gras şi plin de bunăvoinţă, împodobit cu o barbă căruntă, e înzestrat cu un mare dar al cuvântului. Din sâmbătă în sâmbătă, capodoperele trecutului se apropie astfel de Mania, tâlmăcite de un glas prietenos. Pe vremuri, acelaşi glas îi povestea întâmplări, călătorii, sau mai degrabă îi făcea cunoscută lucrarea *David Copperfield* [1], pe care d. Sklodowski o tălmăcea în limba polonează, fără nico greşală, cu cartea deschisă dinainte. Astăzi, acelaşi glas pe care nenumăratele ore de cursuri la gimnaziu l-au obosit întrucâtva, declamă în faţa celor patru tineri cu atenţia încordată lucrările autorilor romantici care au fost în Polonia poeţii răscoalei şi ai umilinţelor, Slowacki, Krasinski, Mickiewicz! Intorcând foile cărţilor învechite, dintre care unele au fost scoase din vânzare din ordinul ţarului şi tipărite apoi într'ascuns, cititorul scandează tiradele eroice din *Jupân Thadeu*, sau versurile dureroase din *Kordyan*.

Mania nu va uita nicicând aceste seri. Mulţumită părintelui ei, evoluiază într'o atmosferă intelectuală de o rară calitate, pe care o vor cunoaşte prea puţine fete. O legătură puternică o apropie de omul care face sforţări atât de uriaşe pentru ca vieaţa să-i fie interesantă şi atrăgătoare. Şi, în dragostea ei plină de îngrijorare, bănueşte chinul pe care îl ascunde aparenta seninătate a d-lui Sklo-

1) Roman de Charles Dickens.

dowski. Tristețea unui văduv care nu s'a putut mângâia. Tristețea unui funcționar asuprit, condamnat să îndeplinească sarcini de subaltern. Remușcările unei făpturi neodihnite care se mustrează încă pentru faimoasa speculație care i-a înghițit modesta avere.

Uneori, încetând de a se mai stăpâni, bietul om lasă să-i scape o tângă:

— Cum se poate să fi pierdut o astfel de sumă ! Eu, care năzuiam să vă dau creșterea cea mai aleasă, să vă înlesnesc putința călătoriilor, să vă trimit să urmați cursurile în străinătate... Iată că mi-am bătut joc de toate ! Nu mai am bani, nu pot să vă mai ajut. Curând, am să vă cad pe cap. Ce veți deveni ?

Profesorul oftează din pricina neliniștei și, întorcându-se spre copii, așteaptă părintește cuvintele de împotrivire prin care ei vor să-l întărească. Sunt aci, grupați în jurul lămpii cu petrol, în micul birou înveselit de plante verzi, îngrijite cu dragoste. Patru frunți îndărătnice, patru zâmbete de încurajare... In toate privirile aprinse, dela albastrul cicoarei până la cenușiul zărilor de plumb, se citește aceeași înflăcărare, aceeași nădejde :

— Suntem tineri. Suntem tari.

* * *

Lesne sunt de înțeles îngrijorările d-lui Sklodowski. In anul de care atârnă viitorul, situația copiilor e departe de a fi mulțumitoare.

Problema e simplă : cu restrânsele venituri care într'o zi vor fi reduse la o pensie oarecare, părintele familiei de abia dacă își va putea plăti chiria, hrana și o servitoare. Prin urmare, Iosef, Bronia, Hela și Mania s'ar cuveni să înceapă de pe-acum să-și câștige cele de trebuință pentru traiu.

Primul gând care se trezește în mintea băiatului și a fetelor celor doi pedagogi, e, firește, să dea lecții. *„Student în medicină, predă lecții particulare“. „Lecții de aritmetică, de geometrie și de franceză, predă o tânără diplomată. Prețuri moderate“.* Sklodowski intră în rândurile

sutelor de tineri intelectuali care, la Varșovia, nu știu din ce trăiesc...

Indeletnicire grea. La șaisprezece ani și jumătate, Mania învață ce înseamnă oboseala și umilințele care o pândesc pe orice fată săracă. Drumurile lungi făcute prin oraș, pe ploaie și pe frig ; elevi recalcitranți sau leneși, părinți de-ai elevilor care te fac să aștepți până cine știe când, în curenții de aer ai gangurilor, (D-ra Sklodowska să aibă bunătatea să aștepte câteva clipe... fiica se reîntoarce peste un sfert de ceas !) sau care, din obișnuință, uită la sfârșitul lunii să-ți achite cele câteva ruble pe care le-ai așteptat cu atâta înfrigurare, nădăjduind să le poți încasa în dimineața cutărei zile...

Iarna se înăsprește. In strada Nowolipki vieața e posomorîtă și fiecare zi se aseamănă cu toate celelalte.

Nimic nou în casa noastră, scrie Mania. *Florilor le merge bine, azaleele au înflorit, Lancet doarme pe covor. Gucia, croitoreasa cu ziua, îmi schimbă rochia pe care am văpsit-o : îmi va veni bine și va fi foarte frumoasă. A Broniei e gata și-mi place. N'am scris nimănui ; n'am timp și mai puțini bani. O persoană care ne cunoaște și cu care avem legături mai vechi a venit să întrebe cât i s'ar pretinde pentru câteva lecții. Bronia i-a cerut o jumătate de rublă pe oră și doamna a luat-o la fugă, ca și cum i-ar fi fost frică să nu ia foc.*

Prin urmare, Mania nu e decât o fată fără zestre, harnică și cu judecată, a cărei singură grijă e aceea de a-și spori clientela ? Nu... De nevoie, a primit să înfrunte prin muncă asprimile vieții, dând lecții particulare. Dar ea duce și o altă vieață, — ascunsă și plină de patimă. Ca fiecare Poloneză a vremei aceleia, ea e cuprinsă de năvala visurilor.

Pe tineri îi stăpânește același vis : idealul național. Râvna de a sluji Polonia trece, în planurile lor de viitor, înaintea ambițiilor personale, înaintea dragostei și căsătoriei. Unul năzuește să ducă o luptă fără preget și, cu primejdia zilelor, pune la cale comploturi. Celălalt înțelege

să înfrunte primejdia prin comploturi. Altul hrănește un vis mistic, — deoarece religia catolică e și ea un refugiu, un mijloc de împotrivire față de asuprirea ortodoxismului.

Năzuința mistică a părăsit-o pe Mania. Prin tradiție și bunăstare, ea rămâne încă o începătoare. Credința ei însă, clătinată cândva prin moartea d-nei Sklodowska, s'a risipit pe încetul. După ce a îndurat cu adâncă resemnare răpirea uneia dintre mamele cele mai cucernice, fata trăiește de șase sau șapte ani sub înrâurirea tatălui ei, catolic fără convingere, liber-cugetător îndărătnic. Din smerenia copilăriei nu i-au mai rămas decât dorinți nelămurite, râvna de a putea să adore ceva înalt, desăvârșit...

Cu toate că printre prietenele ei numără patriote revoluționare, cărora le împrumută cu multă neprevedere pașaportul, Mania nu năzuește mai puțin să ia parte la atentate, s'arunce bombe în trăsura țarului ori în aceea a guvernatorului ținutului. O mare mișcare se plănuește în sânul *intelligentzia*-ei, din care face parte și fata, să se arunce departe „himerele zadarnice". Cu cât părerile de rău vor fi mai de prisos, cu atât vor spori mai mult pornirile nesocotite spre autonomie. Un singur lucru e vrednic de ținut în seamă: munca, aducerea la îndeplinire pentru mântuirea Poloniei a unui neasemuit capital intelectual și o îndrumare cât mai sănătoasă a poporului, pe care autoritățile îl țin înadins în întunerec.

Doctrinele filosofice ale vremei dau acestui progresism național o îndrumare cu totul deosebită. De câțiva ani, pozitivismul lui Auguste Comte și Herbert Spencer a creiat în Europa noui mijloace de gândire. In același timp, lucrările lui Pasteur, ale lui Darwin, ale lui Claude Bernard, au venit parcă să înfrunte științele exacte printr'un nemărginit prestigiu. La Varșovia, ca pretutindeni, — mai mult chiar decât în alte părți, — moda se îndepărtează de lucrările romantice. Ea disprețuiește pentru câtva vreme lumea sensibilității, a artei. Adolescenții, a căror judecată nu mai cunoaște ocoluri, pun dintr'odată chimia și biologia mai presus de literatură și părăsesc cultul scriitorilor pentru acel al savanților.

Numai că, dacă în țările libere acest curent de idei se

poate desvolta în lumina zilei, nu același lucru se întâmplă în Polonia, unde fiece manifestare de independență a spiritului e socotită ca o încercare primejdioasă. Teoriile noui fac drumuri lungi și se răspândesc pe cărări ascunse.

La puțină vreme după reîntoarcerea ei în Varșovia, Mania Sklodowska face legătura cu înflăcărații „pozitiviști". O femeie, d-ra Piasecka, are asupra ei o mare înrâurire. Blondă, slabă, de o urîțenie atrăgătoare, această institutoare n'are decât douăzeci și șapte de ani. Indrăgostită de un student cu numele Norblin, de curând expulzat din Universitate pentru activitatea lui politică, ea se interesează cu pasiune de doctrinele moderne.

Sfioasă la început, oarecum neîncrezătoare, Mania e curând cucerită de ideile îndrăsnețe ale prietenei sale. In tovărășia surorilor ei, Bronia și Hela, și a unei camarade, Maria Rakowska, e îngăduită la ședințele „Universității libere" ; se dau aci lecții de anatomie, de istorie naturală, de sociologie, de către profesori binevoitori care se simt îndrăgostiți de tineretul care îi ascultă cu atâta tragere de inimă. Cursurile au loc într'ascuns, la d-ra Piasecka sau în altă casă particulară. Intruniți câte opt sau zece, discipolii iau note. Iși împrumută broșurile și articolele. La cel mai mic sgomot, tresar. Dacă ar fi descoperiți de poliție, de bună seamă niciunul n'ar scăpa de închisoare.

Păstrez o amintire foarte vie în legătură cu această atmosferă simpatică de camaraderie intelectuală și socială, va scrie d-na Curie cu patruzeci de ani mai târziu. *Mijloacele de acțiune erau neîndestulătoare și rezultatele obținute nu puteau fi îmbucurătoare: totuși, stăruesc în credința că ideile ce ne-au călăuzit atunci, numai ele puteau să ducă la un adevărat progres social. Nu putem nădăjdui să construim o lume mai bună fără să îmbunătățim soarta indivizilor. Pe temeiul acestei năzuinți, fiecare dintre noi e dator să lucreze pentru însăși desăvârșirea lui, primind în vieața generală a umanității o anumită parte de răspundere, — datoria noastră în deosebi fiind aceea de a-i ajuta pe toți acei cărora le putem fi de folos.*

Rolul Universităţii Libere nu e numai acela de a completa cunoştinţele adolescenţilor ieşiţi din gimnazii. Elevii, la rândul lor, fac operă de educatori. Stimulată de d-ra Piasecka, Mania va da lecţii anumitor femei din popor. Face lectură în faţa lucrătoarelor dintr'un atelier de confecţii şi adună carte cu carte, ca să întocmească o mică bibliotecă în limba poloneză, numai pentru lucrătoare.

Işi poate închipui cineva neastâmpărul acestei fete de şaptesprezece ani? Copilăria ei s'a scurs în faţa unor divinităţi misterioase: aparatele de fizică ale tatălui său, şi, mai înainte ca ştiinţele să fi ajuns „la modă", d. Sklodowski îi strecurase în sânge curiositatea lui plină de patimă. Dar acest univers nu-i e deajuns înflăcăratei Mania. Iată că se adânceşte în alte ape ale cunoaşterii lumii. E de neînlăturat Auguste Comte! De neînlăturat, evoluţia socială! Mania nu visează să înveţe numai matematicile şi chimia. Ea vrea să reformeze rânduiala statornicită. Vrea să lumineze masele populare... Cu idei înaintate, cu suflet generos, ea rămâne, în adevăratul înţeles al cuvântului, o socialistă. Totuşi, nu va căuta să se apropie de gruparea studenţilor socialişti care există la Varşovia. Libertatea ei de judecată o face să se teamă de spiritul de partid, şi dragostea ei faţă de Polonia o ţine departe de marxism, de internaţionalism. Inainte de toate şi mai presus de orice, vrea să-şi slujească ţara.

Nu-şi dă încă seama că, dintre visuri, va trebui să aleagă. Ea confundă, în aceeaşi exaltare, sentimentul naţional, ideile umanitare şi aspiraţiile intelectuale.

In mijlocul acestor doctrine şi acestor frământări, ea rămâne, ca prin minune, la o răspântie. Educaţia aspră şi îngrădită pe care a primit-o, pilda fă pturilor smerite ce i-au ocrotit tinereţea, o apără împotriva nesocotinţelor. In firea ei sălăşlueşte o tainică demnitate, un farmec care îi va întovărăşi pururi înflăcărarea şi pasiunea. In nicio clipă a vieţii n'o vedem făcând pe răzvrătita, ori dându-şi pe faţă libertatea de gândire. Nicicând independenta Mania nu va rosti un cuvânt din limbajul poporului. Nicicând de asemeni nu-i va trece prin minte s'aprindă o cât de nevinovată ţigară...

Atunci când repetiţiile în oraş, lecţiile în ateliere şi cursurile clandestine de anatomie îi lasă un răstimp de răgaz, ea se închide în odaia ei, ca să citească şi să scrie. Unde e vremea romanelor „sarbede şi fără înţeles"? Astăzi, îi citeşte cu lăcomie pe Dostoiewski şi pe Gonciarov şi *Emancipaţii* lui Boleslav Prus, în care găseşte portretele celor de o seamă cu ea, mici Poloneze înnebunite după cultură. Caietul ei intim oglindeşte vieaţa lăuntrică a unei tinere făpturi prea dornică şi parcă desorientată în diversitatea darurilor cu care a fost înzestrată: la zece pagini, desene făcute cu creionul, care ilustrează cu multă pricepere Fabulele lui La Fontaine. Poezii germane şi poloneze. Un fragment de Max Nordau din *Minciunile convenţionale*. Kransinski, Slowacki, Heine. Trei pagini din *Vieaţa lui Iisus* de Renan: *Nimeni ca el n'a fost în stare vreodată să facă să predomine în vieaţă interesul Umanităţii asupra deşărtăciunilor lumii*... Incercări filosofice ruseşti, un pasaj din Louis Blanc, o pagină din Brandès. Şi iarăşi desene care înfăţişează flori şi animale. Şi din nou Heine. Şi Musset, şi Sully Prudhomme, şi François Coppée, traduşi de Mania în versuri poloneze.

Căci, — o, contrazicere! — „emancipata" care, din dispreţ faţă de cochetărie, şi-a tăiat foarte scurt minunatul păr blond, oftează într'ascuns şi copiază pe de-a'ntregul versul acesta plin de farmec şi totuşi modern:

De ţi-aş fi spus vreodată, în şoaptă, că-mi eşti dragă,
O, cine ştie, brună cu ochi albaştri, care
Ţi-era răspunsul!...

Mania se fereşte, bănuesc, să mărturisească în faţa celorlalţi camarazi necruţători, că adoră *Adio, Suzon* sau *Vasul sfărâmat!* De abia dacă şi-o mărturiseşte sie-şi. Imbrăcată cu severitate, cu obrazul ciudat copilăresc din pricina părului prea scurt care, în loc să-i scoată în relief personalitatea, o transformă într'o fată prea copilăroasă, ea n'are preget între reuniuni şi conferinţe; discută, n'are astâmpăr. Ia faţa prietenelor, declamă poeziile lui Asnyk, inspirate de o simpatică înflăcărare şi care au devenit „crezul" acestui grup:

Căutaţi raza limpede a Adevărului,
Căutaţi drumuri neştiute şi noui...
Chiar dacă privirea Omului va străbate prea departe,
Divinele înminunări nu-i vor lipsi...
...Orice veac îşi are năzuinţele lui
Şi nu mai ţine seamă de cele de ieri...
Voi, prindeţi în mâini făclia Ştiinţei,
Intocmiţi o operă nouă din truda veacurilor
Şi clădiţi marea casă a Viitorului...

Oferindu-i Mariei Rakowska o fotografie, a ei şi a Broniei, apropiate într'o prietenească drăgălăşenie, îngrădeşte imaginea cu o definitivă închinare:

„Unei pozitiviste ideale, — din partea unor idealiste pozitive!"

* * *

Cele două „idealiste pozitive" petrec împreună ceasuri după ceasuri, în timpul cărora încearcă să-şi făurească un plan în legătură cu existenţa lor viitoare. Vai, nici Asnyk, nici Brandès nu le arată mijlocul prin care să-şi poată urma cursurile superioare într'un oraş în care Universitatea e închisă pentru femei. Nu le înlesneşte în acelaşi timp nici vreun leac vrăjit prin care să agonisească în pripă o avere, dând lecţii cu jumătate de rublă ora.

Generoasa Mania se simte desamăgită. Fata aceasta, cea mai mică din familie, se simte răspunzătoare de viitorul celor mari. Iosef şi Hela, din fericire, o nelinişteşc prea puţin: tânărul va deveni în scurtă vreme medic, iar drăgălaşa şi furtunoasa Hela, care şovăeşte între profesorat şi cariera de cântăreaţă, cântă cât o ia gura şi cucereşte diplome, în timp ce respinge cererile de căsătorie.

Dar Bronia?... In ce chip să vină în ajutorul Broniei?... De când a părăsit liceul, toate grijile gospodăriei au căzut pe capul ei. Cumpărând cele de trebuinţă, pregătind prăjiturile, a devenit o adevărată gospodină, — şi se simte desnădăjduită că nu poate fi decât atât. Mania cunoaşte amărăciunile surorii ei, a cărei dorinţă nu e alta decât să se ducă la Paris şi să studieze medicina, apoi să se reîntoarcă în Polonia şi să rămână doctoriţă de plasă. Biata copilă a economisit o mică sumă de bani, dar învăţătura în străinătate ar costa-o prea mult. Câte luni, câţi ani va trebui să mai aştepte?

Mania e în aşa fel făcută că îngrijorarea vădită şi descurajarea Broniei devin pentru ea o preocupare din ce în ce mai stăruitoare. Işi uită de propria ei ambiţie. Işi uită că, ispitită şi ea de Pământul Făgăduinţei, a năzuit în dese rânduri să străbată miile de kilometri care o despart de Sorbona, să-şi potolească setea de cunoştinţi, înnăscută în fiinţa ei, apoi, aducând preţiosul bagaj, să facă cu toată modestia operă de educatoare la Varşovia, printre scumpii ei Polonezi.

Dacă o nelinişteşte până într'atât cariera Broniei, aceasta se datoreşte faptului că legături mult mai trainice decât acele ale sângelui o apropie de fata aceasta, a cărei iubire îi aduce, din clipa morţii d-nei Sklodowska, sprijinul unei adevărate mame. Intr'o familie strâns unită, cele două surori s'au simţit pururi legate una de alta. Firile lor se completează într'un chip ciudat: cea mai mare, prin simţul practic şi experienţa ei, îi impune Maniei care îi destăinueşte cele mai mărunte griji ale vieţii zilnice. Cea mai mică, mai pătimaşe şi mai sfioasă, rămâne pentru Bronia o tânără tovarăşe minunată în care prietenia se îmbogăţeşte cu un sentiment de recunoştinţă, în legătură cu înţelesul nelămurit al unei datorii pe care va trebui s'o plătească. Intr'o zi, în timp ce Bronia înşiră nişte cifre pe un petec de hârtie, făcând pentru a mia oară socoteala banilor pe care îi are strânşi, sau mai degrabă a celor pe care nu-i are, Mania o atacă din faţă:

— M'am gândit mult, de câtva vreme. Am vorbit şi cu tata. Şi mi se pare c'am găsit un mijloc.

— Un mijloc?

Mania se apropie de sora ei. Aceea ce vrea să spună, nu e glumă. Se cade să-şi cumpănească cuvintele cu multă băgare de seamă.

— Iată. Cu ce-ai economisit, câte luni crezi că ai putea să trăieşti la Paris?

— Am cu ce să-mi plătesc drumul şi întreţinerea pe

timp de un an la Facultate, răspunde Bronia în pripă. Dar cursurile la medicină durează cinci ani, știi asta.

— Da. Ințelegi, Bronia, că de pe urma lecțiilor cu jumătate de rublă ora, nu vom ajunge niciodată să ieșim din încurcătură.

— Ei bine?

— Ei bine, să facem o învoială. Luptând fiecare cu mijloacele ce-i stau la îndemână, înseamnă să nu izbutească în nicio privință și nici să poată pleca vreodată. Pe câtă vreme cu sistemul meu, vei lua trenul la toamnă, — peste câteva luni...

— Mania, tu ești nebună!

— Nu. La început, îți vei cheltui banii tăi. După aceea, voiu face în așa fel să-ți trimit eu banii de care vei avea nevoie; tata de asemeni. In același timp, voiu strânge bani pentru studiile mele viitoare. In clipa când vei fi doctor, voiu pleca și eu. Atunci, îți va veni rândul să mă ajuți.

Bronia își simte ochii plini de lacrimi. Iși dă seama de măreția unui astfel de gest. Dar, în programul pe care îl înfățișează Mania, rămâne un punct întunecat.

— Eu nu te înțeleg... In ce chip vei câștiga sumele îndestulătoare pentru întreținerea ta, din care să-mi trimiți și mie și, pe deasupra, să mai faci și economii?

— Totuși, iată cum stau lucrurile, răspunse Mania oarecum încurcată. „Mijlocul" de care ți-am vorbit ar fi cam acesta: voiu primi un post de institutoare într'o familie oarecare. Hrană, locuință și spălat, nu mă vor costa nimic. In acest chip voiu economisi patru sute de ruble pe an, dacă nu și mai mult... Vezi dar că planul meu e destul de bun.

— Mania... Mică Manieusia!...

Dar pe Bronia n'o înduioșează alegerea unei astfel de îndeletniciri oarecum compromițătoare. Ca bună „idealistă", ea disprețuiește prejudecățile sociale, ca și sora ei. Nu... O frământă numai gândul că, pentru a-i fi îngăduit să-și înceapă studiile numaidecât, Mania se osândește la o astfel de îndeletnicire neplăcută, la cea mai trudnică așteptare. Și se împotrivește.

— Pentru ce aș pleca eu cea dintâi? De ce n'am schimba rolurile? Tu ești atât de înzestrată... Poate mult mai înzestrată decât mine. Vei izbuti mult mai degrabă. De ce dar, *eu*?

— Ah, Bronia, nu fii atât de proastă! Fiindcă tu ai douăzeci de ani, iar eu n'am decât șaptesprezece. Fiindcă tu mi se pare că aștepți de veacuri, pe câtă vreme eu mai pot aștepta. Asta e și părerea părintelui nostru; e foarte firesc ca cea mai mare să pornească cea dintâi la drum. In clipa când vei avea o clientelă, mă vei putea acoperi cu aur, — de altfel, mă și aștept la așa ceva. Se cuvine să luăm o hotărîre înțeleaptă și folositoare.

* * *

In dimineața unei zile de Septemvrie a anului 1885, o fată liniștită așteaptă să-i vină rândul în sala de așteptare a unei agenții de plasare. Din cele două rochii pe care le are, a îmbrăcat-o pe cea mai posomorîtă. Sub pălăria boțită, acele strâng, de bine de rău, suvițele părului pe care l-a lăsat să-i crească de câteva luni. O institutoare, — chiar „positivistă!" — nu se cuvine să poarte părul scurt. O institutoare trebue să fie corectă, banală, să semene cu toată lumea.

Ușa se deschide. O femeie slabă, cu obrazul desnădăjduit, străbate sala de așteptare și-i face Maniei, la plecare, un gest de bun rămas. O colegă. Au stat de vorbă câteva clipe, așezate una lângă alta pe două scaune obișnuite, singura mobilă din toată odaia, urându-și din suflet noroc și izbândă.

Mania se ridică. A cuprins-o dintr'odată sfiala. Mâna ei strânge cu înfrigurare un teanc de hârtii și de scrisori. In odaia vecină, la un birou mic, e așezată o doamnă grasă.

— Ce dorești d-ta, domnișoară?

— Caut un loc de institutoare.

— Ai certificate?

— Da... Am mai dat lecții. Iată atestările părinților elevilor. Iată și diploma.

Directoarea agenției examinează cu ochiul meseriei, documentele Maniei. S'ar părea că rămâne pe gânduri un

răstimp. Işi ridică fruntea şi o priveşte pe fată cu mai multă luare-aminte.

— Cunoşti cumsecade germana, rusa, franceza, poloneza şi engleza?

— Da, doamnă... Engleza mai puţin... Dar pot să predau materia din programele oficiale. Când am părăsit şcoala mi s'a dat medalia de aur.

— A!... Şi care sunt pretenţiile d-tale?

— Patru sute de ruble pe an, şi întreţinerea.

— Patru sute? repetă doamna fără nicio împotrivire. Ce sunt părinţii d-tale?

— Tatăl meu e profesor de liceu.

— Bine. Voiu căuta să-mi iau desluşirile de trebuinţă. Poate că îţi voiu găsi ceva de lucru. Dar ce vârstă ai?

— Şaptesprezece ani, răspunde Mania care s'a împurpurat la faţă, şi adaogă în pripă, cu un zâmbet de încurajare:

— In curând voiu avea optsprezece.

Doamna, într'o „englezească" desăvârşită, împlineşte fişa candidatei:

„Mania Sklodowska. Bune referinţe. Studii. Postul cerut: institutoare. Salariu: patru sute de ruble pe an".

Şi-i înapoiază Maniei hârtiile.

— Mulţumesc, domnişoară. In clipa când îţi voiu găsi un post, vei primi răspunsul acasă.

CAPITOLUL V

INSTITUTOARE

Mania către verişoara ei Henrietta Mihalowska, la 10 Decemvrie 1885:

Scumpă Henrietta, din clipa când ne-am despărţit, existenţa mea a fost aceea a unei prizoniere. După cum ştii, am găsit un post la B. — o familie de avocaţi. Nu i-aş dori nici celui mai rău dintre duşmani să trăiască într'un astfel de iad! In cele din urmă, legăturile mele cu d-na B. deveniseră atât de nesuferite, încât nu m'am putut stăpâni şi i-am mărturisit-o. Intrucât avea şi ea aceeaşi părere despre mine după cum aveam eu despre ea, ne-am înţeles de minune.

E una dintre casele bogate în care, atunci când vine lume, se vorbeşte numai franţuzeşte, — o franţuzească de coşari, — în care nu se plătesc facturile decât după şase luni şi din care totuşi se aruncă banii pe fereastră, cu toate să se face economie dela petrolul pus în lampă. Au cinci servitori, vor să pară oameni de bună voinţă, şi, în realitate, sunt cele mai îndărătnice dobitoace. In sfârşit, pe tonul cel mai dulceag, sunt nişte clevetitori, — şi nimeni nu scapă de sub ascuţişul răutăţii ce-i stăpâneşte.

Am câştigat aci cunoscând mai bine specia umană. Am învăţat că personajele zugrăvite în romane există într'adevăr şi că nu trebue să mai ai legături cu oamenii pe care averea i-a zăpăcit cu desăvârşire...

Tabloul e zugrăvit fără cruțare. Pornind din adâncul unei făpturi lipsită de răutate, el ne arată cât ne naivă e încă Mania și cât de plină de iluzii. Plasându-se la întâmplare într'o familie poloneză cu stare, ea se aștepta să găsească niște părinți binevoitori și niște copii călăuziți de simțul înțelegerii. Era hotărîtă să încuviințeze totul, să iubească. Așteptările i-au fost prea crud înșelate.

Scrisorile micii institutoare ne fac să prețuim cum se cuvine, în mod indirect, distincția lumii înconjurătoare pe care de abia a părăsit-o. In cercul ei de intelectuali, i s'a întâmplat deseori Maniei să întâlnească și creaturi mediocre. Dar nu i s'a părut ca vreuna să fi avut sufletul josnic sau interesat și să fi batjocorit cinstea. Acasă, nu i-a fost dat nicicând să audă un cuvânt urît sau murdar. Certurile familiale, clevetirile veninoase, ar fi îngrozit pe orișicine în sânul familiei Sklodowski. De câte ori această copilă va fi silită să înfrunte prostia, micimea de suflet sau vulgaritatea, vom băga de seamă cu mirare, că se revoltă.

Marea însușire a tovarășilor de tinerețe ai Maniei, înțelepciunea lor pătrunzătoare, ne desvălue poate secretul unei enigme stăruitoare... Cum de nu s'au putut descoperi mai devreme înclinările adolescentei, genialitatea ei? Pentru ce Mania nu a fost trimisă să facă studii la Paris, în loc să i se încredințeze un post de îngrijitoare de copii?

Trăind printre făpturi excepționale, alături de cei trei tineri care aduceau în casă numai diplome și medalii, care erau, ca și ea, străluciți la învățătură, ambițioși și dornici de muncă, viitoarea Maria Curie nu părea câtuși de puțin o ființă înzestrată peste măsură. Dar într'o lume mărginită, neasemuitele însușiri se descopăr numaidecât, stârnind surprinderea și dând loc la comentarii. Acasă, cresc sub același acoperiș, Iosef, Bronia, Hela și Mania, rivali în domeniul științei, toți plini de însușiri și de cunoștințe. Și s'a întâmplat ca nimeni, — cum era și firesc, — nici bătrâni, nici tineri, — să nu fi recunoscut la vreunul dintre acești copii semnul marelui spirit care încearcă să-și împrăștie primele raze. Nimeni încă nu bănuește că Mania e plămădită din alt aluat decât fratele și surorile ei. Nici ea singură nu-și dă seama de asta.

Atunci când se compară cu ai săi, modestia la ea ajunge un fel de umilință. Dar în familiile burgheze în care a introdus-o noua ei îndeletnicire, superioritatea nu mai poate rămâne ascunsă. Ea se desvălue până și în ochii Maniei, care ia cunoștință de acest lucru cu mare plăcere. Fata, care nu ține seamă de privilegiile nașterii și ale bogăției, și de care pisma nu se va lega niciodată, e mândră de obârșia și de creșterea pe care a primit-o. In legătură cu felul în care își judecă „patronii", vom băga de seamă că ea rămâne disprețuitoare și că o stăpânește un nevinovat orgoliu.

Mania nu a avut de câștigat, din prima experiență, numai simple îndrumări filosofice în privința oamenilor, și mai cu seamă a oamenilor pe care „averea i-a zăpăcit cu desăvârșire". Și-a dat seama că planul desvăluit cândva Broniei are nevoie de modificări serioase.

Primind un post de institutoare la Varșovia, ea a nădăjduit să câștige mari sume de bani, fără ca totuși să se osândească la cel mai trudnic surghiun. A rămâne în oraș, însemna, pentru institutoarea neștiutoare, o îmblânzire a nenorocului. Insemna să rămână în apropierea căminului, ca să poată, zilnic, să dea o goană și să stea de vorbă cu părintele ei. Insemna să păstreze aceleași legături cu prietenii dela Universitatea liberă și — cine știe? — să aibă putința de a se instrui, de a lua parte la cursurile de seară.

Dar jertfa impune jertfă deplină: nu te poți jertfi numai pe jumătate. Soarta pe care adolescenta și-a ales-o nu e încă atât de aspră. Mania nu câștigă bani destui, dar în același timp nu cheltuiește prea mult. Cumpărăturile făcute zilnic, îi înlesnesc, la sfârșitul lunii, economii cu desăvârșire neînsemnate. Are totuși îndatorirea să se pregătească s'o ajute pe Bronia, care, plecată odată cu Maria Rakowska la Paris, trăiește în sărăcie în cartierul latin. Și retragerea la pensie a d-lui Sklodowski se apropie. Curând, bătrânul va avea nevoie de sprijinul ei. Ce să facă?

Mania nu stă mult pe gânduri. Cu două sau trei săptămâni în urmă, i s'a vorbit de un loc de institutoare la ţară, bine retribuit... Zis şi făcut! Ea primeşte să se ducă în provincia îndepărtată, făcând un salt spre necunoscut. Timp de câţiva ani se va simţi cu totul departe de ai săi şi va trăi în cea mai desăvârşită singurătate. Cu atât mai bine! Leafa va fi mai mare, şi, în adâncul unei pustietăţi, nu va avea pe ce să risipească banul.

— Mie care îmi place atât de mult să trăiesc la ţară! îşi zicea ea. Cum de nu m'am gândit mai de mult la asta?

Şi-i face cunoscută verişoarei această hotărîre:

Nu sunt liberă pentru multă vreme, deoarece, după ce am şovăit un răstimp, am luat hotărîrea să primesc un post la ţară, în guvernământul Plock, pentru cinci sute de ruble pe an, începând dela 1 Ianuarie. E acelaşi post ce mi s'a propus acum câtăva vreme şi pe care îl lăsasem să-mi scape din mână. Oamenii de-acolo nu sunt mulţumiţi de institutoarea lor şi tocmai pentru asta vor să mă numească pe mine. S'ar putea întâmpla de altfel ca nici eu să nu le fiu de plac.

1 Ianuarie 1886, ziua plecării spre meleaguri reci şi posomorîte, e o dată crudă în existenţa Maniei. Cu toată bărbăţia şi-a luat rămas bun dela tatăl ei. Şi i-a însemnat, odată mai mult, noua ei adresă:

Domnişoara Maria Sklodowska,
la domnul şi doamna Z...
Szczuki, prin Przasnysz.

S'a urcat în vagon. A mai zărit un răstimp silueta scundă a profesorului şi i-a zâmbit pentru cea din urmă oară. Apoi deodată a simţit necunoscuta strângere în braţe a singurătăţii. Singură, — a rămas singură pentru întâia oară în vieaţa ei!

Un fel de spaimă o cuprinde pe această copilă de optsprezece ani. In trenul care o duce greoi spre meleaguri necunoscute, Mania se cutremură de sfiiciune şi de îngri-

jorare. Dacă şi noii stăpâni vor fi ca acei pe care de abia i-a părăsit? Dacă d. Sklodowski va cădea bolnav în lipsa ei? Avea să-l mai vadă vreodată? N'a săvârşit oare o nebunie?... Zece întrebări, douăzeci de întrebări chinuitoare n'o slăbesc o singură clipă pe biata copilă înghemuită lângă fereastra compartimentului, în timp ce, în amurgul ce cuprinde firea, priveşte printre lacrimile pe care şi le şterge şi care necontenit îi scaldă pleoapele, cum îi trec pe dinainte câmpiile întinse acoperite cu zăpadă.

Trei ceasuri de drum cu trenul, apoi alte patru ceasuri cu sania pe cărări drepte, în tăcerea plină de măreţie a unei înserări de iarnă. D. şi d-na Z..., care sunt administratori de moşie, exploatează o mare parte din pământurile prinţului Czartoryski, spre miazănoapte, la o sută de kilometri departe de Varşovia. Ajungând în toiul unei nopţi de ghiaţă în poarta casei lor, Mania, ruptă de oboseală, întrevede ca printr'un vis statura înaltă a stăpânului casei, chipul şters al femeii, şi, aţintite asupră-i, scânteietoare de curiozitate, câteva priviri de copii.

Ceai clocotind şi cuvinte binevoitoare o întâmpină pe institutoare. Urcând la primul etaj, d-na Z... îi arată Maniei odaia ei, în care, după câteva clipe, o lasă singură în tovărăşia celor câteva valize sărăcăcioase.

Mania către verişoara ei Henrietta, la 3 Februarie 1886:

...Iată o lună de când mă aflu în casa d-nei şi d-lui Z... Am avut timp prin urmare să mă obişnuesc cu noul meu fel de vieaţă. Până acum, mă simt bine. Z... sunt oameni foarte cumsecade. Am legat cu fiica lor mai mare, Bronka, o strânsă prietenie care îmi înlesneşte putinţa ca vieaţa să-mi pară mult mai plăcută. Cât despre eleva mea, Andzia, care în curând va împlini zece ani, e o fetiţă cuminte, dar prea neastâmpărată şi prea răsfăţată. Dar, la urma urmei, nu-i pot pretinde să fie desăvârşită.

In ţinutul acesta nimeni nu face nimic, oamenii nu se gândesc decât la petreceri şi deoarece, în casă, noi ne ţi-

nem oarecum la o parte de această larmă asurzitoare, am devenit un fel de ciudățenie pentru lumea din împrejurimi. Inchipuiește-ți că la o săptămână după sosirea mea, a început să se vorbească despre mine fără pic de bunăvoință, din pricină că, necunoscând încă pe nimeni, m'am împotrivit să merg la un bal la Karwacz, centrul regional al desmățaților. Cu toate acestea n'am simțit niciun regret, căci d. și d-na Z... s'au reîntors dela bal la un ceas după amiază: m'am bucurat că am putut scăpa de această încercare, cu atât mai mult cu cât în clipa de față mă simt încă foarte slăbită.

S'a dat un bal și aci, în seara Regilor. Am băgat atunci de seamă, și asta mi-a făcut mare plăcere, că un oarecare număr de invitați ar fi vrednic de creionul unui caricaturist. Tineretul n'are cum să-ți atragă luarea aminte; fetele sunt niște gâște care nu-și deschid pliscul decât atunci când nu mai au încotro. S'ar părea că mai sunt și altele, ceva mai inteligente. Până acum însă Bronka (D-ra Z...) mi se pare o perlă rară, atât prin bunul ei simț cât și prin înțelesul pe care îl dă vieții.

Lucrez șapte ceasuri pe zi: patru cu Andzia, trei cu Bronka. E cam mult, dar nu mă plâng. Odaia mea e înaltă. E încăpătoare, liniștită, plăcută. In familia Z... ai să întâlnești o adevărată colecție de copii: trei băieți la Varșovia (unul la Universitate, doi în liceu, interni). Acasă, Bronka, de optsprezece ani, Andzia, de zece ani, Stas, care are trei ani, și Maryșna, o fetiță de șase luni. Stas e un mare ștrengar. Niania a căutat să-l deslușească precum că Dumnezeu există pretutindeni. Iar el, cu o înfățișare îngrijorată, întreabă: „Și-atunci, are să mă prindă? Are să mă sfâșie cu dinții?" Nevinovăția lui e plină de haz...

**

Mania se întrerupe, își așează pana pe masa de scris, pe care și-a pus-o lângă fereastră, și iese în balcon, înfruntând frigul în rochii de lână. Priveliștea ce i se desfășoară înaintea ochilor are darul s'o facă să râdă. Nu e caraghios să pornești spre o casă de țară stingheră, închipuindu-ți mai dinainte o priveliște posomorîtă, câmpii întinse, păduri, și apoi, deschizând pentru prima oară fereastra odăii, să bagi de seamă că înainte ți se năzare un coș de uzină, înalt, și care, mânjind cerul cu nouri de fum, scuipă necontenit pe gură valuri de funingine?

Până la mari depărtări în jur n'ai să întâlnești un crâng, o livadă; nimic altceva decât sfecle și iarăși sfecle, în largul câmpului pustiu. Toamna, sfeclele fără coloare și pline de noroiu, sunt îngrămădite în care cu boi ce se îndreaptă spre fabrică, — o fabrică de zahăr. Numai pentru uzină seamănă, prășesc și adună țăranii. In preajma acestor clădiri cu înfățișare tristă, făcute din cărămidă netencuită, se îngrămădesc colibele micului sat căruia îi spune Krasiniek. Până și râul e un sclav al uzinei; apele vin limpezi și se reîntorc murdare, încărcate cu o spumă turbure și băloasă.

D. Z..., care e un agronom de frunte, în curent cu tehnica nouă, face controlul exploatării de sfecle pe o întindere de două sute de hectare. Multe din acțiunile fabricii de zahăr sunt ale lui. In casa lui, ca și în casele altora, uzina e centrul preocupărilor de fiecare clipă.

Niciun fel de măreție în toate astea. Fabrica, oricât ar înghiți, nu e decât o întreprindere de mică însemnătate, cum sunt cu zecile în provincie. Domeniul Szczuki e îngust: două sute de hectare; în acest ținut cu întinse proprietăți, nu înseamnă nimic. Z... sunt oameni cu dare de mână, dar nu bogați! Și dacă locuința lor are o înfățișare mai plăcută decât a celor din împrejurimi, ar fi cu neputință, oricât de mare ar fi bunăvoința cuiva, să se numească castel. E mai de grabă o vilă demodată, una din acele case mari și scunde, cu un singur cat, cu pridvorul acoperit cu viță sălbatică, cu acoperișul plecat și ascuțit deasupra zidurilor învechite, cu fațada numai geamuri.

Un singur lucru rămâne vrednic de luare-aminte: grădina, care în timpul verii e și mai frumoasă, cu crângurile, cu rondurile și cu locul îngrădit pentru jucat crochet, adăpostit între frasini înșirați cu multă pricepere. Dincolo de casă se află o altă grădină cu pomi roditori. Mai departe, cele patru acoperișuri roșii ale hambarelor, grajdurilor și staulelor în care se adăpostesc patruzeci de cai

şi şaizeci de vaci. Apoi, până în marginea zării, câmpuri de sfeclă.

— Totuşi, nu mi se pare că aş fi căzut atât de rău! — îşi zice Mania închizând fereastra. Uzina nu e frumoasă, într'adevăr. Dar numai mulţumită ei această gaură de provincie e mai plină de însufleţire decât altele. Oameni vin necontenit din spre Varşovia, alţii se îndreaptă într'acolo. La fabrică, întâlneşti un mic grup de ingineri, de directori, care nu sunt oameni de lepădat. Poţi să împrumuţi dela ei reviste şi cărţi. D-na Z. e ursuză, dar nu e femeie răutăcioasă. Dacă nu se poartă totdeauna cu bunăvoinţă faţă de institutoarea care sunt eu, asta înseamnă că ea însăşi e o veche învăţătoare şi că averea i-a căzut prea degrabă pe cap. Bărbatul ei e un om cum se cade, fata cea mai mare e un înger, copiii sunt foarte cuminţi. Prin urmare, n'ar trebui să mă socotesc decât fericită!

Şi, după ce şi-a încălzit mâinile înaintea vetrei mari de faianţă, aşezată, din tavan până în podea, într'un ungher al odăii, Mania se reîntoarce să-şi vadă mai departe de corespondenţă, până când un poruncitor „Domnişoară Marya!" îi dă de veste de dincolo de uşă că stăpânii casei au nevoie de ea.

O mică institutoare singură cuc scrie multe scrisori, — măcar cu gândul să primească un răspuns oarecare şi ştiri din oraş. In timp ce se scurg pe nesimţite săptămânile şi lunile, Mania le povesteşte a-lor ei felul de viaţă pe care îl duce ca salariată, în care nevoile mărunte se îmbină cu ceasurile de „tovărăşie" şi cu distracţiile impuse.

Ii scrie părintelui ei, lui Iosef şi Helei, scumpei Bronia. Ii scrie Kaziei Przyborowska, prietena ei de şcoală. Verişoarei Henrietta care, măritată la Lwow, în provincie, a rămas o „positivistă" îndărătnică, îi destăinue în libertate gânduri mult mai cuprinzătoare, nădejdile şi desnădejdile ei.

Mania către Henrietta, la 5 Aprilie 1886:

...Trăiesc aşa cum se cuvine să trăiască oricine în situaţia mea. Dau lecţii, citesc din când în când, dar nu prea am răgaz, din pricină că sosirea unor noi invitaţi ne încurcă totdeauna timpul pe care l-am putea întrebuinţa cu mai mult folos. Uneori, asta mă îndârjeşte peste măsură, deoarece Andzia mea e dintre copiii care se folosesc cu însufleţire de fiece întrerupere a lucrului, şi nu mai există niciun mijloc, după aceea, de a o cuminţi. Astăzi s'a petrecut o nouă scenă, deoarece n'a vrut să se scoale la ora obişnuită. In cele din urmă, am fost silită s'o iau binişor de mână şi s'o dau jos din pat. Fierbeam în mine. Nu-ţi poţi închipui cât mă costă lucrurile acestea mărunte: astfel de prostii mă îmbolnăvesc pentru câteva ceasuri. Trebuia însă ca eu să am ultimul cuvânt!

...Convorbirea în societate? Proşti, şi mai proşti. Nu se vorbeşte altceva decât despre vecini, despre baluri, despre adunări... In privinţa balurilor, dansatoarele ar trebui căutate mult mai departe, cu toate că nici fetele de-aci nu stau mai prejos. Toate îşi dau silinţa să se întreacă unele pe altele. N'aş putea spune că sunt făpturi josnice, unele dintre ele sunt chiar inteligente, dar educaţia lor n'a fost în stare să le limpezească gândurile, în timp ce serbările, prea dese şi prea sgomotoase, au sfârşit prin a le nerozi. Dintre tineri, prea puţini sunt cumsecade şi călăuziţi de înţelepciune... Şi pentru unele şi pentru alţii, cuvinte ca „pozitivism", „problemă muncitorească", sunt adevărate enigme, presupunând chiar că le-ar fi auzit rostite vreodată. ceea ce rareori se întâmplă. Familia Z... poate fi socotită una dintre cele mai instruite. D. Z... e un om de modă veche, dar plin de bun simţ, simpatic şi cu judecată. Nevastă-sa e o femeie în preajma căreia nu poţi trăi, dar, dacă ştii cum să te porţi cu ea, se îmblânzeşte. De aceea îmi vine să cred că mă iubeşte într'o oarecare măsură.

Dacă ai vedea cât de pilduitoare e purtarea mea! Mă duc la biserică în fiecare duminecă sau zi de sărbătoare, fără să mă plâng vreodată de durere de cap sau de ră-

ceulă ca să rămân acasă. Nicicând nu caut să aduc vorba despre înalta educaţie a femeilor. De obiceiu, caut să mă stăpânesc atunci când intru în vorbă cu cineva, şi-mi păstrez ţinuta pe care mi-o impun rosturile mele.

La Paşti, mă voiu duce la Varşovia pentru câteva zile. Totul în mine sburdă de mulţumire la un astfel de gând, încât cu mare greutate îmi stăpânesc strigătele sălbatice de bucurie.

* * *

Mania are dreptate să zugrăvească în ironie „purtarea ei pilduitoare", deoarece această făptură e îndrăsneaţă şi originală şi nu poate îngădui să trăiască mult timp o vieaţă convenţională. „Idealista positivă" a rămas aceeaşi, hotărîtă să se facă folositoare, să lupte.

Intâlnind zilnic, pe cărări noroioase, mici ţărani, băieţi şi fete, prost îmbrăcaţi, cu chipuri neruşinate sub părul de cânepă, fata şi-a făurit un plan. Pentru ce n'ar pune în practică, în micul univers dela Szczuki, ideile progresiste care îi sunt atât de scumpe? Cu un an mai înainte visa „să lumineze poporul". Iată un prilej minunat! Copiii din sat sunt, în cea mai mare parte, neştiutori de carte. Acei, — foarte rari, — care se duc la şcoală, învaţă alfabetul rusesc. Cât de bine ar fi să se creieze un curs clandestin de poloneză, trezindu-se aceste tinere creiere la frumuseţea limbii şi istoriei naţionale!

Institutoarea îşi desvălue planul d-nei Z... şi aceasta, cucerită, hotărăşte s'o ajute.

— Gândeşte-te bine, îi spune Mania ca să-i domolească însufleţirea. Dacă suntem denunţate, amândouă vom fi trimise în Siberia!

Dar nimic nu e mai molipsitor decât curajul. In privirea Bronkăi Z... Mania citeşte flacăra hotărîrii. Nu le rămâne decât să capete încuviinţarea şefului familiei şi să înceapă prin colibe discreta propagandă.

Mania către Henrietta, la 3 Septemvrie 1886:

...Aş fi putut obţine un concediu de vară, dar nu ştiam unde să mă duc; şi atunci am rămas la Szczuki. N'am vrut să cheltuiesc din bani făcând o excursie în Carpaţi. Am mult de lucru cu Andzia, citesc împreună cu Bronka, iar un ceas pe zi îl cheltuiesc cu fiul unui lucrător pe care îl pregătesc să intre în şcoală. Mai mult chiar: eu şi Bronka le dăm lecţii fiilor de ţărani, câte două ceasuri pe zi. E aproape un mic curs, deoarece avem zece elevi. Invaţă cu multă bunăvoinţă, — cu toate astea, munca noastră e nespus de grea. Ceea ce mă mângâie, e că, pe încetul, rezultatele se vor îmbunătăţi, şi încă foarte curând. Prin urmare, sunt zile când nu-mi mai văd capul de treburi, — şi în afară de asta mă instruesc întru câtva şi pe mine, lucrând singură...

Mania către Henrietta, Decemvrie 1886:

...Numărul elevilor mei ţărani a ajuns la optsprezece. Fireşte, nu vin toţi dintr'odată, fiindcă asta m'ar obosi prea mult, dar chiar aşa, îmi risipesc două ceasuri pe zi cu ei. Miercurea şi sâmbăta îi reţin mai mult, — aproape cinci ore. Imi îngădui acest lucru întrucât odaia mea se află la primul etaj şi are intrare separată, pe scara ce dă în curte, — şi, de vreme ce o astfel de trudă nu mă împiedecă întru nimic să-mi împlinesc obligaţiile, înseamnă că nu supăr pe nimeni. Mari bucurii şi mari mângâieri îmi aduc aceşti copii...

Astfel, nu-i e deajuns Maniei s'o asculte pe Andzia cum îşi spune lecţiile, nici s'o îndemne la lucru pe Bronka, nici să-l împiedece pe Julek, — care, reîntors din Varşovia, i-a făcut aceeaşi destăinuire, — să doarmă cu capul pe cărţi... Datoria odată împlinită, neobosita fată se urcă în odaia ei şi aşteaptă ca un pripit bocănit de ghetuţe pe scară, amestecat cu şuşuitul altor picioare goale pe trepte, să-i dea de veste că-i sosesc elevii. Ca să-i poată instrui mai uşor, ea a împrumutat o tablă de brad şi câteva scaune. Din economiile ei a cumpărat caiete şi creioane pe care degetuţele bătătorite de muncă le mânuesc anevoie. In clipa când şapte sau opt pui de ţărani s'au aşezat în odaia încăpătoare cu pereţii spoiţi cu var, Mania şi

Bronka Z... nu sunt de prisos ca să menţină ordinea şi să le vină în ajutor bieţilor copii zăpăciţi care, bătându-şi capul şi pufnind pe nări de ciudă, nu izbutesc să deslege un cuvânt greu.

Nu sunt toţi bine spălaţi, băieţi şi fete de slugi, de pălmaşi şi de lucrători în fabrica de zahăr; se strecoară ca nişte gângănii pe lângă rochia posomorîtă şi părul blond al Maniei. N'au nicio tragere de inimă. Unii sunt încăpăţânaţi, neascultători. Dar în cele mai multe priviri limpezi se citeşte o dorinţă naivă şi stăruitoare de a duce până la capăt această grea întreprindere: de a învăţa să scrie şi să citească. Şi când umila ţintă e atinsă, când slovele mari, albe, scrise pe negru, au început să capete un înţeles, triumful vanitos al copiilor, admiraţia prostească a părinţilor neştiutori de carte, care iau uneori parte la lecţii, în picioare, în fundul odăii, fac să i se strângă inima fetei.

Se gândeşte la marea bunăvoinţă nefolosită, la darurile ascunse poate acestor creaturi necercetate. In faţa acestui ocean de ignoranţă, ea se simte atât de slabă, atât de neputincioasă!

CAPITOLUL VI

...O ÎNDELUNGĂ RĂBDARE

Micii ţărani nu-şi dau seama câtuşi de puţin că „Domnişoara Maria“ se gândeşte cu îngrijorare la însăşi nepriceperea ei în foarte multe privinţi. Ei nu ştiu că visul institutoarei nu e altul decât să devină ea însăşi o elevă şi că ar vrea, în loc să-i înveţe pe alţii, să se instruiască numai pe sine.

Când se gândeşte că în clipa în care, odată mai mult, Mania contemplă dela fereastră carele încărcate cu sfecle ce se îndreaptă spre uzină, la Berlin, la Viena, la Petersburg, la Londra, sunt mii şi mii de tineri care iau parte la cursuri şi la conferinţe, care lucrează în laboratoare, în muzee, în spitale! Când se gândeşte, mai cu seamă, că între zidurile celebrei Sorbona se învaţă biologia, matematica, sociologia, chimia şi fizica!

Mai mult decât în oricare altă ţară, Mania Sklodowska ar vrea să studieze în Franţa. Prestigiul Franţei o încântă. La Berlin, la Petersburg, domnesc asupritorii Poloniei. In Franţa se preţueşte libertatea, se respectă orice fel de simţimânt, orice credinţă; sunt primite, ori de unde ar veni, făpturile nenorocite şi alungate. Să fie adevărat, să fie cu putinţă, ca Mania să ia într'o zi trenul spre Paris, — o astfel de neasemuită fericire să-i fie îngăduită?

A pierdut de mult nădejdea. Cele douăsprezece luni dela început trăite într'un mediu înnăbuşitor de provincie au spulberat năzuinţele unei fete care, cu toate pasiunile

intelectuale şi cu toate visurile ei, nu e în niciun chip o himerică. Atunci când vrea să descurce firul lucrurilor, Mania are înainte-i o situaţie limpede şi, totuşi, nespus de îngrijorătoare. La Varşovia se află părintele ei, care, foarte curând, va avea nevoie de ea. La Paris se află Bronia, pe care va trebui s'o ajute încă vreme îndelungată, mai înainte de a fi în stare să câştige un ban. Iar la conacul Szczuki există o Mania Sklodowska, institutoare. Planul de a-şi aduna o sumă de bani, care pe vremuri i se părea uşor de adus la îndeplinire, o face acum să zâmbească. Un astfel de plan i se pare copilăresc. Dintr'o temniţă ca Szczuki nimeni nu mai poate scăpa vreodată.

E frumos lucru că în neastâmpărul unei astfel de desnădejdi, această făptură de geniu nu e câtuşi de puţin răzbunătoare, că, departe de a păstra o încredere mai mult decât omenească, ea sufere şi se chinuieşte la vârsta de nouăsprezece ani. E mare lucru, de asemeni, s'o vezi cum singură se contrazice şi, în clipa în care presupune că a renunţat la toate, luptă din răsputeri împotriva înfrângerii. Ce instinct puternic o îndeamnă să stea pironită în fiecare seară la masa de lucru, să citească volume de sociologie şi de fizică, împrumutate din biblioteca uzinei, să-şi sporească, mulţumită neîntreruptei corespondenţe cu d. Sklodowski, cunoştinţele pe tărâmul matematicilor?

Truda e atât de grea încât te miră s'o vezi pe Mania stăruind. Aruncată în această casă de ţară, ea e lipsită de orice fel de îndrumare sau de povaţă. Dibueşte, aproape la întâmplare, în păienjenişul cunoştinţelor pe care ar vrea să şi le însuşească şi pe care le găseşte expuse pe scurt în manuale învechite. In clipe de înfrângere, ea se aseamănă micilor ţărani care, atunci când nu pot să pătrundă în tainele alfabetului, desnădăjduesc că ar mai putea vreodată să înveţe să citească. Şi totuşi, cu o îndărătnicie de ţărancă, îşi duce sforţările mai departe.

Literatura mă atrăgea în aceeaşi măsură ca şi sociologia şi ştiinţele, va scrie ea după patruzeci de ani. *Totuşi, în răstimpul acestor ani de trudă, căutând pe încetul să descopăr adevăratele mele preferinţe, m'am apropiat în cele din urmă de matematici şi de fizică...*

Studiile mele singuratice erau hărţuite de mari greutăţi. Educaţia ştiinţifică pe care o primisem în liceu era cu desăvârşire neîndestulătoare, — cu mult inferioară programului pentru bacalaureat în Franţa. Căutam s'o completez în felul meu, cu sprijinul cărţilor adunate la întâmplare. O astfel de metodă nu putea fi însă de folos. Oricum, am căpătat obişnuinţa de a mă strădui fără îndemnul cuiva şi am ajuns să cunosc o seamă de lucruri care aveau să-mi fie de mare folos mai târziu...

Iată acum în ce chip descrie o zi petrecută la Szczuki: Mania către Henrietta, Decemvrie 1886:

...Cu toate că am atâtea de făcut, sunt zile în care, dela opt la unsprezece ceasuri şi jumătate, şi dela două la şapte şi jumătate, nu-mi întrerup truda o singură clipă. Dela unsprezece şi jumătate la două ceasuri, fac o mică plimbare, după masă. După ce luăm ceaiul, citesc împreună cu Andzia, dacă a fost cuminte, dacă nu stăm de vorbă, sau îmi iau lucrul care nu mă părăseşte niciodată în timpul lecţiilor. La nouă ceasuri seara, mă adâncesc în cărţi şi lucrez, afară numai dacă cine ştie ce întâmplare nu mă împiedecă dela aceasta...

Mi-am făcut obiceiul să mă trezesc la şase ceasuri, ca să pot lucra şi mai mult, — dar asta nu pot s'o fac totdeauna. Un bătrân foarte cumsecade, naşul Andzei, locuieşte aci la noi şi, după cererea d-nei Z..., am fost silită să-l rog să mă înveţe să joc şah, ca să-i ajut să-şi omoare timpul. De asemeni, sunt de multe ori a patra la jocul de cărţi şi asta mă smulge dela îndeletnicirile mele.

Citesc în clipa de faţă: Fizica lui Daniel, din care am isprăvit primul volum; Sociologia lui Spencer, în limba franceză; lecţii de anatomie şi de fiziologie, de Paul Bers, în limba rusă.

Am citit mai multe lucruri deodată: studiul neîntrerupt al unei singure opere ar putea să-mi obosească îndărătnicul creier, şi aşa în deajuns de obosit. In clipa când

mă socotesc neputincioasă să mai citesc cu folos, caut să desleg probleme de algebră şi de trigonometrie, care nu-ţi îngădue să te mai gândeşti la altceva şi care mă călăuzesc numaidecât pe drumul cel drept.

Biata mea Bronia îmi scrie dela Paris că i se pun piedeci în privinţa examenelor, că lucrează foarte mult şi că starea sănătăţii a început s'o îngrijoreze.

Planurile mele de viitor ? Nu mi-am făurit niciunul, sau mai degrabă sunt atât de obişnuite şi atât de simple încât nu face să vorbim despre ele. Să mă descurc mai întâi atât cât voiu putea şi, în clipa când nu-mi va mai fi în putinţă, îmi voiu lua rămas bun dela această lume josnică : nu va fi mare pagubă, părerile de rău ce voiu lăsa în urmă nu vor dăinui multă vreme, — cum de altfel nu dăinuesc nici pentru alţii.

Astea sunt deocamdată planurile ce mă frământă. Anumiţi oameni pretind că, orice s'ar întâmpla, sunt datoare să gust din neastâmpărul ce se numeşte iubire. Asta nu intră câtuşi de puţin în preocupările mele. Dacă pe vremuri îmi făcusem astfel de planuri, astăzi totul s'a risipit ca un fum, toate le-am înmormântat, le-am închis, le-am ascuns şi le-am uitat, — fiindcă ştii foarte bine că zidurile sunt totdeauna mai tari decât capetele care încearcă să le dărâme...

* * *

Aceste nelămurite gânduri de sinucidere, această frază neînţeleasă şi sceptică asupra iubirii, impun o deslușire. Desluşirea e foarte simplă, banală chiar. Ea s'ar putea numi „Romanul unei fete sărace". Numeroase cărţi sentimentale au zugrăvit povestiri de acelaşi soiu.

Inceputul povestei e că Mania Sklodowska a devenit frumoasă. Ea n'are încă fineţea ireală pe care o vor desvălui, după câţiva ani, portretele ei. Dar adolescenta cu părul cârlionţat s'a schimbat într'o fată plină de farmec şi de gingăşie. Are o piele albă şi un păr minunat. Are degetele fine şi mâinile subţiri. Şi, cu toate că nu e nici regulat, nici perfect, chipul ei atrage luarea-aminte printr'o neasemuită strâmbătură a gurii, prin ochii de un

cenuşiu înflăcărat, mult adânciţi sub desimea sprâncenelor şi pe care intensitatea surprinzătoare a privirii îi face parcă şi mai mari.

In clipa când fiul mai mare al d-lui şi d-nei Z..., Cazimir, s'a reîntors din Varşovia la Szczuki cu prilejul sărbătorilor, apoi cu acel al vacanţelor de vară, a găsit în casă o instituitoare care dansează minunat, ştie să vâslească şi să patineze, e foarte înţeleaptă şi bine crescută, scrie versuri cu aceeaşi uşurinţă cu care aleargă călare sau mână caii la brişcă, e cu totul deosebită, în sfârşit, — atât de neasemuit deosebită şi atât de fără înţeles, — încât e mai presus de toate celelalte fete pe care a avut prilejul să le cunoască. S'a îndrăgostit de ea. Şi Mania, Mania care, sub doctrinele-i revoluţionare ascunde o inimă pururi cuprinsă de neastâmpăr, s'a îndrăgostit şi ea de acest student foarte chipeş, foarte cumsecade...

Ea n'are încă nouăsprezece ani. El e cu foarte puţin mai mare ca ea. Işi fac planuri de căsătorie.

Nimic nu pare să se împotrivească legăturii dintre ei. E adevărat că Mania nu e la Szczuki decât „Domnişoara Maria" — institutoarea copiilor. Dar toată lumea o iubeşte. D. Z... face pe câmp, în tovărăşia ei, plimbări lungi. D-na Z... o ocroteşte, Bronka o adoră. Z... au faţă de ea porniri într'adevăr părinteşti. In mai multe rânduri l-au poftit în casa lor şi pe tatăl ei, ba chiar pe fratele şi pe surorile ei. De câte ori împlineşte un an mai mult, îi oferă Maniei flori şi daruri.

Prin urmare, fără multă şovăire, aproape cu încredere, Cazimir Z... le spune părinţilor lui că ar vrea s'o ia în căsătorie.

Răspunsul nu se face mult aşteptat. Tatăl se înfurie, mama e aproape să leşine. El, Cazimir, cel mai drag copil al lor, să se însoare cu o fată care n'are un ban, care e silită să-şi găsească un loc „la alţii !" El care ar putea, mâine, să se însoare cu fata cea mai bine crescută şi cea mai bogată din regiune ! A înnebunit oare ?

Intr'o singură clipă, în casa în care se obişnuiseră s'o privească pe Mania ca pe o prietenă, stăvilarele sociale sunt ridicate, de nestrăbătut. Faptul că fata e de familie

bună, că e instruită, de o rară înțelepciune și de o cumințenie pilduitoare, faptul că tatăl său e bine cunoscut la Varșovia, nimic nu pare să aibă preț în fața cuvintelor rostite cu îndărătnicie, *o simplă îngrijitoare de copii nu poate fi luată în căsătorie.*

Dojenit, încurcat, hărțuit, studentul simte că i se clatină hotărîrile. N'are caracter. Se teme de mustrările și de mânia a-lor săi. Iar Mania, rănită de disprețul acestor oameni pe care îi socotește cu mult mai prejos, se închide în cea mai neîndemânatică răceală, în cea mai posomorîtă muțenie. A rămas hotărîtă ca niciodată să nu-și mai abată gândul spre vraja de o clipă a acestei idile.

Dar cu dragostea se întâmplă același lucru ca și cu ambiția. Nu e deajuns să-i dorești moartea ca s'o faci să și piară.

* * *

Mania n'a socotit că ar avea dreptul să-i părăsească pe Z... Se teme să nu-și neliniștească părintele. Mai cu seamă, nu și-ar putea îngădui luxul de a părăsi o slujbă atât de bine plătită. Acum când economiile Broniei nu mai sunt decât o amintire, ea, Mania, împreună cu d. Sklodowski, o întreține pe cea mai mare dintre surori la Facultatea de medicină. In fiecare lună îi trimite cincisprezece ruble, de multe ori chiar câte douăzeci, — aproape jumătate din cât câștigă. In acest chip, unde ar mai găsi banii? Intre ea și familia Z... nu poate avea loc niciun fel de deslușire directă, niciun fel de convorbire supărătoare. Prin urmare, nu-i rămâne decât să soarbă până în fund paharul umilinței și să rămână la Szczuki, ca și cum nu s'ar fi petrecut nimic.

Vieața își urmează cursul, așa cum a început. Mania își predă lecțiile, o ceartă pe Andzia și îl dojenește pe Julek, pe care cea mai mică sforțare intelectuală îl adoarme. Iși continuă opera de luminare a micilor țărani. Ca și în trecut, ea studiază cărți de chimie, bătându-și joc de sine și ridicând din umeri în fața unor zadarnice străduințe. Joacă șah și scrie versuri, se duce la bal și se plimbă pe câmp...

Iarna, va scrie cu mult mai târziu, *întinsele câmpii acoperite cu zăpadă nu erau lipsite de farmec și făceam drumuri lungi în sanie. De multe ori aproape că nu mai știam în ce locuri ne aflăm.*

— Să nu ne rătăcim, îi strigam celui ce mâna caii. El îmi răspundea: „Suntem pe drumul cel bun" sau „Nu vă fie teamă!" Și caii sburau ca vântul. Dar astfel de întâmplări nu făceau decât să adaoge la voioșia excursiilor noastre.

...Mi-aduc aminte de asemeni de minunata colibă de zăpadă pe care am construit-o împreună, într'un an când zăpada era mult mai înaltă pe câmp. Ne-a fost cu putință să ne ghemuim într'însa și să privim din prag întinderea nemărginită și albă, cu răsfrângeri trandafirii...

Nenorocită în dragoste, amăgită în năzuințele ei intelectuale și nespus de stânjenită bănește, deoarece, ajutându-i pe unii și pe alții, ea nu rămânea niciodată cu nimic, Mania încearcă să-și uite soarta, această mlaștină în care se simte înnămolită pentru totdeauna. Se întoarce spre familie. Nu ca să-i caute sprijinul. Nu ca să-și mărturisească amărăciunile. In fiecare dintre scrisorile ei, ea nu încetează cu sfaturile, fără să-și precupețească bunăvoința. Vrea ca ai săi să trăiască o vieață cât mai liniștită.

Mania către d. Sklodowski, în 1886:

...Inainte de toate și mai presus de orice, bunul și scumpul nostru tată să înceteze de a se mai plânge la gândul că nu ne poate ajuta. Nu s'ar cuveni ca părintele meu să facă pentru noi mai mult decât a făcut... Am primit o creștere aleasă, o cultură trainică și suntem călăuzite de porniri ce nu pot fi socotite mai rele decât altele... De aceea, tatăl meu să nu-și piardă curajul... Vom scăpa lesne din încurcătură. In ce mă privește, voiu rămâne pururi recunoscătoare părintelui meu drag pentru tot ce a făcut pentru mine, deoarece a făcut nespus de mult. Singura mea părere de rău e că nu suntem în

stare să-i plătim părintelui nostru datoria de recunoştinţă. Nu putem face altceva decât să-l răsplătim atât cât omeneşte e cu putinţă...

Mania către Iosef, la 9 Martie 1887:

...Cred că împrumutând câteva sute de ruble, ai putea să rămâi la Varşovia în loc să te înmormântezi în provincie. Mai întâi, micul şi scumpul meu frate, nu te supăra dacă-ţi scriu vreo prostie: aminteşte-ţi că, după cum am rămas înţeleşi, eu îţi mărturisesc cu toată sinceritatea aceea ce gândesc.

...Vezi tu, scumpul meu frate, toată lumea e de aceeaşi părere că, profesând într'un oraş mic, vei fi împiedecat să-ţi sporeşti cultura şi cercetările. Te vei înmormânta într'o văgăună şi nu-ţi vei putea face o carieră. Fără farmacie, fără spital, fără cărţi, ajungi să leneveşti, oricât de mari ţi-ar fi hotărîrile. Şi dacă ţi s'ar întâmpla una ca asta, dragul meu, ar însemna ca eu să sufăr nespus de mult, întrucât, astăzi când am pierdut orice nădejde de a mai ajunge cineva, întreaga mea ambiţie se răsfrânge asupra ta şi asupra Broniei. Se cuvine ca voi amândoi, cel puţin, să vă călăuziţi rosturile vieţii după darurile fiecăruia. Se cuvine iarăşi ca aceste daruri, care de bună seamă există în familia noastră, să nu dispară, ci să folosească măcar unuia dintre noi. Cu cât mai mult îmi pare rău de mine, cu atât am mai multă încredere în voi...

Poate că îţi vei bate joc de mine, sau vei ridica din umeri în faţa unor astfel de adevăruri. N'am obiceiul să-ţi vorbesc şi să-ţi scriu pe un astfel de ton. Dar totul porneşte din adâncul inimii şi mă gândesc la toate astea de mult, din clipa în care ai pornit la învăţătură...

Şi-apoi, gândeşte-te, câtă bucurie pentru tata de a te şti cât mai aproape de el! Te iubeşte atât de mult, aproape cum nu ne iubeşte pe niciuna dintre noi. Inchipueşte-ţi, dacă Hela s'ar mărita cu M. B... iar tu te-ai îndepărta de Varşovia, ce s'ar face bietul tata, singur? L-ar cuprinde o amară tristeţe. Pe câtă vreme, în acest chip, veţi locui împreună şi lucrurile vor merge mult mai bine.

Totuşi, orice s'ar întâmpla, nu uita ca în această locuinţă să păstrezi un locşor pentru oricare dintre noi, deoarece o reîntoarcere e oricând cu putinţă!

Mania către Henrietta (care a născut un copil mort) la 4 Aprilie 1887:

...Ce suferinţă trebue să fie pentru o mamă când e silită să îndure atâtea încercări pentru nimic! Dacă, cel puţin, ar putea să-şi spună cu o resemnare creştinească: „Domnul a dat, Domnul a luat, fie numele Domnului binecuvântat!" s'ar risipi o parte din această groaznică amărăciune. Vai, o astfel de mângâiere nu-i e dată oricui! Bag de seamă cât pot să fie de fericiţi oamenii care încuviinţează o astfel de lămurire. Dar, ciudat, cu cât le recunosc norocul, cu atât mai puţin le împărtăşesc credinţa şi cu atât mai puţin mă simt în stare să le încuviinţez fericirea.

...Iartă-mi aceste gânduri filosofice: mi-au fost inspirate de plângerea ta împotriva spiritului conservator şi înapoiat al oraşului în care locueşti. Nu-l judeca cu prea multă asprime, întrucât tradiţionalismul politic şi social purcede în general din tradiţionalismul religios, şi acesta din urmă e o fericire, — cu toate că pentru noi a devenit de neînţeles. In ceea ce mă priveşte, n'aş fi în stare nicicând să-l fac pe cineva să-şi piardă credinţa. Fiecare să şi-o păstreze pe a sa, dar numai să fie sinceră. Singură ipocrizia mă desgustă, — şi ea e atât de răspândită pe cât de rară e credinţa... Ipocrizia îmi e nesuferită. Respect însă pornirile religioase sincere, oriunde le-aş întâlni, şi chiar dacă purced dintr'un spirit mărginit...

Mania către Iosef, la 20 Mai 1887:

...Nu ştiu încă dacă eleva mea Andzia se va înfăţişa la examen, dar mă simt îngrijorată mai dinainte. Atenţia şi memoria îi lasă foarte mult de dorit. Acelaşi lucru se întâmplă cu Julek. Incercând să-i instrueşti, înseamnă să

clădeşti pe nisip, deoarece, atunci când astăzi învaţă un lucru, uită cu desăvârşire ce-au învăţat ieri. De multe ori, grija ce le port e un adevărat supliciu. De aceea, mi-e frică numai pentru mine: mi se pare că m'am prostit peste măsură, — zilele trec atât de grabnic, fără să fac progrese simţitoare. Până şi cu copiii din sat a trebuit să întrerup lecţiile, din pricina liturghiilor din luna Mariei.

Totuşi, n'ar fi nevoie de atâtea sforţări ca să mă simt mulţumită: aş vrea numai să mi se pară că sunt de folos...

Mai departe, cu privire la Hela care nu s'a putut mărita:

Imi închipuesc cât de mult trebue să fi suferit amorul propriu al Helei... Intr'adevăr, ne putem face o părere foarte bună despre oameni. Dacă nu vor să se însoare cu fetele sărace, ducă-se dracului! Nimeni nu le-o cere asta. Dar pentru ce să se folosească de umilinţi, pentru ce să turbure liniştea unei făpturi nevinovate?

...Dacă cel puţin mi-ar veni o mângâiere din parte-ţi! Mă întreb de multe ori cum îţi merg afacerile şi dacă nu-ţi pare rău cumva că ai rămas la Varşovia. La dreptul vorbind, n'ar trebui să mă chinuesc până'ntr'atât, deoarece te vei smulge singur din încurcătură: de asta nu mă îndoesc. Cu „babele" înseamnă să ai totdeauna mai mult de furcă, — dar până şi eu îmi păstrez nădejdea că nu voiu dispărea cu desăvârşire în neant...

Mania către Henrietta, la 10 Decemvrie 1887:

...Nu crede nimic din svonurile răspândite cu privire la apropiata mea căsătorie, deoarece n'au niciun temei. S'a vorbit despre asta prin întreg ţinutul, până chiar şi la Varşovia; cu toate că eu nu sunt câtuşi de puţin vinovată în această privinţă, mă tem să nu am de suferit cine ştie ce neajunsuri.

Planurile mele pentru viitor sunt cât se poate de modeste: visul meu e să-mi am un cuib al meu în care să pot locui împreună cu tata. Bietul, îi lipsesc foarte mult, ar dori să mă vadă cât mai des acasă şi tânjeşte în lipsa mea. Iar eu, ca să-mi pot regăsi libertatea şi căminul, aş da jumătate din vieaţa mea.

Dacă îmi va fi cu putinţă, voiu părăsi Szczuki, — lucru ce nu se va putea întâmpla în scurt timp, — şi mă voiu statornici la Varşovia, unde îmi voiu căuta un loc de profesoară într'un pension, înafară că voiu mai câştiga ceva şi din lecţiile particulare. Asta e tot ce doresc. Vieaţa nu merită să-ţi baţi prea mult capul pentru ea.

Mania către Bronia, la 24 Ianuarie 1888:

M'a zăpăcit cu desăvârşire citirea romanului PE MALURILE NIEMENULUI, de Orzeszkowa. Mă stăpâneşte încă şi nu ştiu ce-am să fac. Toate năzuinţele noastre sunt aci, toate convorbirile pline de patimă ce ne-au pus cândva flacără în obraji. Am plâns ca şi cum aş fi avut trei ani. Pentru ce, pentru ce s'au risipit aceste năzuinţi? Aveam ambiţia să mă trudesc pentru popor şi de abia dacă am izbutit să-i învăţ să citească pe câţiva copii din sat. In ce priveşte râvna de a fi trezit în ei sentimentul în legătură cu ceea ce sunt, cu rolul lor în Societate, nici nu mai face să vorbim despre asta. Ah, Doamne, cât e de groaznic!... Mă simt că am devenit atât de meschină şi de vulgară! Şi când, dintr'odată, o lovitură neprevăzută, ca de pildă citirea acestui roman, mă smulge din sânul unei vieţi înnăbuşitoare, nu-ţi poţi închipui cât sufăr.

Mania către Iosef, la 18 Martie 1888:

Scumpul şi micul meu Jozio, am lipit pe această scrisoare marca cea din urmă pe care o mai am, şi întrucât nu mi-a mai rămas un ban, — dar niciun ban! — nu cred să-ţi mai pot scrie până în preajma sărbătorilor, afară numai dacă nu-mi va cădea în mână vreo comoară, prin cine ştie ce întâmplare.

Adevărata țintă a scrisorii mele era să-ți urez fericire cu prilejul onomasticii tale, dar, crede-mă, n'am făcut-o la vreme din pricină că mi-au lipsit banii și mărcile, — sărăcia mă asuprește groaznic dela un rând de vreme, — și, ca să mă împrumut dela cineva, nu m'am obișnuit încă să fac acest lucru.

Scumpul meu Jozio, dacă ai ști cât mă chinuesc și cât aș vrea să mă reped pentru câteva zile la Varșovia! Nu-ți mai vorbesc de îmbrăcămintea mea care de abia se mai ține și care ar avea nevoie de îngrijire... Dar nici sufletul meu nu e mai puțin jerpelit. Ah, să mă pot smulge pentru câteva zile din această atmosferă de ghiață, de vrăjmășie și de intrigi, de neostoită supraveghere a cuvintelor pe care le rostesc, a trăsăturilor și a gesturilor mele: am nevoie de asta ca de o baie răcoritoare pe o zi de zăduf. Și-apoi, sunt mai multe pricini care mă îndeamnă să rup odată cu vieața de aci.

E mult de când Bronia nu mi-a mai scris. Se poate întâmpla ca nici ea să nu mai aibă mărci pentru scrisori... Dacă tu mai poți jertfi una, scrie-mi, rogu-te. Scrie-mi mult, desvălue tot ce se petrece în casa noastră, deoarece din scrisorile Helei și ale tatei am băgat de seamă că o duceți rău și aș vrea să știu dacă vieața a rămas aceeași, fiindcă mă chinuesc nespus și la toate aceste îngrijorări se adaogă o mulțime de alte neajunsuri, despre care aș putea să-ți vorbesc, — dar nu vreau. Dacă nu m'aș gândi la Bronia, aș pleca numaidecât din casa lui Z... și mi-aș căuta un alt post, cu toate că pentru cel de azi sunt foarte bine plătită...

Mania către prietena ei Kazia (care i-a dat de veste că se va logodi și în casa căreia va trebui să petreacă câteva zile) la 25 Octomvrie 1888:

Nimic din ceea ce îmi vei desvălui nu mi se va părea vreodată ridicul sau lipsit de temeiu. Oare cum s'ar putea ca surioara care a crescut în preajmă-ți să nu se intereseze în de aproape de tot ce te privește, ca și cum ar fi vorba de ea însăși?

Cât despre mine, îngrijorarea mă stăpânește pururi, — și de multe ori caut să-mi ascund sub năvala hohotelor de râs lipsa de voioșie. E un lucru pe care m'am obișnuit să-l fac atunci când mi-am dat seamă că ființele care au aceeași putere de simțire ca mine și cărora nu le stă în putință să-și schimbe felul de a fi, sunt datoare să se ascundă cât mai mult cu putință. Crezi însă că asta slujește la ceva? Câtuși de puțin. De cele mai multe ori, vioiciunea firii mele îmi lasă frâu liber, și atunci, — ei bine, începi să spui lucruri de care îți va părea rău la urmă, cu o însuflețire pe care aproape nu ți-ai cunoscut-o.

Iți scriu cu oarecare amărăciune, Kazia. Ce vrei? Imi spui că ai trăit cea mai fericită săptămână din vieața ta, iar eu, în timpul vacanțelor, am petrecut săptămâni pe care tu nu le vei cunoaște niciodată. Au fost zile nespus de grele, și singurul lucru care le îndulcește amintirea, e că, de bine de rău, m'am lepădat de ele cu cinste, cu fruntea sus... (după cum vezi, n'am renunțat încă în vieața mea la îndărătnicia pentru care nu mă putea suferi d-ra Mayer).

...Vei spune, Kazia, că am devenit sentimentală. Nu-ți fie teamă, nu voiu cădea într'un astfel de păcat, atât de străin de firea mea, — bag numai de seamă c'am devenit foarte nervoasă în ultima vreme. Sunt oameni care au făcut totul pentru asta. Nimic nu mă va împiedeca însă să te revăd cu inima plină de voioșie, mai liberă ca niciodată. Câte nu vom avea să ne spunem! Voiu aduce lacăte pentru gurile noastre, fiindcă altfel ar însemna să nu ne mai culcăm până în zori! Oare mama ta ne va mai da sirop și ciocolată la ghiață, ca pe vremuri?

Mania către Iosef, Octomvrie, 1888:

Imi privesc cu tristețe nevoia: ziua de astăzi mă costă cinci mărci, fără să mai pun la socoteală hârtia și plicurile. Astfel că, foarte curând, nu voiu avea ce să-ți mai spun.

Inchipuiește-ți că învăț chimia de pe carte. Iți dai seama că asta nu-mi poate folosi decât într'o mică măsură, dar

ce să fac, de vreme ce n'am putința să întreprind experiențe și lucrări practice?

Bronia mi-a trimis din Paris un mic album. E foarte elegant.

Mania către Henrietta, la 25 Noemvrie 1888:

Am căzut într'o neagră tristețe, deoarece tovarășii noștri de fiecare zi sunt vânturile groaznice din spre apus, însoțite de ploaie, de revărsări și noroaie. Astăzi, cerul pare să fie mai îngăduitor, dar vântul mugește cu furie prin hornuri. De înghețat nici nu poate fi vorba; patinele zac neputincioase deasupra scrinului. De bună seamă, tu nu știi că, în văgăuna noastră de provincie, înghețul și foloasele pe care le aduce, au pentru noi aceeași însemnătate ca o discuție între conservatori și progresiști în Galiția ta...

Să nu-ți închipuești prin asta că povestirile tale mă plictisesc. Dimpotrivă, e o adevărată mulțumire pentru mine să aflu că există întinderi geografice în care oamenii se mișcă și chiar... gândesc! In timp ce tu trăiești în centrul mișcării, existența mea se aseamănă ciudat cu aceea a unei gângănii de apă ce se svârcolește în mocirla smârcurilor. Din fericire, nădăjduesc să mă smulg curând din această amorțire.

Mă întreb dacă, revăzându-mă, vei găsi cuvântul care să deslușească rosturile mele în legătură cu vieața pe care am trăit-o printre cei de-aci, și dacă asta m'a schimbat în bine sau în rău. Toată lumea spune că, de când mă găsesc la Szczuki, m'am schimbat peste măsură, și la trup și la suflet. Nu mă surprinde. Aveam optsprezece ani atunci când am venit aci, și prin câte n'am trecut! Au fost clipe pe care le voiu socoti cele mai posomorîte și mai crude din vieața mea. Orice lucru are asupră-mi o aspră înrâurire; mă chinuește la început, apoi mă stăpânește cu neîndurare; firea mea se scutură în cele din urmă de sub asprimea loviturilor și mi se pare că am scăpat anevoie de un vis urît... De aceea, prima grijă: să nu te lași amăgit nici de oameni, nici de împrejurări...

Număr clipele și zilele ce mă mai despart de sărbători și de plecarea către ai mei. De asemeni, am nevoie de alte impresii, de schimbare, de vieață, de mișcarea ce se frământă atât de năbădăioas în mine, încât îmi vine uneori să săvârșesc cele mai mari nebunii, pentru ca vieața mea să nu mai fie pururi aceeași. Din fericire, am atât de mult de lucru, încât astfel de furii mă stăpânesc rareori.

E cel din urmă an pe care îl mai petrec aci. E mare nevoie să mă străduesc din toate puterile, pentru ca examenele copiilor să nu lase nimic de dorit...

CAPITOLUL VII

SPRE LARG

Au trecut trei ani de când „domnişoara Maria" e institutoare. Trei ani de tristeţe: trudă multă şi lipsă de bani, câteva bucurii mărunte, o neasemuită amărăciune. Iată că, prin mişcări de îndărătnică voinţă, tragica neclintire din existenţa fetei capătă însufleţire. La Paris, la Varşovia, la Szczuki, câteva întâmplări, fără însemnătate în aparenţă, schimbă jocurile misterioaselor hotărîri în care se joacă soarta Maniei.

D. Sklodowski, după ce s'a retras din slujbă, a pornit în căutarea unei noui îndeletniciri. El vrea să încerce să le ajute pe fete. In Aprilie 1888, primeşte un post ingrat, anevoios: direcţia unei case de corecţie pentru copii, la Studzieniec, nu departe de Varşovia. Atmosfera, lumea înconjurătoare, totul e neplăcut. Totul, înafară de leafa, oarecum mulţumitoare, şi din care bietul om se gândeşte din capul locului s'o ajute pe Bronia, ca să poată învăţa mai departe.

Cel dintâi lucru pe care îl face Bronia e să-i ceară părintelui ei să reţină de-aci înainte, din cele patruzeci de ruble pe care i le trimite în fiecare lună, câte opt ruble, în dorinţa de a-i înapoia surorii mai mici, câte puţin, din datoria care a sporit mult în cei câţiva ani. Incepând din clipa aceasta, averea Maniei, redusă la zero, urmează să se înfiripeze...

Scrisorile studentei în medicină mai aduc dela Paris şi alte ştiri. Ea lucrează. Işi trece examenele cu succes. E în-

drăgostită. Indrăgostită de un Polonez, Cazimir Dluski, un camarad de studii, scânteietor de farmec şi de înţelepciune, şi a cărui singură particularitate îngrijorătoare e că, în Polonia rusească, nu-i e îngăduit să se statornicească, deoarece a fost ameninţat cu deportarea.

La Szczuki, în 1889, rosturile Maniei se apropie de sfârşit. Incepând dela Sfântul Ioan, Z... nu vor mai avea nevoie de serviciile ei. Va trebui să-şi găsească alt loc. Tânăra institutoare s'a şi gândit la unul. Se numesc F... şi sunt mari industriaşi în Varşovia. Va fi la urma urmei o schimbare, o schimbare pe care Mania o aşteaptă de atâta vreme.

Mania către Kazia, la 13 Martie 1889:

Peste cinci săptămâni, vor fi Paştele... Pentru mine, această dată are o mare însemnătate, întrucât de aci înainte mi se vor hotărî rosturile viitoare. Incepând din clipa în care am fost angajată la F..., bag de seamă că îmi voiu putea găsi mult mai lesne un post de institutoare. Am găsit chiar două; nu ştiu ce să fac şi pe care să-l aleg.

Nu mă gândesc decât la sărbătorile Paştelui. Imi arde capul, atâtea planuri îl frământă. Nu ştiu ce se va mai întâmpla cu mine. Mania ta va rămâne, până la sfârşitul zilelor ei, un chibrit deasupra altor chibrituri...

Adio Szczuki şi câmpuri de sfecle!... Cu zâmbete pline de bunăvoinţă, — prea binevoitoare de o parte şi de alta, — Maria Sklodowska îşi ia rămas bun dela Z... Scăpată ca din temniţă, ea se reîntoarce la Varşovia şi adulmecă cu plăcere aerul oraşului natal. Iată, s'a urcat în tren. In curând va trebui să se întâlnească, pe ţărmul posomorît al Balticei, la Zoppot, cu noua ei familie.

Mania către Kazia (din Zoppot) la 14 Iulie 1889:

Am călătorit în chip mulţumitor, cu toate tragicele mele presimţiri. Nimeni nu mi-a pricinuit niciun fel de ne-

ajuns și nici n'am greșit schimbarea trenurilor, care s'a petrecut de cinci ori în șir; înafară de asta, am mâncat toate sardelele pe care le-am luat cu mine... Nu mi-au mai rămas decât pâinișoarele și caramelele, pe care nu le-am putut da gata.

Am găsit pe drum ocrotitori plini de bunăvoință care mi-au făcut tot felul de înlesniri. De teamă să nu meargă prea departe cu această bunăvoință și să-mi mănânce sardelele, nu le-am lăsat a înțelege că a-și avea merinde la mine.

D. și d-na F... mă așteptau la gară. Sunt oameni foarte cumsecade și m'am legat în mare grabă de copii. Totul va merge bine și, de altfel, așa și trebue.

La „Schulz Hotel"-ul acestei stațiuni de vară, de unde scrie Mania, *se întâlnesc necontenit aceeași oameni, în jurul Kurhaus-ului, și nu se vorbește decât despre îmbrăcăminte și despre alte lucruri tot atât de interesante;* vieața nu pare să fie prea atrăgătoare.

E frig, toată lumea stă numai în casă: d-na F..., bărbatul și mama ei, uneori merg atât de departe cu voioșia, încât îmi vine să mă ascund sub pământ.

Curând, părinți, copii și institutoare pornesc spre Varșovia.

Anul care începe va fi pentru fată un îmbucurător mijloc de odihnă. D-na F..., e o femeie frumoasă, bogată. Are blănuri și bijuterii. Scrinurile îi sunt pline de rochii și, în salon, se zărește portretul ei în toaletă de seară. In răstimpul cât e adăpostită în această casă, Mania vrea să cunoască, numai ca spectatoare, lucrurile plăcute și îmbucurătoare pe care soarta le poate oferi unei femei răsfățate, — lucruri pe care ea nu le va cunoaște niciodată.

Prima și cea din urmă întâlnire cu luxul! A devenit o fată „plăcută" mulțumită bunăvoinții d-nei F... care, cucerită de „înțeleapta domnișoară Sklodowska", îi aduce numai laude Maniei și ține stăruitor să ia parte la toate adunările și la toate balurile...

Apoi, dintr'odată, o lovitură de trăsnet: factorul aduce,

într'o dimineață, o scrisoare din Paris. O biată scrisoare pe hârtie proastă, pe care Bronia a mâzgălit-o între două ședințe în amfiteatru și prin care nobila fată îi oferă Maniei, pentru anul viitor, găzduirea în noul ei cămin!

Bronia către Mania (din Paris) în Martie 1890:

...Dacă totul va merge cum nădăjduim, nu mai încape îndoială că'n răstimpul vacanțelor voiu fi măritată. Logodnicul meu va ieși doctor, iar mie nu-mi va mai rămâne decât să trec ultimul examen. Vom mai rămâne un an la Paris, în care timp îmi voiu sfârși examenele, apoi ne vom reîntoarce în Polonia. Nu văd nimic necugetat în planurile noastre. Spune-mi, am sau nu dreptate? Amintește-ți că am douăzeci și patru de ani, — ceea ce n'ar însemna mare lucru; — el are însă treizeci și patru, ceea ce e mult mai grav. Ar fi absurd să mai așteptăm.

...Dar, în aceeași vreme, tu, micuță Mania, ar trebui să te îngrijești într'o oarecare măsură și de vieața ta. Dacă iți va fi în putință să aduni în cuprinsul acestui an câteva sute de ruble, ai putea, la anul viitor, să vii la Paris și să locuești la noi, unde vei găsi adăpost și hrană. Vei avea nevoie de aceste câteva sute de ruble ca să te poți înscrie la Sorbona. In primul an, vom locui împreună. In al doilea și al treilea, când nu vom mai fi aci, nădăjduesc că tata te va ajuta, oricât de îndărătnic ar fi dracul. Se cuvine să iei această hotărîre: e prea mult de când aștepți. Pun rămășag că în doi ani vei fi licențiată. Gândește-te bine, strânge bani, pune-i în loc sigur, dar nu te împrumuta dela nimeni. *Poate că ar fi mult mai bine să-i prefaci de pe acum în franci, deoarece schimbul e în deajuns de mulțumitor în ziua de azi și s'ar putea întâmpla ca mai târziu banul nostru să scadă...*

Ar putea crede cineva că Mania, în culmea însuflețirii, va răspunde că se simte fericită în urma unui astfel de îndemn, că-și va grăbi plecarea? Câtuși de puțin. Anii de surghiun, în loc să înfrângă această făptură neasemuită, o hotărăsc să pună și mai mult temeiu pe scrupul. Demonul jertfei e în stare s'o facă să-și fugă singură de noroc.

Odată ce i-a făgăduit părintelui ei că vor locui împreună, întrucât vrea s'o ajute pe sora ei Hela, să-l ajute pe fratele ei Iosef, Mania nu mai vrea să plece! Și iată în ce chip răspunde la invitația Broniei.

Mania către Bronia (din Varșovia) la 12 Martie 1890:

Scumpa mea Bronia, am fost o proastă, sunt o proastă și voiu rămâne o proastă până la sfârșitul vieții mele, sau mai de grabă, ca să-ți vorbesc limpede: n'am avut, nu am și nu voiu avea nicicând noroc.

Visam Parisul, așa cum aș fi visat o înviere din morți, dar e mult de când m'a părăsit nădejdea de a mai ajunge acolo. Acum, când mi se pun la îndemână mijloacele, nu știu ce să fac... Mi-e teamă să vorbesc cu tata despre asta: socotesc că planul de a locui împreună, pe care ni l-am făurit anul trecut, a rămas încă pentru el o mare nădejde; aș vrea să-l fac fericit într'o cât de mică măsură, la bătrânețe. Pe de altă parte, mi se rupe inima când mă gândesc la înclinările mele zădărnicite, care, oricum, știu că tot ar mai putea prețui ceva. De asemeni, i-am făgăduit Helei că voiu face toate sforțările ca s'o pot relua acasă până într'un an și să-i găsesc ceva de lucru la Varșovia. Nu știi cât m'am chinuit din pricina ei. Va rămâne pururi fata „cea mai mică" din familia noastră, și socotesc că e de datoria mea să veghez asupră-i, — când biata copilă are atâta nevoie de sprijin.

Pe tine însă, Bronia, te rog din inimă, îngrijește prin toate mijloacele ce-ți stau la îndemână de rosturile lui Iosef și, chiar dacă ți se va părea că nu e rolul tău de a stărui pe lângă această doamnă S..., care l-ar putea smulge din încurcătură, caută și-ți stăpânește nedumerirea. La urma urmei, Evanghelia spune cuvânt cu cuvânt: „Bate și ți se va deschide!" Chiar dacă va trebui să jertfești o fărîmă de amor propriu, ce vei pierde? O cerere înțeleaptă n'are cum să supere. In ce chip aș putea să înlocuesc o astfel de scrisoare, eu? Va trebui să facem pe această doamnă să înțeleagă că nu e vorba de o mare sumă de bani, ci numai de câteva sute de ruble pentru ca Iosef să poată rămâne la Varșovia, să studieze, să facă experiențe, că viitorul lui atârnă numai de asta și că ar fi păcat ca atâta învățătură să nu dea niciun rezultat. In această privință se cuvine s'o deslușești în amănunțime, deoarece, scumpa mea Broneczka, dacă îi vei cere acestei doamne numai să-ți împrumute o sumă de bani, ea va crede poate că nu-i atâta grabă și nu acesta va fi mijlocul prin care să poți izbuti. Chiar dacă ți se va părea că stăruința ta devine supărătoare, ei și? Nu are a face, odată ce ai ajuns la țintă. De altfel, întrucât ar putea fi supărătoare cererea ta? Nu sunt atâția oameni care, de cele mai multe ori, îi supără pe semenii lor într'o și mai mare măsură? Cu sprijinul ei, Iosef ar deveni folositor Societății, pe câtă vreme, dacă va fi silit să plece în provincie, e pierdut.

Te plictisesc cu Hela, cu Iosef și cu tata, cu rosturile mele viitoare, în care nu mai nădăjduesc. Inima îmi e atât de neagră, atât de tristă, încât îmi dau seama că nu fac bine vorbindu-ți de toate astea, îngrădindu-ți fericirea. Singură dintre noi toate, tu ai avut aceea ce se chiamă noroc. Iartă-mă, dar vezi, atâtea lucruri mă îngrijorează încât nu pot să închei această scrisoare cu ton de voioșie.

Te îmbrățișez cu toată căldura. Altădată îți voiu scrie mai mult și fără tristețe, — astăzi însă mă simt cu desăvârșire chinuită și parcă străină de lumea aceasta. Gândește-te la mine cu dragoste, poate că asta o voiu simți până aici.

Bronia stăruește, discută; îi lipsește, vai, argumentul hotărîtor: e prea săracă ca să poată suporta cheltuielile călătoriei surorii sale și să pună capăt îngrijorărilor. In cele din urmă, rămâne hotărît ca atunci când Mania își va sfârși angajamentul la d-na F..., să mai rămână încă un an la Varșovia. Va rămâne în preajma tatălui ei, care a părăsit slujba dela Studzienec și își va spori veniturile dând lecții.

După amorțirea din provincie și neastâmpărul monden din casa d-nei F... Mania își regăsește felul de vieață care îi e atât de prielnic: un adăpost numai al ei, sălăș-

luirea în preajmă-i a profesorului Skłodowski, convorbiri interesante, îmbucurătoare pentru spiritul fiecăruia. Universitatea liberă își deschide din nou misterioasele-i porți. Și, bucurie neasemuită, împrejurare ce nu poate fi uitată: Mania pătrunde pentru întâia oară într'un laborator.

La numărul 66 din mahalaua Cracoviei, în fundul unei ogrăzi plantată cu liliac, se află o mică clădire cu un singur cat în care lumina pătrunde prin niște ferestre liliputane. Un văr al Maniei, Iosef Boguski, conduce aceea ce se numește într'un chip atât de pompos: *Muzeul Industriei și Agriculturii.* Titlul acesta, vădit pretențios și lipsit de înțeles, e un mijloc prin care se pot amăgi autoritățile rusești. Un „muzeu" nu poate să trezească nicicând bănuieli. Nimic nu împiedecă, dincolo de pereții unui muzeu, ca tinerii Polonezi să se instruiască în toate privințele...

Aveam puțin răgaz ca să pot lucra în acest laborator, va scrie mai târziu Maria Curie. *Nu-mi era în putință să-l cercetez decât seara, după cină, sau dumineca, și aveam la îndemână toată libertatea. Căutam să reproduc diferite experiențe descrise în tratatul de fizică sau de chimie, și rezultatele erau uneori cu desăvârșire neașteptate. Din vreme în vreme, o mică izbândă pe care n'o prevedeam, îmi da curaj, alteori mă cuprindea un fel de desnădejde din pricina întâmplărilor sau a neizbutirii în experiențele mele. In totul, dându-mi seama prin cea mai trudnică încercare că progresul într'o astfel de materie nu poate fi nici grabnic, nici ușor de atins, mi-am desvoltat, în răstimpul acestor dintâi încercări, gustul în legătură cu cercetările experimentale.*

Reîntorcându-se acasă la ore târzii, uneori în puterea nopții, părăsind cu adâncă părere de rău electrometrii, tuburile de încercare, balanțele de precizie, Mania se desbracă și se întinde pe strâmtul ei divan. Dar nu poate să adoarmă. Un neastâmpăr cu totul deosebit de cele pe care le-a cunoscut, face să fugă somnul de ea. Inclinarea, îndelung șovăielnică, țâșnetșe, o îndeamnă să se supună

unei tainice porunci. Fata se simte dintr'odată hărțuită, asuprită. Prinzând în frumoasele-i mâni eprubetele Muzeului de Industrie și de Agricultură, Mania, ca printr'o vrajă, rechiamă amintirile încețoșate ale copilăriei, aparatele de fizică ale părintelui ei, încremenite în scrin, și cu care, pe vremuri, ar fi vrut atât de mult să se joace. Astfel, își leagă din nou firul vieții.

Dacă nopțile și le petrece în chinuri, zilele sunt, în aparență, în deajuns de liniște. Mania își ascunde față de cei din juru-i posomorîta nerăbdare pe care nu și-o poate stăpâni. Ea vrea ca, în aceste câteva luni de intimitate, tatăl ei să se simtă pe deplin fericit. Se îngrijește de însurătoarea fratelui ei, caută un post pentru Hela. De asemeni, poate că o îngrijorare mult mai egoistă o împiedecă să hotărască data plecării: ea tot mai crede că-l iubește pe Cazimir Z... Și, cu toate că se simte cucerită de vraja Parisului, printr'o tărie de neînfrânt, cu adâncă sfâșiere de suflet își plănuește surghiunul care va dăinui cine știe câți ani.

In Septemvrie 1891, atunci când Mania se află în vacanță la Zakopane, în Carpați, unde e sortit să-l întâlnească pe Cazimir Z..., d. Skłodowski îi desvălue Broniei întreaga stare de lucruri.

D. Skłodowski către Bronia:

Mania a trebuit să rămână la Zakopane. Poate că nu se va reîntoarce decât pe la 13, din pricina unei tuse și a unei răceli care, așa i-a spus medicul local, s'ar putea întâmpla s'o chinuiască toată iarna dacă nu se îngrijește din vreme. Micuță nesocotită! Numai ea e vinovată, deoarece și-a bătut totdeauna joc de prevederi și nicicând n'a vrut să țină seamă de condițiunile atmosferice.

Mi-a scris că se simte neînchipuit de posomorîtă: mă tem ca tristețea ei și nehotărîrea în care se sbate să nu-i pricinuiască vreun rău. Păstrează o taină în legătură cu viitorul, despre care nădăjduesc că-mi va vorbi mai pe larg la reîntoarcere. La dreptul vorbind, îmi dau seama cam despre ce e vorba, și nu știu dacă trebue să mă bucur ori să mă întristez. Dacă prevederile mele nu dau

greş, aceleaşi amărăciuni, venind din partea aceloraşi oameni care i-au vrut răul, o aşteaptă pe Mania. Şi totuşi, dacă e vorba să i se deschidă o cale după inima ei, făcându-se prin aceasta fericită, nu strică în această privinţă să înfrunte orice fel de piedecă. De altfel, ce ştiu eu?

Invitaţia ta la Paris, care a căzut asupra Maniei într'un chip atât de neaşteptat, i-a pricinuit o adâncă îngrijorare şi a adăogat mult la neliniştea ei. Imi dau seama cu câtă tărie doreşte să se apropie de acest izvor al ştiinţei, spre care năzueşte de atâta vreme. Dar condiţiunile de astăzi sunt mai puţin prielnice şi, mai cu seamă, dacă Mania nu ni se va părea pe deplin vindecată, eu însumi mă voiu împotrivi la plecarea ei, întrucât mă tem ca şederea ei la Paris, în răstimpul iernii, să nu-i pricinuiască vreun rău. Nu mă îngrijesc câtuşi de puţin de celelalte şi nu voiu pune la socoteală că-mi va fi nespus de greu să mă despart de ea, deoarece asta nu poate avea niciun fel de însemnătate. I-am scris ieri, căutând să-i aduc o întărire. Dacă rămâne la Varşovia, şi chiar dacă nu va găsi de lucru, tot va mai găsi, pentru ea şi pentru mine, o bucată de pâine în răstimpul unui an.

Am aflat cu mare plăcere că-i merge bine lui Cazimir al tău. Cât mi s'ar părea de ciudat ca fiecare dintre voi să-şi aibă Cazimirul ei!...

Bietul domn Skłodowski! In adâncul sufletului nu prea simte dorinţa ca mica lui Mania, pe care o iubeşte ca pe lumina ochilor, să plece la întâmplare în largul lumii. Ar vrea mai bine ca datorită cine ştie căror împrejurări să rămână în Polonia, căsătorindu-se cu Cazimir Z..., de pildă...

Dar la Zakopane, între două plimbări printre munţi, tinerii au avut o întrevedere hotărîtoare. Intrucât, pentru a suta oară, studentul îşi desvăluia aceeaşi şovăielnică încredere în sine şi temeiurile în deajuns de cunoscute, Mania, scoasă din răbdări, a rostit fraza menită să pună capăt aşteptărilor:

— De vreme ce nu găseşti mijlocul prin care să se

poată limpezi o stare de lucruri atât de nesigură, nu mie îmi cade sarcina de a te învăţa ce trebue să faci.

In răstimpul acestei idile, care n'a prilejuit niciun fel de bucurie, Mania, va spune mai târziu profesorul Skłodowski, a dat dovadă de „mândrie şi stăpânire de sine".

Fata a rupt legătura şubredă ce o mai ţinea încurcată la răspântia nehotărîrilor. Caută să-şi stăpânească neastâmpărul. Face socoteala anilor trudnici de clocotitoare răbdare pe care i-a trăit. Sunt opt ani de când a părăsit şcoala, şase ani de când funcţionează ca institutoare. Nu mai e adolescenta care vedea vieaţa renăscând înainte-i. Peste câteva săptămâni va împlini douăzeci şi patru de ani.

Mania către Bronia (din Varşovia) la 23 Septemvrie 1891:

...Şi-acum, Bronia, îţi cer un răspuns hotărîtor. Spune-mi dacă mă poţi lua la tine, deoarece am luat hotărîrea să viu la Paris. Am cu ce să-mi plătesc drumul. Prin urmare, dacă, fără să te încurc prea mult, poţi să mă ajuţi cu un blid de mâncare, scrie-mi. Ar fi pentru mine o mare fericire, deoarece asta mă va pune întru câtva la adăpost în urma neasemuitelor încercări prin care am trecut în vara aceasta, şi îmi voiu putea croi alt drum pentru tot restul vieţii, — fără însă ca prin aceasta să-ţi pricinuesc vreun neajuns.

Intrucât vei naşte în curând, poate că în casa voastră voiu fi de oarecare folos. Oricum, scrie-mi ca să ştiu ce să fac. Dacă venirea mea cel puţin e un lucru cu putinţă, spune-mi şi arată-mi ce fel de examene va trebui să depun pentru admitere şi la ce dată, — dacă se poate, cât mai târziu, — mă voiu putea înscrie ca studentă.

Sunt atât de îngrijorată în legătură cu plecarea mea, încât nu-ţi pot vorbi de nimic altceva mai înainte de a primi răspunsul tău. De aceea, te rog să-mi scrii numaidecât. Primiţi amândoi gândurile mele cele mai curate.

Mă puteţi adăposti în orice ungher, vă făgăduiesc că n'am să vă turbur întru nimic, că n'am să vă pricinu-

esc niciun fel de neajuns sau de îngrijorare. Rogu-te, răspunde-mi, dar cât se poate de deschis.

* * *

Dacă Bronia n'a putut răspunde printr'o telegramă, pricina e că telegramele costă prea mult. Dacă Mania nu s'a urcat în primul tren, pricina e că, până în ceasul plecării, a fost nevoie să se pregătească în toate privinţele. A împrăştiat pe masă toate rublele pe care le-a putut agonisi şi la care tatăl ei, în clipele din urmă, a adăogat o sumă modestă, dar pentru el destul de însemnată. Şi fata a început să-şi facă socotelile.

Atât pentru paşaport. Atât pentru biletul de tren... Nu-i trece prin minte să facă prostia să ia vagonul de clasa a treia dela Varşovia până la Paris, oricât ar plăti de puţin. Slavă Domnului, trenurile germane au şi vagoane de clasa a patra, fără compartimente, goale, şi vagoanele de marfă au câte o bancă de fiecare parte, iar în mijloc un spaţiu liber, unde, aşezat pe un geamantan, omul se poate simţi destul de bine!

Să nu uităm îndemnurile prevăzătoarei Bronia: să-şi ia de acasă tot ce-i va fi de trebuinţă pentru traiu, ca să nu fie silită să facă cheltuieli costisitoare la Paris. Rufăria Maniei, îmbrăcămintea, păturile, vor fi trimise cu mult înaintea plecării ei, cu mica viteză. Tot ce-i va fi de trebuinţă pentru îmbrăcăminte, începând cu pălăriile şi sfârşind cu încălţămintea, a fost întins pe o canapea, alături de care, unică şi scumpă cumpărătură, a rămas căscată, cu capacul ridicat, o mare ladă de scânduri, văpsită în cafeniu, ţărănească, dar foarte solidă, deasupra căreia, cu grijă şi dragoste, fata a scris cu slove mari negre iniţialele: M. S.

Celelalte lucruri odată expediate, cele rămase împachetate, fata îşi face planul cât de mare va fi povara ce va trebui s'o însoţească şi de ce ar mai avea nevoie: hrană şi băutură pentru trei zile de drum, scăunelul pentru vagonul german, cărţile, un săculeţ cu bomboane, o pătură...

După ce şi-a aşezat lucrurile în reţeaua compartimentului, reţinându-şi un loc pe banca tare şi îngustă, Mania coboară pe peron. Ce tânără pare sub mantia învechită, cu obrajii îmbujoraţi şi ochii cenuşii, scânteietori astăzi din pricina grabei şi a neastâmpărului!

Ingrijorată dintr'odată, chinuită de noui presupuneri, îl îmbărbătează pe tatăl ei, caută să-l mângâie cu cele mai măgulitoare cuvinte, dar în acelaşi timp şi cu sfială, parcă ar vrea să-şi ceară iertare:

— N'am să lipsesc mult... doi sau trei ani, cel mult! De îndată ce-mi voiu sfârşi studiile şi îmi voiu fi trecut examenele, mă voiu reîntoarce, vom locui împreună şi nu ne vom mai despărţi niciodată... Nu-i aşa?

— Da, mică Maniusia, îngână profesorul cu glas stins, strângând-o pe fată în braţe. Să te întorci cât mai de grabă. Să lucrezi mult. Şi Dumnezeu să-ţi dea noroc.

* * *

In noaptea străbătută de fluierături şi de zăngănit de fierotenii, vagonul de clasa a patra goneşte pe câmpiile Germaniei.

Inghemuită pe scăunelul de călătorie, cu picioarele ascunse sub pătură, strângând cu grijă în juru-i pachetele pe care, din vreme în vreme, le numără cu băgare de seamă, Mania nu-şi mai poate stăpâni divina bucurie. Se gândeşte la trecut, la această plecare feerică, atât de mult aşteptată. Incearcă să-şi zugrăvească în minte viitorul. Işi închipueşte că, foarte curând, se va reîntoarce în oraşul natal, unde va deveni o modestă profesoară.

Departe, — oh, nespus de departe de ea gândul că urcându-se în trenul acesta, a căutat să aleagă în cele din urmă între întunerec şi lumină, între micimea obişnuită a zilelor, mereu aceleaşi, şi nemărginirea unei vieţi de înălţare.

PARTEA A DOUA

CAPITOLUL VIII

PARIS

Ca să ajungi dela Vilette la Sorbona, nu vei străbate cele mai frumoase cartiere ale Parisului, și drumul nu e nici mulțumitor, nici repede. Din strada Germaniei [1]), unde locuiește Bronia cu bărbatul ei, un omnibus cu trei cai și două caturi, prevăzut cu o scară în spirală care îți îngădue să urci pe încăpătoarea „imperială", duce la gara de Est. Dela gara de Est până în strada Școalelor e nevoie să iei alt omnibus.

Firește, pe această „imperială" expusă intemperiilor, — mai economică și în același timp mai plăcută, — se urcă de obiceiu Mania, ținând sub braț vechea servietă de piele pe care o purta și pe vremea când urma cursurile Universității libere. Cocoțată pe acoperișul pururi mișcător, cu obrajii îmbujorați de frigul iernii, fata se pleacă, întinde gâtul și privește în juru-i cu deosebită luare-aminte. Ce-i pasă de banalitatea nesfârșitei străzi Lafayette și întrucât ar putea s'o atragă șirul neîntrerupt de prăvălii îmbinate de-a-lungul bulevardului Sevastopol? Toate aceste prăvălii, copacii cu crăngile despuiate, mulțimea, mirosul de praf, — iată Parisul... In sfârșit, Parisul!

---

1) Astăzi Șoseaua Jean Jaurés.

Cât se simte de tânără la Paris, cât se simte de puternică, de plină de însufleţire şi de nădejde! Şi, pentru o mică Poloneză, ce neasemuită impresie de descătuşare!

In clipa în care, istovită în urma unei călătorii anevoioase, Mania a coborît din tren pe peronul plin de fum al gării de Nord, povara slugărniciei i-a căzut parcă dintr'odată de pe umeri; şi-a înălţat fruntea, în timp ce plămânii şi inima se înfioară în deplină libertate. E pentru prima oară când Mania respiră aerul unei ţări libere. Şi, în entuziasmul ei, totul i se parte o minune. O minune întâlneşte în mişcările mulţimii de gură-cască ce se târăşte de-a-lungul trotoarelor vorbind o limbă ciudată şi încâlcită, o minune în graba librăriilor care vând fără constrângere lucrările tipărite în lumea întreagă... Dar o şi mai mare minune rămân pentru ea străzile drepte, înclinate în povârnişuri domoale spre inima oraşului, care o duc pe ea, Mania Sklodowska, spre porţile larg deschise ale unei Universităţi. Şi ce Universitate! Cea mai vestită, aceea care cu veacuri în urmă era socotită ca un „centru al universului", aceea despre care însuşi Luther zicea: „La Paris se găseşte cea mai celebră şi mai folositoare şcoală: se numeşte Sorbona!"

Intâmplarea e vrednică de poveştile cu zâne. Şi omnibusul domol, legănător, primitor, e un fel de caleaşcă din poveste care o duce pe biata prinţesă blondă din casa ei săracă spre palatul visurilor.

Această caleaşcă trece Sena şi, în jurul Maniei, totul se schimbă în vrajă: cele două braţe ale fluviului înceţoşat, insulele pline de măreţie şi de farmec, monumentele, pieţele, iar dincolo, spre stânga, turnurile catedralei Notre Dame. Ca să urce pe bulevardul Saint-Michel, caii îşi încetinesc pasul şi se leagănă în mers. Da, aci e! A ajuns! Studenta îşi trage servieta sub braţ şi îşi potriveşte cutele groase ale rochiei de lână. In grabă, îl îmbrânceşte din nebăgare de seamă pe un vecin. Cu sfială, îşi cere iertare, într'o franţuzească şovăielnică. Şi, coborînd în pripă treptele imperialei, iat-o în stradă, cu obrazul îngrijorat, îndreptându-se spre îngrăditura palatului.

Acest palat al Ştiinţei are în 1891 un aspect foarte ciudat. Sorbona, care va fi reconstruită după şase ani, se aseamănă cu cine ştie ce piton uriaş în clipa când e gata să-şi schimbe pielea. Dincolo de lunga faţadă nouă, prea albă, clădirile vechi, înălţate pe vremea lui Richelieu, se îngrămădesc între şantierele în care se aud bocănituri surde de casmale. Această îngrămădire împrumută un fel de pitorească neorânduială vieţii studenţeşti. Cursurile se mută dintr'o sală într'alta pe măsură ce lucrările înaintează. Laboratoarele provizorii a trebuit să fie instalate în casele vechi, reparate în pripă, din strada Saint-Jacques.

Dar ce însemnătate au toate astea de vreme ce, în acest an ca şi în ceilalţi, afişul alb lipit pe zid, aproape de locuinţa portarului, dă de veste următoarele:

Republica Franceză.

Facultatea de Ştiinţe. — Primul semestru.

Cursurile se deschid la Sorbona la 3 Noemvrie 1891.

Cuvinte magice, cuvinte mângâietoare!

Cu puţinii bani pe care i-a agonisit, rublă cu rublă, fata şi-a cucerit dreptul de a putea să asculte, dintre numeroasele lecţii înşirate pe afiş, pe acelea pe care i-a plăcut să şi le aleagă. Işi are locul ei în „sala de cursuri" unde, călăuzită, povăţuită, poate, fără prea multe dibuiri, să-şi mânuiască aparatele, să ducă la bun sfârşit experienţele simple. Mania e acum, — o, bucurie! — studentă a Facultăţii de Ştiinţe.

De altfel, acum nu se mai numeşte Mania, nici chiar „Marya"; pe foaia de înscriere se citeşte, în slovă franţuzească: *Marie Sklodowska*. Dar întrucât colegele ei nu izbutesc să rostească cu uşurinţă silabele barbare din cuvântul „Sklodowska", în timp ce Poloneza nu îngădue nimănui libertatea de a o chema Marie, ea păstrează un fel de tainic anonimat. Uneori, întâlnind de-a-lungul galeriilor sonore pe această fată îmbrăcată cu o distincţie posomorîtă şi mizerabilă, cu chipul sălbatic, cu părul fluturător în jurul tâmplelor, tinerii, surprinşi, întorc capul

și întreabă: „Cine să fie?" Răspunsul, dacă se poate da vreun răspuns, e nelămurit: „O străină... Are un nume foarte greu de rostit... Se află totdeauna în primul rând la cursurile de fizică... Și nu e flecară..." Băieții urmăresc cu privirea silueta mlădioasă până când dispare la capătul unui gang, apoi rostesc ca încheiere: „Frumos păr!"

Părul cu răsfrângeri cenușii și micul cap slav, vor rămâne îndelungă vreme, pentru studenții dela Sorbona, singura stare civilă a sălbaticei lor camarade.

Dar pe fată, în clipa aceasta, n'o interesează câtuși de puțin cuvintele șoptite de tineri în preajmă-i. E vrăjită de câțiva domni gravi cărora vrea să le smulgă tainele și care se numesc „profesori universitari". După rânduiala cinstită a vremei, își fac cursurile purtând cravată albă, sunt îmbrăcați în negru și hainele le sunt totdeauna pătate de cretă. Maria trăiește în contemplarea acestor veșminte solemne și a bărbilor cărunte.

Cu două zile înainte, a luat parte la cursul d-lui Lippmann, un om cu glasul domol, cumpănit. Ieri l-a ascultat pe Bouty, al cărui cap de maimuță ascunde toate comorile științei. Maria ar vrea să asculte toate lecțiile, să-i cunoască pe toți cei douăzeci și trei de profesori, ale căror nume sunt înșirate pe afișul alb. I se pare că niciodată nu-și va putea potoli setea ce stărue în făptura ei.

Piedeci neprevăzute s'au ridicat înainte-i în răstimpul celor dintâi săptămâni. Ea crezuse la început că limba franceză îi e foarte cunoscută; bagă de seamă că s'a înșelat. Fraze întregi, rostite prea în pripă, îi scapă. Socotea că stăpânește o cultură științifică îndestulătoare ca să urmărească cu ușurință lecțiile dela Universitate. Dar studiile făcute în singurătate, la țară, într'o odaie de îngrijitoare de copii, la „Szczuki pe Przanysz", cunoștințele căpătate prin scrisorile schimbate între ea și d. Sklodowski, experiențele încercate la întâmplare în micul Muzeu al Industriei și Agriculturii, — nu pot să înlocuiască nici cel puțin bacalaureatul temeinic al liceenilor din Paris. In matematici și în fizică, Maria descopere unghere uriașe,

necunoscute. De câtă străduință va avea nevoie ca să poată cuceri titlul magnific spre care năzuește în fiece clipă: Licențiată în științe!

Astăzi își face cursurile Paul Appell. Limpezime în expunere și stil pitoresc. Maria a sosit printre cei dintâi. In amfiteatrul luminat puternic din pricina întunecimilor lui Decemvrie, și-a ales un loc tocmai jos, aproape de catedră. Își pregătește pana de scris și caietul îmblănit în pânză cenușie, pe care, peste câteva clipe, îl va umple cu note, cu slova ei măruntă și regulată. Se reculege dinainte, concentrându-și toată luarea-aminte, fără să audă în juru-i zumzetul din ce în ce mai puternic al flecarilor, pe care îl întrerupe dintr'odată intrarea profesorului.

E surprinzător, câtă liniște pot să creieze într'o singură clipă anumiți oameni în jurul lor... Tinerii plecați peste pupitre, cu obrajii îmbujorați de asprimea muncii intelectuale, se grăbesc să înșire pe caiete ecuațiile așezate în linie pe tablă de mâna profesorului. Nu mai sunt aci decât elevi pătimași. Loc matematicilor!

In haina lui posomorîtă, cu barba pătrată, Appell e neîntrecut. Glasul lui domol articulează fiece silabă cu oarecare greutate alsaciană în pronunție. Demonstrațiile sunt atât de elegante, atât de clare, încât s'ar părea că înfruntă orice primejdie, reducând lumea la nimic. Puternic, liniștit, se avântă pe culmile cele mai îndepărtate de cunoștințele omenești, se joacă cu cifrele, cu astrele. Și întrucât nu se teme de imagini, rostește cu tonul firesc, întovărășind cuvintele cu gestul larg al marelui proprietar:

— Iau soarele în brațe, și-l arunc...

In bancă, Poloneza are un zâmbet de extaz. Sub larga frunte bombată, ochii cenușii, atât de palizi, se luminează de fericire. Cum poate cineva să găsească Știința aspră? Poate fi ceva mai îmbucurător decât aceste reguli neschimbătoare ce cârmuesc Universul, și mai de neprețuit decât înțelepciunea omenească, în stare să le descopere? Cât de sarbede par romanele și lipsite de frumusețe poveștile cu zâne, pe lângă aceste fenomene extraordinare legate între ele prin armonioase principii, fă-

când rânduială deplină în această aparentă neorânduială!... O însuflețire care nu se poate asemui decât cu dragostea țâșnește din sufletul fetei spre infinitul Științei, spre lucruri și spre legile lor.

— Iau soarele în brațe, și-l arunc...

Ca să asculte această frază, rostită de un savant pașnic și plin de măreție, face să lupte și să sufere departe, de-a-lungul atâtor ani.

Maria se simte pe deplin fericită.

* * *

Cazimir Dluski (bărbatul Broniei) către socrul său, d. Sklodowski:

Strada Germaniei, 92

Consultații dela 1 la 3 după amiază.

Consultații gratuite, Luni și Joi, între orele 7 și 8.

Scumpe și onorate domn,

La noi toate merg bine. Domnișoara Maria lucrează serios, își petrece vremea aproape numai la Sorbona și nu ne întâlnim decât la cina de seară. E o fată liberă în apucături, și, cu toate că mi-ați dat puteri depline în ce privește călăuzirea și ocrotirea ei, nu numai că față de mine nu dă dovadă de respect și de supunere, dar îmi batjocorește autoritatea și intențiile serioase, așa cum și-ar bate joc de o ghiată pe care n'o mai poți folosi. Nădăjduesc s'o cumințesc într'o zi, dar până astăzi însușirile mele pedagogice s'ar părea cu desăvârșire lipsite de însemnătate. Cu toate astea, ne înțelegem destul de bine și trăim în cea mai bună prietenie.

Aștept cu nerăbdare sosirea Broniei. Tânăra mea nevastă nu se prea grăbește să se reîntoarcă acasă, unde totuși prezența ei ar fi de cel mai mare folos și unde e nespus de dorită.

Adaog că domnișoara Maria e bine și se simte foarte mulțumită. Vă încredințez de tot respectul meu.

Acestea sunt primele desluşiri pe care le dă doctorul Dluski despre cumnata sa pe care și-a luat însărcinarea s'o adăpostească în strada Germaniei, în lipsa Broniei, reținută în Polonia pentru câteva săptămâni. E de prisos să adăogăm că Maria a fost foarte bine primită de tânărul acesta sarcastic. Dintre toți emigranții Polonezi care trăiesc la Paris, fermecătoarea Bronia s'a simțit cea mai nemulțumită; ea e însă cea mai plină de farmec și cea mai spirituală. Și ce activitate copleșitoare! Cazimir Dluski a fost student la Petersburg, la Odesa, la Varșovia. Silit să fugă din Rusia din pricină că a fost bănuit de complicitate în atentatul împotriva lui Alexandru II, a devenit publicist revoluționar la Geneva, apoi, la Paris, elev al Școalei de Științe politice, student în medicină, și, în cele din urmă, doctor. Are, undeva prin Polonia, o familie bogată și, în Franța, în dosarele Ministerului Afacerilor Străine, o fișe compromițătoare, inspirată de rapoartele poliției Țarului, — fișe care îl va împiedeca totdeauna să obțină naturalizarea și să se statornicească la Paris.

Reîntorcându-se acasă, Bronia e primită cu mulțumire deplină de bărbatul și de sora ei. Era de mare trebuință ca stăpâna casei să reia în mână frânele gospodăriei. La câteva ceasuri după sosirea ei, rânduiala domnește din nou în apartamentul dela catul al doilea, al cărui balcon larg se deschide deasupra copacilor înșirați în lungul străzii Germaniei. Bucătăria devine din nou ispititoare, praful a dispărut, florile cumpărate din târg împodobesc vasele. Bronia are marea dibăcie de a pune totul în rânduială.

Ea a fost cu ideea să fugă din mijlocul Parisului și să ia cu chirie, lângă parcul Buttes-Chaumont, o casă în apropiere de Villette. Imprumutând o mică sumă de bani, a cercetat în dese rânduri Târgul de mărfuri și, într'o bună dimineață, apartamentul s'a împodobit cu frumoase mobile venețiene, lucrate fin și cu gust, cu un pian drept și cu perdele din cea mai aleasă țesătură. Atmosfera odăilor s'a schimbat dintr'odată. Cu aceeași dibăcie, tânăra femeie a împărțit întrebuințarea timpului între

toţi ai casei. In anumite ceasuri, cabinetul medical e lăsat în seama lui Cazimir, care îşi primeşte aci pacienţii recrutaţi dintre măcelarii abatoarelor; altora le dă Bronia consultaţii ginecologice. Soţii se străduiesc din greu şi aleargă din casă în casă să-şi viziteze bolnavii...

Dar, odată ce s'a înserat şi lămpile s'au aprins, ei aruncă departe îngrijorările. Lui Cazimir Dluski îi plac distracţiile. Sforţările cele mai trudnice, „sărăcia" cea mai neagră, nu-l fac să-şi piardă din însufleţire şi din răutate. După zile întregi de muncă, el pune numaidecât la cale cumpărarea câtorva locuri la teatru, oricât de mulţi bani ar trebui să risipească. Sau mai de grabă, dacă n'are bani, se aşează la pian, deoarece mângâie clapele cu multă îndemânare. Vremea îşi vede de drum, prietenii sună la poartă, — tineri căsătoriţi din colonia poloneză care ştiu că „oricând pot găsi o bună primire în casa lui Dluski". Bronia dispare şi reapare. Ceaiul fumegă şi, pe masă, lână sirop şi apă proaspătă, se ivesc prăjiturile pe care doctoriţa a avut vreme să le pregătească în după-amiaza aceleiaşi zile, între două consultaţii.

Intr'o seară când Maria, plecată asupra cărţii în odăiţa ei dela marginea clădirii, se pregăteşte de lucru pentru o bună parte din noapte, cumnatul ei se năpusteşte ca furtuna pe uşă.

— Mantaua şi pălăria, repede! Am bilete de favoare, mergem la concert.

— Dar...

— Niciun dar! Cântă pianistul polonez despre care ţi-am vorbit. N'a prea vândut bilete şi se cuvine, ca vechi prieteni, să umplem sala cu de-ai noştri cel puţin. Am adunat lume din toate ungherele Parisului, vom aplauda până ce vom face bătături la mâini, ca să lăsăm impresia că ar fi avut mare succes... Şi dacă ai şti ce frumos cântă!

Cu neputinţă să se împotrivească neastâmpărului plin de însufleţire al lui Dluski, diavolul acesta înalt şi bărbos, cu ochii negri, vii, scânteietori. Maria închide cartea. Uşa dela intrare e zăvorită cu cheia; cei trei tineri coboară scara. Pe stradă, pornesc în goană ca să nu piardă

omnibusul care tocmai se zăreşte în pasul greoi al cailor.

Ceva mai târziu, aşezaţi în sala Erard pe trei sferturi goală, Maria zăreşte ivindu-se pe scenă un bărbat slab şi deşirat, cu un obraz neasemuit de ciudat, cu părul răvăşit, de un roşu arămiu, ca o vâlvătaie de flacără. Se apropie de pian. Sub degetele lui sprintene, prinde vieaţă opera lui Liszt, a lui Schumann, a lui Chopin. Figura lui e impunătoare şi nobilă, ochii inspiraţi privesc departe. Maria îl ascultă cu patimă pe acest cântăreţ neîntrecut care, în haina lui roasă, în faţa locurilor aproape goale, n'are câtuşi de puţin aerul unui artist necunoscut, al unui începător, ci al unui împărat, al unui zeu.

Muzicantul va veni deseori, seara, în strada Germaniei, ducând-o de braţ pe încântătoarea doamnă Gorska de care e îndrăgostit şi pe care, mai târziu, o va lua de soţie. Vorbeşte fără amărăciune despre vieaţa lui mizerabilă, despre înfrângerile şi luptele lui. Bronia şi Maria, alături de d-na Gorska, îşi aduc aminte cu duioşie de îndepărtate vremi când, cea din urmă, la şaisprezece ani, a însoţit-o pe mama lor, d-na Sklodowska, la o staţiune balneară. „Când s'a reîntors la Varşovia", îşi aminteşte Bronia râzând, „mama spunea că nu i-ar mai trece prin minte vreodată să te întovărăşească în vreun oraş cu ape tămăduitoare, deoarece erai prea frumoasă!"

Cuprins de dorul să cânte, tânărul cu coamă de foc întrerupe orice convorbire şi încearcă câteva acorduri. Şi, ca prin farmec, bietul pian al lui Dluski se schimbă dintr'odată într'un instrument sublim.

E un om plăcut, care te farmecă, acest pianist. E îndrăgostit, nervos, fericit şi nenorocit.

Va deveni un pianist genial, iar, într'o zi, preşedintele de Consiliu al unei Polonii liberate, reconstituite.

Se numeşte Ignaţiu Paderewski.

* * *

Maria s'a năpustit cu înflăcărare spre tot ce-i putea oferi noua ei vieaţă. Munceşte fără preget. Descopere în acelaşi timp bucuriile camaraderiei, ale solidarităţii care

aprope munca într'o Universitate. Dar, prea sfioasă deocamdată ca să lege prietenie cu Francezii, ea își trăiește vieața numai printre compatrioți. Două matematiciane, d-rele Kraskowska și Dydynska, doctorul Motz, biologistul Danysz, Stanislas Szalay, care mai târziu va intra în familia Sklodowski însurându-se cu Hela, tânărul Wojciechowski, — un viitor președinte al Republicii Poloneze, — devin prietenii ei în această colonie care formează în cartierul Latin un fel de insulă a Poloniei libere.

Toți acești tineri săraci organizează adunări, ospețe de Crăciun pentru care bucătari de întâmplare pregătesc mâncări ca la Varșovia: *barszcz* fierbinte, de coloarea științei, varză cu ciuperci, știucă umplută, cozonac cu mac, câteva picături de vodcă, valuri de ceai... Au loc și reprezentații teatrale, în care actorii amatori interpretează roluri de dramă și de comedie. Programul acestor seri, — tipărit în limba poloneză, se înțelege! — e împodobit cu desene simbolice: pe o câmpie acoperită cu zăpadă, o colibă. Mai jos, dela fereastra unei odăi, se zărește un tânăr gânditor plecat deasupra unei cărți... Un moș Crăciun, în sfârșit, care, pe gura coșului, împrăștie manuale științifice într'o sală de laborator. In primul plan, o pungă goală, roasă de șoareci...

Maria ia totdeauna parte la aceste bucurii. Ea nu are răgazul să învețe roluri, să joace în vreo comedie. Dar, la o serbare patriotică dată de scluptorul Waszinkowski, pe ea o aleg în tablourile vivante ca să întrupeze rolul de căpetenie: „Polonia sfărmându-și lanțurile".

In seara aceea, îngândurata studentă devine o femeie necunoscută. Imbrăcată cu o tunică croită după moda celor vechi, poartă, încinse în jurul trupului, văluri lungi cu colorile naționale. Un păr blond împodobește obrazul hotărît, cu pomeții slavi, și se revarsă liber pe umeri. In cutele veșmântului cafeniu, ea înfățișează în ochii emigranților icoana însăși a neamului lor.

Se vede, prin urmare, că, deși îndepărtate și surghiunite, nici Maria nici sora ei n'au părăsit Varșovia. Și-au ales înadins un adăpost în strada Germaniei, la marginea capitalei în care nu îndrăsnesc încă să pătrundă, aproape de gara de Nord și de trenurile care le-au adus în Franța. Patria lor e cu ele și le păstrează legate prin mii de fire, dintre care cel mai slab nu e câtuși de puțin corespondența cu părintele lor. Aceste fete bine crescute, deosebite, care îi scriu d-lui Sklodowski la a treia persoană și care sfârșesc orice scrisoare prin: „Sărut mâinile tăicuțului meu", îi povestesc bătrânului întâmplări din vieața lor pitorească și îl împovărează cu fel de fel de însărcinări. Nu-și închipuesc că ceaiul se mai poate cumpăra și din altă parte decât numai din Varșovia, nici că, la nevoie, s'ar putea găsi și în Franța, pe un preț destul de scăzut, un fier de călcat...

Bronia către d. Sklodowski:

...I-aș rămâne recunoscătoare tăicuțului meu dacă mi-ar putea trimite două livre de ceai obișnuit, cu două ruble și douăzeci pachetul. In afară de asta, n'avem nevoie de nimic altceva, nici noi, nici Mania.

Ne merge destul de bine. Mania e cât se poate de mulțumită și mi se pare că vieața de trudă pe care o duce n'o obosește câtuși de puțin...

D. Sklodowski către Bronia:

Draga mea Bronia, îmi pare nespus de bine că fierul de călcat e pe gustul vostru. Eu l-am ales și mi-a fost teamă ca nu cumva să nu fie acel pe care tu l-ai fi dorit. Nu știam pe cine să însărcinez cu această cumpărătură, așa cum s'a întâmplat și cu celelalte. Cu toate că aci era vorba de lucruri casnice femeiești, a trebuit să-mi dau osteneala să vă fiu de folos...

Firește, Maria i-a povestit părintelui ei cele petrecute la serbarea dată de sculptor și triumful pe care l-a obținut în „Polonia". Dar profesorul nu poate să fie prea entuziasmat:

D. Sklowowski către Maria, la 31 Ianuarie 1892:

Scumpă Mania, scrisoarea ta din urmă m'a întristat. Nu înțeleg cum de te-ai hotărît să iei parte la organizarea unei astfel de reprezentații teatrale. Deși mi se pare un lucru în deajuns de nevinovat, el e sortit să atragă luarea-aminte asupra organizatorilor și știu foarte bine că sunt la Paris oameni care urmăresc cu cea mai mare îndărătnicie purtările voastre și notează numele persoanelor care se așează în fruntea mișcărilor. Ei trimit aci deslușiri în legătură cu ele și nu le scapă nimic din vedere. Toate astea ar putea fi un izvor de mari neajunsuri, dacă nu chiar un mijloc pentru ei de-a interzice exercitarea anumitor îndeletniciri. De aceea, toți acei care vor să-și câștige mai târziu pâinea la Varșovia, fără să aibă pricini de temeri în alte privinți, au tot interesul să se păstreze cât mai departe de astfel de mișcări și să rămână cu desăvârșire necunoscuți. De obiceiu concertele, balurile, nu trec neobservate de corespondenții ziarelor, care citează și nume.

Ar fi pentru mine o mare amărăciune ca numele tău să fie pomenit într'o zi altfel decât mi-ar fi dorința. Tocmai pentru aceasta în scrisorile mele trecute ți-am atras luarea-aminte, rugându-te să te păstrezi cât mai retrasă de însuflețirea celor din preajmă-ți...

Să fie la mijloc autoritatea d-lui Sklodowski? Sau mai de grabă bunul simț care o stăpânește pe Mania împotriva unor zadarnice încercări? Fata bagă foarte curând de seamă că toate aceste petreceri lipsite de rost o împiedecă să lucreze în liniște. Se retrage. Ea n'a venit în Franța să figureze în tablouri vii, și fiece minut pe care nu-l jertfește studiilor, e un minut pierdut.

Alt neajuns: în strada Germaniei vieața e plăcută și odihnitoare. Dar Maria nu găsește reculegerea de care are nevoie. Ea nu-l poate opri pe Cazimir să cânte la pian, să primească prieteni ori să pătrundă în odaia ei în timp ce desleagă cele mai încâlcite probleme; de asemeni, nu-i poate împiedeca pe clienți să trântească ușile atunci când vin să ceară povața tinerilor medici. Noaptea, clopoțelul dela intrare o trezește în sudori odată cu tropotul celor trimiși s'o cheme pe Bronia la căpătâiul cine știe cărei neveste de măcelar.

I se pare peste măsură de greu să locuiască la Villette: are nevoie de un ceas de drum până să ajungă la Sorbona. Și prețul celor două omnibusuri îi încarcă foarte mult socotelile.

Un consiliu de războiu în familie hotărăște ca Maria să trăiască singură în cartierul latin, aproape de Universitate, de laboratoare, de biblioteci. Dluski stăruiesc s'o împrumute pe fată cu cei câțiva franci de care ar avea nevoie la mutare. Și, chiar a doua zi, Maria pornește în căutarea unei mansarde pe care s'o poată închiria pe un preț cât mai scăzut.

Cu multă părere de rău părăsește apartamentul din cartierul abatoarelor, pierdut într'un peisaj destul de prozaic, dar în care i-a fost dat să cunoască mângâierea, curajul și cea mai sinceră bunăvoință. Intre Maria și Cazimir Dluski s'a născut o iubire frățească, sortită să dăinuiască până la sfârșitul vieții amândorora. Intre Maria și Bronia se desfășoară de îndelungă vreme un neasemuit roman: romanul sacrificiului și al devotamentului, romanul simțului de ajutorare.

Ingreuiată din pricina sarcinei, Bronia supraveghiază împachetatul lucrurilor sărace ale surorii mai mici, pe care apoi le încarcă într'o târlie trasă de un om. Și, cățărându-se din nou pe imperiala omnibuzului, Cazimir și nevastă-sa o însoțesc în chip solemn pe „micuța" până la noua ei locuință de studentă.

CAPITOLUL IX

PATRUZECI DE RUBLE PE LUNĂ

Da, existenţa Mariei nu-i încă atât de goală şi de lipsită de mulţumire. Cele câteva luni petrecute în strada Germaniei au fost un fel de popas la o mare răspântie. Iată că, pe încetul, fata se prăbuşeşte în singurătate. Făpturile cu care a fost silită să-şi încrucişeze calea nu există pentru ea mai mult decât zidurile de-a-lungul cărora se strecoară şi convorbirile de abia dacă turbură tăcerea ce-i împresoară zilele. Trei ani în şir îşi va petrece vieaţa plecată numai asupra cărţilor. Vieaţă aşa cum şi-a dorit-o, lipsită cu desăvârşire de farmec şi de bucurie, cum ar fi de pildă aceea a călugărilor sau a misionarilor.

Se cuvine, de altfel, ca această vieaţă să fie împletită dintr'o simplitate monahală. Din clipa când Maria a înţeles să se lipsească de bunăvoie de hrană şi de locuinţă, pe care le putea găsi din belşug în casa soţilor Dluski, e silită să trăiască numai din veniturile ei. Şi aceste venituri, — făcute din economii împărţite în anumite rate şi în sume mărunte trimise din vreme în vreme de tatăl ei, — uimesc prin neîndestularea lor: patruzeci de ruble pe lună.

Cum e cu putinţă ca o femeie, o străină, să trăiască mulţumitor la Paris, în 1892, cu patruzeci de ruble pe lună, cu *trei franci* pe zi, atunci când e silită să-şi plătească din ei odaia de locuit, mâncarea, îmbrăcămintea, caietele şi cărţile, taxele de frecvenţă la Universitate? Iată o problemă care se cuvine deslegată în cea mai mare

grabă. Şi totuşi, nu i s'a întâmplat niciodată Mariei să nu găsească singură deslegarea unei probleme.

Maria către fratele său Iosef, la 17 Martie 1893:

Ai aflat poate din gura tatei că am luat hotărîrea să mă mut mult mai aproape de şcoală, ceea ce, din mai multe pricini, îmi era de mare trebuinţă, mai cu seamă în legătură cu ultimul semestru. Planul acesta a fost în sfârşit adus la îndeplinire; îţi scriu astăzi din noua mea locuinţă, strada Flatters, numărul 3. E o odăiţă care îmi convine şi pentru care plătesc foarte puţin. Intr'un sfert de ceas sunt la laboratorul de chimie, iar în douăzeci de minute la Sorbona. Fireşte, dacă n'aş fi fost ajutată de Dluski, nu mi-ar fi fost cu putinţă să rânduesc astfel lucrurile.

Lucrez de o mie de ori mai mult decât pe vremea când locuiam în strada Germaniei. Bunul meu cumnat avea obiceiul să mă turbure necontenit. El nu se putea împăca cu gândul că, fiind acasă, aş fi putut să fac altceva în loc să stau de vorbă cu el despre toate nimicurile. Trebuia să ne războim fără întrerupere din această pricină. După câteva zile, şi lui şi Broniei li s'a făcut dor de mine şi au venit să mă vadă. Am băut împreună ceaiul singurătăţii, apoi am coborît să-i vedem pe S... care locuesc tot aci.

Oare nevasta ta îl îngrijeşte pe tata aşa cum mi-a făgăduit? Să ia seama însă să nu mă înstrăineze cu desăvârşire de casă. Tata a început să-mi vorbească cu prea multă dragoste despre ea, şi mă tem ca în scurtă vreme să nu mă uite...

Maria nu e singura studentă silită să cheltuiască numai o sută de franci pe lună; cele mai multe dintre colegele ei poloneze sunt tot atât de sărace ca şi ea. Unele stau câte trei şi patru în aceeaşi odăiţă şi îşi pregătesc cina în comun. Altele, care locuesc singure, îşi pierd câteva ceasuri de peste zi cu gospodăria, cu pregătirea bucatelor, cu spălatul rufelor şi, din pricină că n'au alte

mijloace, mănâncă prost, dorm poate fără foc şi... trăiesc ca vai de lume. Aşa făcea pe vremuri Bronia, ale cărei însuşiri de „bună gospodină“ deveniseră celebre în cartierul latin.

Pildă îndeajuns de înţeleaptă pe care Maria se fereşte s'o urmeze. Ea ţine prea mult la linişte ca să trăiască în tovărăşia unei colege. E prea înglobată cu învăţătura ca să se mai îngrijească şi de treburile casei. Chiar dacă ar vrea acest lucru, i-ar fi cu neputinţă: această fată care, la şaptesprezece ani, învăţa în casele altora meseria de îngrijitoare de copii şi da lecţii timp de şapte sau opt ceasuri pe zi, n'a avut la îndemână răgazul să poată deveni o bună gospodină. Tot ce-a putut să înveţe Bronia pe vremea când era stăpână în casa părintească, i-a rămas cu desăvârşire necunoscut Mariei. Şi în colonia poloneză se spune că „Domnişoara Sklodowska nu se pricepe nici cel puţin să pregătească un bulion“.

Intr'adevăr, nu se pricepe, şi nici nu vrea să se priceapă. Pentru ce şi-ar petrece o dimineaţă învăţând cum se pregăteşte o fiertură, atunci când îi stă în putinţă să cunoască câteva pagini de fizică mai mult, ori să facă o analiză interesantă într'un laborator?

Ea a scos de mult din program distracţiile, reuniunile amicale şi contactul cu neastâmpărul omenesc. De asemeni, a ajuns la încredinţarea că vieaţa materială n'are niciun fel de însemnătate, că nici nu există. Tare pe acest principiu, ea îşi întocmeşte o existenţă de spartană, ciudată, neomenească.

Strada Flatters, bulevardul Port-Royal, strada Feuilantines... Odăiţa în care locueşte Maria se aseamănă cu toate celelalte prin îngustime şi neaerisire. E vârîtă într'o biată clădire mobilată în care locuiesc familii de studenţi, de medici, de ofiţeri din cazărmile vecine. Mai târziu, fata, căutând liniştea cea mai desăvârşită, va lua cu chirie o mansardă asemeni odăilor locuite de slugi, cucuiată deasupra unei clădiri oarecare. Pentru cincisprezece sau douăzeci de franci pe lună, se poate găsi o odăiţă neîncăpătoare, în care lumina pătrunde printr'o ferestruică ce dă de-a-dreptul pe acoperişul înclinat. Prin fereastră

de abia dacă se zăreşte un petec de cer. Nici căldură, nici lumină, nici apă.

Maria îşi împodobeşte locuinţa cu tot ce are: un pat de campanie cu salteaua subţire pe care şi-a adus-o din Polonia. O sobiţă, o masă de brad văpsită în alb, un scaun de bucătărie, un lighean. O lampă cu petrol, înfăşurată cu un abajur de doi gologani. O doniţă pe care din când în când se duce s'o umple dela cişmea. O maşină de spirt, mare cât o farfurioară şi care, timp de trei ani, îi va sluji ca să-şi pregătească bucatele. Două farfurii, un cuţit, o furculiţă, o lingură, o ceaşcă, o tigaie. Apoi, o oală şi trei pahare în care, după obiceiul polonez, fata toarnă ceaiul atunci când vin s'o viziteze soţii Dluski. In anumite împrejurări, foarte rare în ultima vreme, când primeşte vizite, găzduirea nu-şi pierde întru nimic din drepturi: Maria dă foc samovarului, al cărui coş în zigzag descrie în mijlocul odăii unghiuri foarte ciudate. Apoi scoate dintr'un ungher, în chip de scaun, geamantanul vechi şi bombat, care îi ţine loc de scrin şi de laviţă.

N'are cine s'o ajute: un singur ceas dacă ar aduce o femeie din împrejurimi, ar însemna să-şi încurce rosturile băneşti. Dela un rând de vreme nu mai cheltueşte un ban cu drumurile: pe timp frumos, Maria se duce pe jos până la Sorbona. La cărbuni face de asemeni economie: unul sau doi saci de cărbuni pe iarnă, pe care fata îi cumpără dela băcanul din colţ şi pe care şi-i aduce singură acasă, găleată cu găleată, urcându-i la etajul al şaselea, pe scara îngustă, cu treptele întortochiate, oprindu-se în răstimpuri ca să-şi tragă sufletul. De lumină nu face risipă: de îndată ce se înnoptează, studenta se retrage în adăpostul binefăcător care se numeşte bibliotecă, Sfânta Genevieva, unde e cald şi lumină îndestulătoare. Aşezată, cu capul în mâini, la una din lungile mese dreptunghiulare, o Poloneză săracă poate să înveţe până în clipa când se închid porţile, adică la zece ceasuri. Ii e deajuns după aceea să-şi aprindă lampa cu petrol acasă şi să lucreze până la două ceasuri dinspre ziuă... Atunci, cu ochii roşii de oboseală, Maria lasă cărţile de o parte şi se trânteşte în pat...

Singurul lucru pe care se pricepe să-l facă, în umilul domeniu practic, e cusutul, — amintire de pe vremea „lucrului manual“ din pensionul Sikorski, amintiri de pe vremea nesfârșitelor zile dela Szczuki, când, urmărind lecțiile copiilor, institutoarea își vedea cu sârguință de lucru. Să nu ne închipuim însă că Maria, într'o pornire de cochetărie, își cumpără vreodată pe un preț de nimic o bucată de pânză din care să-și croiască o bluză nouă. Ea a pus jurământ parcă, dimpotrivă, să nu se despartă de rochiile aduse din Varșovia, pe care, lustruite, roase, învechite, le poartă cu aceeași îndărătnicie. Și totuși, își păstrează ca pe ochii din cap îmbrăcămintea, o perie, o curăță și o cârpește. O spală foarte des în lighianul în care face leșie, atunci când se simte prea obosită ca să mai lucreze, sau când are nevoie de o „destindere“.

Maria nu înțelege să-i fie vreodată frig sau foame. Ca să nu cheltuiască prea mult pe cărbuni, — parcă înadins, — se încăpățânează să nu facă focul, și își vede mai departe de cifre și de ecuații, fără să bage de seamă că degetele i-au amorțit de frig și că încep s'o treacă fiori prin spate. O supă caldă, o bucată de carne, o întăresc numaidecât. Dar Maria nu știe să pregătească bucatele. Ea nu poate să cheltuiască un franc și să piardă o jumătate de ceas cu pregătirea unei fripturi înnăbușite. Nu calcă aproape niciodată pe la măcelar, și cu atât mai puțin prin birturi : asta ar costa-o prea mult. Săptămâni în șir ea nu mănâncă decât pâine unsă cu unt și bea ceai. Atunci când i-e dor de un ospăț, intră într'o lăptărie din cartierul latin unde cere să i se facă ochiuri, sau mai de grabă se mulțumește cu șocolată, cu câteva fructe.

Ducând o astfel de vieață, fata voinică și plină de tinerețe, care nu de mult a părăsit Varșovia, se anemiază în pripă. Uneori, când se ridică dela masă, simte că-i vine amețeală. De abia dacă are timp să ajungă până în marginea patului, unde își pierde cunoștința. După ce-și vine în simțiri, se întreabă pentru ce i s'a făcut rău ; se crede bolnavă și disprețuiește boala, așa cum le disprețuiește pe toate celelalte. Nu-și dă seama c'o învinge oboseala și că singura pricină a boalei e că moare de foame.

Firește, nu caută să se plângă niciodată față de Dluski, desvăluind felul ei de traiu. De câte ori se duce să-i vadă, ea răspunde prin monosilabe la întrebările lor în legătură cu progresul pe care l-a făcut în ale bucătăriei, lăsând parcă să se înțeleagă că singură își pregătește mâncarea. Dacă cumnatul ei o găsește slăbită, ea mărturisește că e obosită de muncă, — ceea ce într'adevăr, în ochii ei, e singura pricină a slăbiciunii. Și-apoi, căutând să-și alunge îngrijorările printr'un gest de nepăsare, se pune la joacă cu nepoțica ei, cu fetița Broniei, pe care o iubește din tot sufletul.

Dar într'o zi, Maria a leșinat în fața unei colege și aceasta s'a repezit numaidecât în strada Germaniei. După un ceas, Cazimir urcă în pripă scara și pătrunde în mansarda unde fata, palidă și slăbită, își pregătește cu râvnă lecția pentru a doua zi. Iși cercetează cumnata cu deosebită luare-aminte. Cercetează în deosebi farfuriile curate, tigaia goală, odaia în care nu descopere, drept orice lucru de mâncare, decât un pachet cu ceai. Pricepe totul numaidecât și cată să se deslușească :

— Ce-ai mâncat astăzi ?

— Astăzi ?... Nu mai știu... Am mâncat mai adineauri...

— Și ce ai mâncat ? stăruește Cazimir, cu ton necruțător.

— Niște cireșe... apoi, atâtea altele...

In cele din urmă Maria e silită să mărturisească : din ajun, n'a pus altceva în gură decât o legătură de ridichi și o jumătate de livră de cireșe. A lucrat până la ceasurile trei dinspre ziuă și n'a dormit decât patru ceasuri. Apoi s'a dus la Sorbona. Când s'a reîntors acasă, a mai ciugulit câteva căpățâni de ridichi. Și i s'a făcut rău.

Doctorului nu-i place să lungească vorba. E furios. Furios împotriva Mariei, ai cărei ochi cenușii îl privesc cu o adâncă istovire și cu cea mai nevinovată voioșie. Furios pe el însuși, deoarece se învinovățește că nu a fost cu mai multă băgare de seamă asupra „micuței“ pe care i-a încredințat-o cu atâta grijă părintească d. Sklodowski. Fără să mai asculte împotrivirile cumnatei, îi întinde mantia și pălăria, o silește să-și strângă caietele și cărțile

de care va avea nevoie timp de o săptămână. Şi, tăcut, nemulţumit, desnădăjduit, o ia cu el la Villette unde, de îndată ce trece pragul casei, o strigă pe Bronia, care se năpusteşte din bucătărie.

Trec douăzeci de minute. Maria înghite, picătură cu picătură, medicamentele prescrise de Cazimir: un mare biftec în sânge şi o farfurie uriaşe de cartofi prăjiţi. Ca prin minune obrajii fetei se îmbujorează. In aceeaşi seară, Bronia se iveşte la unsprezece ceasuri să stingă lumina în odaia în care a pregătit un pat pentru sora ei mai mică. Timp de câteva zile, bine hrănită, bine îngrijită, Maria face o cură de cuminţenie, recăpătându-şi forţele. Apoi, stăpânită de gândul că examenele se apropie, se reîntoarce în mansardă, făgăduind să fie cu mai multă judecată de aci înainte.

Şi, de a doua zi, îşi reia vieaţa dela început, hrănindu-se mai mult cu aer.

* * *

Muncă!.. Muncă!.. Pe de-a'ntregul adâncită în studii, uimită şi îndârjită în acelaşi timp de progresele ce face, Maria se simte în stare să desluşească tot ce-au putut descoperi oamenii. Urmează cursurile de matematici, de fizică şi de chimie. Tehnica manuală a experienţelor ştiinţifice devine pentru ea din ce în ce mai uşoară. Curând va avea mulţumirea să i se încredinţeze din partea profesorului Lippmann cercetări mult mai vrednice de luare-aminte, care, în aceeaşi vreme, îi vor îngădui să-şi desvălue cunoştinţele şi originalitatea spiritului. In laboratorul de fizică dela Sorbona, o sală înaltă şi încăpătoare, ciudat împodobită cu două scări înguste, în spirală, ce duc la galeria dinlăuntru, Maria Sklodowska îşi încearcă puterile.

A îndrăgit cu pasiune această atmosferă de încordare şi de linişte, acest „climat" al laboratoarelor, pe care, până în ultima zi, îl va prefera oricărui altuia. A rămas în picioare, — totdeauna e în picioare, — în faţa unei mese de stejar pe care a fost aşezat un aparat de precizie, sau

în apropiere de „cuptorul" deasupra căruia, încinsă de flacără, clocoteşte cine ştie ce materie de trebuinţă. De abia se desluşeşte, în şorţul larg de pânză groasă, dintre tinerii cu atenţia încordată, ce se pleacă, alături de ea, deasupra altor cuptoare, deasupra altor aparate. Ca şi ei, ea respectă reculegerea impusă de locul înconjurător. Nu face sgomot şi nu rosteşte niciun cuvânt ce i se pare de prisos.

O licenţă nu i se pare deajuns. Maria e hotărîtă să treacă două: la fizică şi la matematici. Planurile ei, atât de umile cândva, sporesc şi se îmbogăţesc cu atâta iuţeală încât nici n'are vreme, — dar mai cu seamă îndrăzneală, — să i le facă cunoscute d-lui Sklodowski. Bietul om aşteaptă cu nerăbdare reîntoarcerea ei în Polonia. Şi se simte peste măsură de îngrijorat din pricină că a îngăduit o astfel de libertate care începe să sboare cu propriile ei aripi, după atâţia ani de supunere şi de jertfă.

D. Sklodowski către Bronia, la 5 Martie 1893:

...Ultima ta scrisoare îmi dă de veste pentru întâia oară intenţia Maniei de a-şi trece examenele de licenţă. Ea nu mi-a vorbit niciodată despre asta în scrisorile ei, cu toate că i-am pus dese întrebări în această privinţă. Arată-mi desluşit când vor avea loc aceste examene, la ce dată nădăjdueşte Mania să le treacă, cât va trebui să cheltuiască şi cât costă diploma. Se cuvine să mă gândesc mai dinainte la toate astea, ca să-i pot trimite bani Maniei, întrucât de succesele ei atârnă şi planurile mele viitoare.

...Intenţionez ca, pentru anul ce vine, să păstrez locuinţa pe care o am acum: pentru mine şi pentru Mania, — dacă se reîntoarce, — e prea încăpătoare... Pe încetul, Mania îşi va face o clientelă dintre elevi şi oricând sunt gata să împart pe din două cu ea tot ce am. In acest chip, vom ieşi mult mai uşor din încurcătură.

Maria, oricât ar fi de sălbatecă, nu se poate feri de oameni pe care îi întâlneşte zilnic. Câţiva tineri se arată binevoitori faţă de ea şi prietenoşi. La Sorbona, străinele

au totdeauna „căutare". Fetele acestea sărace, în general bine crescute, venite dela mari depărtări spre Universitatea pe care frații Goncourt o numesc „maica hrănitoare a învățăturii", le inspiră tinerilor Francezi multă simpatie. Poloneza începe să se îmblânzească și bagă de seamă că tovarășii ei, „fii de măcelari" în cea mai mare parte, o prețuesc și ar vrea să-i dovedească acest lucru. Bunăvoința lor nu cere altceva decât aceeași bunăvoință din partea-i... Maria trebue să fie nespus de frumoasă, deoarece prietena ei d-ra Dydynska, o svăpăiată fără pereche, care n'o scapă din ochi o singură clipă, amenință într'o zi să-i alunge cu lovituri de umbrelă pe suspinătorii ce rotesc cu duiumul în jurul studentei.

Lăsând-o pe d-ra Dydynska să pună capăt unor turburări care o lasă cu desăvârșire nepăsătoare, fata caută să se aproipe de tineri care nu-i fac curte și cu care poate să stea de vorbă despre rosturile învățământului. Intre o lecție de fizică și o ședință de laborator, ea flecărește cu Paul Painlevé, care a și devenit profesor, cu Jean Perrin, cu Charles Maurain, — viitori stâlpi ai științei franceze. Camaraderia n'are legături strânse. Maria n'are timp să se împrietenească ori să iubească pe cineva. Ea nu iubește decât matematicile și fizica...

Creierul ei e atât de limpede, înțelepciunea ei atât de neasemuită, încât „neastâmpărul slav" nu vine să-i turbure sforțările. E susținută de o voință de fier, de gustul îndărătnic al desăvârșirii, de cea mai aspră încăpățânare. Sistematic, cu răbdare, ea își ajunge fiecare țintă: e socotită prima la „Licența în științele fizice" din 1893, a doua la „Licența în științele matematice" din 1894.

A luat hotărîrea să cunoască limba franceză ca oricare dintre localnici, deoarece socotește că-i e de mare trebuință. In loc să gungurească luni în șir fraze cântătoare și nedeslușite, așa cum fac multe dintre Poloneze, ea învață cu o sârguință vrednică de pismuit ortografia și sintaxa, și caută să nu dea greș în ce privește pronunția. Singură întrebuințarea sonoră a lui „r" va rămâne pururi un farmec care va da glasului ei potolit o înmlădiere nespus de plăcută.

Mulțumită celor patruzeci de ruble a izbutit să trăiască mai omenește și, fără să se lipsească de ceea ce-i trebue, să facă un oarecare lux câteodată: într'o seară se duce la teatru, alteori face o plimbare prin împrejurimile orașului, de unde aduce flori culese din pădure. Țăranca de odinioară n'a murit în ființa ei. Pierdută în marele oraș ea pândește încolțirea frunzelor și, îndată ce are bani și răgaz, se îndreaptă spre inima pădurilor.

Maria către d. Sklodowski, la 16 Aprilie 1893:

Dumineca trecută am fost la Raincy, lângă Paris, un lăcaș de odihnă destul de frumos și de plăcut. Liliecii și toți ceilalți pomi roditori, până și merii, erau în floare, și aerul era îmbălsămat de mireasma florilor.

La Paris, copacii sunt verzi încă dela începutul lui Aprilie. Acum, frunzele sunt mari, iar castanii au început să înflorească. E cald ca în toiul verii: totul e verde. In odaia mea încep să mă simt ca într'un cuptor. Din fericire, în Iulie, când va trebui să mă pregătesc pentru examen, nu voiu mai fi aci, deoarece n'am închiriat casa decât până în Iulie.

Cu cât se apropie examenele, cu atât mă tem mai mult că nu voiu fi îndeajuns de pregătită. In cel mai rău caz, voiu aștepta până în Noemvrie, dar asta m'ar sili să-mi pierd vara, ceea ce nu-mi surâde. De altfel, cine va trăi, va vedea.

Iulie. Graba, îngrijorarea, încercările trudnice, dimineţile istovitoare, când e închisă cu alte treizeci de eleve în sala de examen, au făcut-o pe Maria atât de nervoasă încât slovele îi joacă pe dinaintea ochilor și, timp de câteva minute, nu mai poate să citească rândurile turburătoare, nu mai înțelege problema și nu-și mai dă seama de întrebările ce-i vor fi puse. După ce a dat examenul scris, vin zilele de așteptare, până în clipa solemnă a publicării rezultatului. Maria se strecoară printre concurenți și familiile lor, înghemuite în amfiteatru, unde vor fi rostite, după merit, numele aleșilor. Imbrâncită și hărțuită,

ea pândeşte intrarea examinatorului. Şi într'o tăcere obositoare, aude rostindu-se cel dintâi, în fruntea celorlalte, numele ei: *Marie Sklodowska.*

Nimeni nu-şi dă seama cât e de turburată. Se smulge din îmbrăţişarea colegelor, se desface din grup, se retrage. A sosit ceasul vacanţei, al plecării în Polonia, spre casă.

Astfel de reîntoarceri în sânul patriei ale Polonezilor săraci îşi au însemnătatea lor, pe care Maria n'o uită. Işi pune în rânduială mobila, — patul, sobiţa, lucrurile mărunte, — şi le lasă în seama unui compatriot cu dare de mână, ca să i le păstreze pe tot timpul verii. Şi-a luat rămas bun dela mansardă: mai înainte de a o părăsi pentru totdeauna, vrea s'o lase cât mai curată. Işi ia rămas bun dela proprietăreasa pe care n'o va mai revedea şi îşi face câteva cumpărături pentru drum. Numărând banii ce i-au mai rămas, intră într'un mare magazin şi, — ceea ce n'a mai făcut de un an, — cumpără o mulţime de lucruri mărunte...

Ruşine să le fie emigranţilor ce se reîntorc în patrie cu bani în buzunar! Moda necruţătoare, marea eleganţă, legea, impun să se cheltuiască totul, cu desăvârşire totul, cumpărând daruri pentru ai tăi şi urcându-te în tren, în gara de Nord, fără un ban, fără un singur ban în pungă! Nu e şi asta o înţelepciune? La două mii de kilometri de aci, aproape la capătul lumii, o aşteaptă d. Sklodowski, şi Iosef, şi Hela, căminul familiei, unde va putea mânca oricând îi va fi foame, unde va putea găsi o croitoreasă care, pentru câţiva groşi, îi va croi o rochie nouă şi-i va repara toată rufăria, cu toate că în Sorbona ei regăsită, la Varşovia, Maria va purta în Noemvrie aceleaşi rochii pe care acum le poartă la Paris.

Se va reîntoarce mult schimbată la faţă şi — de ce să n'o spunem? — mult mai grasă, îndopată timp de trei luni de toţi Sklodowski din Polonia, indignaţi din pricina slăbiciunii ei. Şi din nou se va deschide înainte-i un an şcolar; din nou va trebui să muncească, să înveţe, să pregătească un examen, să slăbească...

* * *

Dar, de câte ori vine toamna, aceeaşi îngrijorare stăpâneşte sufletul Mariei. Unde să găsească bani? Prin ce mijloc să se reîntoarcă la Paris? Patruzeci de ruble azi, patruzeci de ruble mâine, economiile se risipesc, şi se gândeşte cu ruşine la măruntele bucurii de care se lipseşte tatăl ei numai ca să-i poată veni în ajutor. In 1893, starea de lucruri pare desnădăjduită şi fata e pe punctul de a renunţa la călătorie, când se produce o minune. D-ra Dydynska, aceeaşi care, anul trecut, o apăra cu lovituri de umbrelă împotriva admiratorilor, a devenit în cele din urmă o adevărată protectoare pentru ea. Incredinţată că pe Maria o aşteaptă un mare viitor, s'a făcut luntre şi punte la Varşovia ca să-i obţină „bursa Alexandrovici" ce se dă numai studenţilor de merit care vor să-şi urmeze studiile în străinătate.

Şase sute de ruble! Cât i-ar ajunge să trăiască cincisprezece luni! Maria, care se pricepe să ceară când e vorba de alţii, n'ar fi îndrăsnit niciodată să se aştepte la un astfel de ajutor, şi nici să-şi impună singură voinţa, cerându-l. Nedumerită, în culmea bucuriei, sboară spre Franţa...

Maria către fratele său Iosef, la 15 Septemvrie 1893 (din Paris):

...Mi-am şi luat cu chirie o odăiţă dela etajul al şaselea, într'o stradă curată şi liniştită care îmi place foarte mult. Spune-i tatei că, acolo unde trebuia să mă mut, n'a mai fost nicio odaie goală şi că sunt foarte mulţumită aci unde mă aflu: odaia mea are o fereastră de care mă pot folosi şi, atunci când voiu pune totul în rânduială, nu cred că-mi va fi frig, cu atât mai mult cu cât duşumeaua mi se pare destul de trainică. Asemuind-o cu odaia în care am locuit anul trecut, cea de azi mi se pare un adevărat palat. Plătesc o sută optzeci de franci pe an, prin urmare cu şaizeci de franci mai puţin decât aş fi plătit pentru cealaltă, despre care îmi vorbea tata.

Să-ţi mai spun că mă bucur nespus de mult că m'am reîntors la Paris? Mi-a fost greu, peste măsură de greu, să

mă despart de tata, dar am băgat de seamă că se simte mai bine, că e plin de vioiciune și că se poate lipsi de mine, — cu atât mai mult cu cât tu ești stabilit astăzi în Varșovia. In ce mă privește, însăși vieața mea atârnă de clipele de azi... Tocmai de aceea mi s'a părut că-mi poate fi îngăduit să mai rămân aci un an, fără mustrări de conștiință...

Am și început să studiez matematicile, ca să pot fi în curent în clipa când vor începe cursurile. Trei dimineți pe săptămână fac lecții cu una dintre colegele mele franceze, care se pregătește pentru examenul pe care eu de abia l-am trecut. Spune-i tatei că m'am obișnuit cu munca, că nu mă mai obosește ca înainte și că n'am câtuși de puțin intenția să-l părăsesc.

Astăzi încep să-mi pun totul în rânduială pentru un an întreg în odăița mea săracă. Fac totul singură, deoarece, dacă m'ar ajuta cineva, ar însemna să-mi stric din economii. Voiu pune în bună stare mobila, sau mai de grabă ceea ce în chip atât de măgulitor numesc astfel; — toate lucrurile la un loc nu fac mai mult de douăzeci de franci.

Ii voiu scrie zilele acestea lui Iosef Boguski, rugându-l să-mi dea deslușiri cu privire la laboratorul său. De răspunsul lui atârnă preocupările mele viitoare.

Maria către Iosef, la 18 Martie 1894:

...Mi-ar fi greu să-ți povestesc vieața mea în amănunțime, atât e de monotonă și de lipsită de însemnătate. Totuși, nu mă plâng de uniformitatea ei și nu-mi pare rău decât de un singur lucru, că zilele sunt atât de scurte și se scurg atât de grabnic. Nu-ți dai seama niciodată de ce-ai fost în stare să faci: nu vezi decât aceea ce-ți rămâne de făcut, și, dacă nu iubești munca, lesne îți pierzi curajul...

Aș vrea ca și tu să-ți treci teza de doctorat... Vieața, după cât se pare, nu e ușoară pentru niciunul din noi. Totuși se cuvine să stăruești și mai cu seamă să ai încredere în tine! E nevoie să crezi că ai fost înzestrat pen-

tru ceva și, mulțumită acestei credințe, să cauți să-ți ajungi ținta cu orice preț. *S'ar putea întâmpla ca totul să se izbândească, tocmai în clipa când ne vom aștepta mai puțin.*

Imbucurătoare bursă Alexandrovici! Cu o sgârcenie plină de patimă, Maria încearcă să economisească cele șase sute de ruble, ca să poată rămâne cât mai mult timp în paradisul amfiteatrelor și laboratoarelor. Câțiva ani mai târziu, cu aceeași sgârcenie, va economisi cele șase sute de ruble datorită primului ei câștig — un studiu tehnic care îi va fi comandat de Societatea de Incurajare pentru Industria Națională — și se va duce să înapoieze bursa secretarului fundației Alexandrovici, înmărmurit în fața unei astfel de hotărîri, unică în analele comitetului.

Maria a primit bursa drept o mărturie de încredere, drept un premiu de onoare. In sufletul ei neînduplecat s'ar socoti necinstită dacă ar păstra o clipă mai mult acești bani care, acum, ar putea fi o punte de scăpare pentru altă fată tot atât de săracă.

* * *

Recitind o scurtă poemă a mamei mele, scrisă în limba poloneză pe vremea despre care povestim mai sus, amintindu-mi în același timp de anumite povestiri ale ei, însoțite de zâmbete și de înțepături batjocoritoare, contemplând de asemeni singurul ei portret pe care l-am prețuit mai mult: o mică fotografie a unei studente cu privirea îndrăsneață, cu bărbia hotărîtă, — mi-am dat seama că pentru ea au rămas cele mai pline de farmec aceste zile de trudă și de aspră îngrijorare...

Ah, cât de greu se scurge tinerețea studentei,
In timp ce'n juru-i, cu o pasiune pururi reînnoită,
Alți tineri aleargă cu sete după plăcerile ușoare!...
Și totuși, în singurătatea ei,
Studenta trăiește, necunoscută și fericită,
Deoarece în celula ei găsește însuflețirea

Sortită să sporească avânturile inimii...
Dar această vreme binecuvântată se iroseşte;
E silită să părăsească ţara Ştiinţei,
Ca să pornească'n lume şi să lupte pentru pâine
Pe cărările aspre şi posomorîte ale vieţii...
...De multe ori, târziu, gândurile-i înceţoşate
Se reîntorc sub aceleaşi acoperişuri,
Căutând prin ungherele scumpe inimii,
Unde stăruia o trudă liniştită
Şi'n care a rămas îngropată o lume de amintiri...

De bună seamă, Maria a cunoscut mult mai târziu alte bucurii. Dar până şi în clipele de nemărginită iubire, până şi în ceasurile de triumf şi de glorie, eterna studentă nu s'a simţit mai mulţumită de ea şi — de ce să n'o spunem? — mai mândră, ca în mizeria şi înflăcărarea acestei depline sforţări. E mândră de sărăcia ei. Mândră că e silită să trăiască singură şi independentă într'un mare oraş străin. Lucrând la lumina lămpii, în biata ei odăiţă, i se pare că soarta încă nedesluşită ocroteşte într'ascuns înaltele existenţe pe care le admiră mai mult, şi că ea nu e altceva decât umila tovarăşe necunoscută a marilor învăţaţi ai trecutului, ca şi ea zăgăzuiţi în chilii întunecoase, ca şi ea desprinşi din veac, ca şi ea înaripându-şi spiritul ca să-l ducă dincolo de cunoaşterea obişnuită a lucrurilor.

Da, aceşti patru ani de bărbăţie au fost nu numai cei mai fericiţi din vieaţa Mariei Curie, dar şi cei mai plini de desăvârşire în ochii ei, cei mai apropiaţi de culmile înălţărilor omeneşti spre care au năzuit privirile ei. Atunci când eşti tânăr şi singuratec şi te adânceşti în învăţătură, se poate întâmpla „să n'ai cu ce trăi", — şi cu toate astea să trăieşti mai mulţumit ca oricând. O neasemuită însufleţire îi dă Polonezei de douăzeci şi şase de ani tăria să nu-şi dea seama de lipsurile pe care le îndură, înseninându-şi astfel existenţa posomorîtă. Mai târziu, dragostea, maternitatea, îngrijorările soţiei şi ale mamei, neajunsurile unor străduinţe copleşitoare, o vor readuce în vieaţa reală pe această visătoare. Dar în clipa vrăjită în care e mai săracă decât va putea fi vreodată, rămâne nepăsătoare ca un copil. Pluteşte, uşoară, în altă lume, pe care gândul ei o va socoti pururi curată, singura cea adevărată.

Intr'un astfel de neastâmpăr, nu toate zilele pot fi aducătoare de mulţumire. O întâmplare neprevăzută răstoarnă totul şi pare fără leac: o oboseală cu neputinţă de înlăturat, o scurtă boală care impune îngrijiri serioase. Apoi alte două neajunsuri, înfricoşătoare... Singura pereche de pantofi, scâlciaţi şi plini de găuri, nu mai poate fi purtată, şi se impune ca fata să-şi cumpere alta. Inseamnă să se lipsească de hrană câteva săptămâni în şir, să nu-şi mai poată cumpăra petrol pentru lampă şi multe altele.

In acest timp, iarna se prelungeşte, mansarda dela etajul al şaselea e o adevărată gheţărie. E atât de frig încât Maria nu poate să adoarmă. Tremură toată noaptea. Nu i-a mai rămas nici cel puţin o mână de cărbuni. Ei şi? O fată din Varşovia să se lase biruită de o iarnă pariziană ca oricare alta? Maria aprinde lampa şi priveşte în juru-i. Deschide cufărul cel mare şi îşi adună la un loc toată îmbrăcămintea. Se încotoşmănează cu tot ce-i stă în putinţă, apoi, după ce s'a strecurat din nou sub pătură, împrăştie pe deasupra rochiile, rufăria şi tot ce-i cade la îndemână. Şi totuşi, simte că încă îi e frig. Maria întinde braţul, atinge singurul scaun, îl ridică, îl aşează peste rufărie, şi astfel îşi închipue că apasă deasupră-i ceva greu, ceva cald.

Nu-i mai rămâne decât să aştepte somnul, fără ca totuşi să se mişte, de teamă să nu dărâme clădăraia de deasupra.

In acest timp, în oala cu apă de alături, se formează pe încetul un strat subţire de ghiaţă.

CAPITOLUL X

PIERRE CURIE

Din programul vieții sale, Maria înlăturase dragostea și căsătoria.

Și lucrul n'ar părea să fie câtuși de puțin ciudat. O fată săracă, desnădăjduită și umilită de pe urma celei dintâi iubiri, jură să nu mai iubească niciodată. Mai cu seamă o studentă slavă, pe care o stăpânesc ambiții intelectuale, se hotărăște lesne să renunțe la ceea ce face slugărnicia, fericirea și nenorocul celor de seama ei, numai ca să-și poată ajunge ținta cât mai de grabă. In toate timpurile, femeile pe care le-a stăpânit dorința de a ajunge mari pictorițe sau mari muzicante, au disprețuit dragostea, maternitatea, vieața obișnuită.

Maria și-a întocmit un univers tainic dintr'o nestrămutată îndărătnicie, călăuzită de pasiunea Științei. Dragostea de familie, de patria asuprită, își are de asemeni un loc ascuns în inima ei. Și asta e totul. Nimic altceva n'o mai atrage, nimic altceva nu mai există pentru ea. Așa a hotărît o făptură de douăzeci și șase de ani care trăiește singură la Paris și care zilnic întâlnește, fie la Sorbona, fie în laborator, tineri de vârsta ei.

O stăpânesc numai visurile, o hărțuește mizeria și o istovește munca fără preget. Nu cunoaște odihna și toate primejdiile ce purced dintr'însa. Mândria ei și sfiiciunea s'ar părea c'o ocrotesc. De asemeni neîncrederea : din clipa când Z... n'au dorit-o ca noră, a rămas cu încredințarea

că fetele fără zestre nu pot să întâmpine din partea bărbaților nici devotament, nici mângâiere. Intărită prin cele mai frumoase teorii și gândurile cele mai amare, ea înțelege să nu atârne de nimeni.

Nu, nu e câtuși de puțin surprinzător că o Poloneză de geniu, izolată din pricina unui traiu anevoios, se păstrează numai pentru opera ei. E surprinzător însă, ba chiar de neînchipuit, că un savant de geniu, un Francez, fără să-și dea seama, am putea spune, și-a așteptat norocul ca s'o poată lua într'o zi în căsătorie pe această Poloneză. E de neînchipuit că, într'o vreme când, în apartamentul din strada Nowolipki, Maria năzuia să vină să studieze la Sorbona, Pierre Curie, întorcându-se dela aceeași Sorbonă unde făcuse foarte însemnate descoperiri în fizică, însemna în jurnalul său aceste rânduri pline de amărăciune :

...Femeia, mai mult decât noi, iubește vieața cu gând s'o poată trăi : femeile de geniu sunt rare. Astfel, atunci când îndrumați de cine știe ce iubire mistică, ne îndărătnicim să pătrundem în cărările nefirești, atunci când ne dăruim toate gândurile unei opere care ne îndepărtează de umanitatea în mijlocul căreia ne sbatem, avem de luptat cu femeile. Mama ține înainte de toate la dragostea față de copilul ei, chiar dacă acesta ar fi un imbecil. Amanta vrea să-și stăpânească iubitul, și nu se sinchisește câtuși de puțin dacă va fi nevoie să se jertfească un geniu al lumii pentru un ceas de dragoste. Lupta, aproape totdeauna, rămâne inegală, întrucât femeile au totdeauna dreptatea de partea lor : în numele vieții și al firii încearcă ele să pună stăpânire asupră-ne.

* * *

Anii au trecut. Pierre Curie, legat cu trup și suflet de cercetările lui științifice, nu s'a căsătorit cu niciuna dintre fetele binevoitoare sau neînsemnate pe care i-a fost dat să le întâlnească. Are treizeci și cinci de ani. Nu iubește pe nimeni.

In clipa când, fără să vrea, își răsfoiește jurnalul, pe

care l-a părăsit de îndelungă vreme, și recitește însemnările din trecut, aproape șterse de vreme, cinci cuvinte pline de regrete și de o surdă nostalgie îi rețin privirea:

...*femeile de geniu sunt rare.*

* * *

In clipa când am intrat, Pierre Curie sta rezemat de marginea unei ferestre ce da spre balcon. Mi s'a părut foarte tânăr, cu toate că avea pe atunci treizeci și cinci de ani. M'a uimit expresia privirilor lui limpezi și aerul de părăsire ce părea că-i învăluie statura înaltă. Cuvântul moale și cumpănit, simplitatea, zâmbetul în același timp grav și tineresc, mi-au inspirat încredere. Am intrat în vorbă și foarte curând am devenit prieteni: nu ne interesau decât preocupările științifice, asupra cărora mă simțeam fericită că-i puteam cere părerea.

Acestea sunt cuvintele simple și cumpănite de care se va folosi Maria ca să zugrăvească această primă întâlnire care a avut loc la începutul anului 1894.

Un Polonez, d. Kowalski, profesor de fizică la Universitatea din Fribourg, locuește în Franța împreună cu soția lui, pe care Maria a cunoscut-o cândva la Szczuki. Sunt în călătorie de nuntă. Dar și în călătorie științifică. D. Kowalski ține la Paris conferințe și ia parte la ședințele Societății de fizică. De îndată ce a zărit-o, a și intrat în vorbă cu Maria, căreia îi cere anumite deslușiri, cu totul prietenește. Studenta îi desvălue toate îngrijorările ei: Societatea pentru încurajarea industriei naționale i-a comandat un studiu în legătură cu proprietățile magnetice ale oțelului. Ea și-a început cercetările în laboratorul profesorului Lippmann. Dar are nevoie să analizeze minereurile, să grupeze anumite fărâme de metale. Asta cere o instalație mai mare și în laboratorul prea încărcat de abia dacă are loc să facă experiențe. Maria nu mai știe ce să facă, în care altă clădire să se adăpostească.

— Am o idee, îi spune Iosef Kowalski, după câteva clipe de îngândurare. Cunosc un savant de mare valoare

care lucrează la Școala de fizică și chimie din strada Lhomond. Se poate întâmpla ca el să aibă un local disponibil. Oricum, îți va putea da un sfat. Vino să iei ceaiul cu noi mâine seară, după cină. Il voiu ruga și pe tânăr să vie. Poate că-l și cunoști din nume: e Pierre Curie.

In răstimpul acestei inserări liniștite, petrecută într'o odaie din pensiunea în care se adăpostește tânăra pereche, o simpatie grabnică se leagă între fizicianul francez și fiziciana poloneză.

Pierre Curie are un farmec al lui, alcătuit din gravitate și o neasemuită blândețe. E înalt. Imbrăcămintea, bine tăiată, dar demodată, aproape că-i flutură în jurul trupului, și cu toate astea îi vine destul de bine: fără să-și dea seama, are în toată făptura lui o eleganță firească. Are mâinile lungi și subțiri. Obrazul regulat, încremenit oarecum, prelungit din pricina unei bărbi încâlcite, e foarte frumos, datorită mai cu seamă ochilor liniștiți, privirilor neasemuite. Priviri adânci, senine, ce s'ar părea că nu se opresc asupra celor din preajmă-i.

Cu toate că omul acesta rămâne pururi adâncit într'un fel de îngândurare și nu ridică glasul niciodată, e cu neputință să nu-i bagi de seamă expresia de inteligență și de rară distincție. In sânul unei civilizații în care superioritatea intelectuală nu se leagă totdeauna de valoarea morală, Pierre Curie rămâne, am putea zice, o făptură cu totul deosebită: un spirit puternic, un spirit nobil.

Impresia pe care i-o face din capul locului tinerei străine, căreia nu-i stă în obiceiu să vorbească prea mult, face să sporească în același timp un fel de chinuitoare curiozitate. Această domnișoară Sklodowska e, într'adevăr, o ființă nespus de ciudată... Așa dar, e Poloneză și a venit din Varșovia ca să urmeze cursurile la Sorbona? A fost cea dintâi, cu un an înainte, atunci când și-a luat licența în fizică? Iar peste alte câteva luni își va lua licența în matematici? Și dacă, între ochii ei cenușii, se sapă uneori o cută a preocupărilor, asta înseamnă că nu știe unde să-și instaleze aparatele în legătură cu studiul magnetismului la oțel?

Convorbirea, la început generală, se reduce curând la

un dialog științific între Pierre Curie și Sklodowska. Maria, cu oarecare sfială, pune întrebări și ascultă cu luare-aminte deslușirile lui Pierre. El, la rându-i, își desvălue planurile, descrie fenomenele de cristalogafie care îl preocupă și pe care le studiază în amănunțime. Cât e de ciudat, se gândește fizicianul, să-i vorbească unei femei despre lucrările lui dragi, întrebuințând termeni tehnici și formule complicate, și văzând-o pe această femeie, atât de tânără și plăcută, că se însuflețește, că-l înțelege, că se pricepe și poate să-i dea, într'o oarecare măsură, lămuriri nespus de interesante... Cât se simte de mulțumit!... Privește părul Mariei, fruntea înaltă, bombată, mâinile înăsprite de acizii laboratorului și de îndeletnicirile casnice. Farmecul ei, pe care lipsa de cochetărie îl face și mai atrăgător, îl zăpăcește. Își amintește de tot ce i-a spus gazda pe seama acestei fete, atunci când l-a poftit la ea: că a muncit ani în șir până să ajungă să se urce în trenul care avea s'o ducă la Paris, că n'are bani, că trăiește singură, într'o mansardă...

— Vei rămâne pentru totdeauna în Franța? o întreabă el pe d-ra Sklodowska, fără să-și dea seama pentru ce.

Pe obrazul Mariei se așterne un văl de umbră. Și răspunde, cu glasul ei ca un cântec:

— De bună seamă că nu. In vara aceasta, dacă îmi voiu trece cu bine examenul, mă voiu reîntoarce la Varșovia. Mi-ar face plăcere să revin în toamnă, dar nu știu dacă îmi va mai fi cu putință. Mai târziu, când voiu deveni profesoară în Polonia, voiu căuta să fiu folositoare în multe privințe. Polonezii n'au dreptul să-și părăsească țara.

Convorbirea, la care iau parte și Kowalski, se îndreaptă spre nesăbuitele constrângeri ale stăpânirii rusești. Cei trei exilați își amintesc cu duioșie de lumea lor îndepărtată, își dau cu părerea asupra rosturilor fiecăreia dintre familii, își împărtășesc știrile cu privire la anumiți prieteni. Mirat și nemulțumit oarecum, Pierre Curie o ascultă pe Maria vorbind despre îndatoririle ei de patriotă.

Fizician îndrăgostit de fizică, el nu-și poate închipui cum o fată atât de puternic înzestrată mai poate avea vreme să se preocupe și de altele înafară de știință, când

nu-l părăsește încredințarea că planurile ei de viitor ar putea fi înnăbușite din pricina luptelor duse împotriva țarismului.

Și ar vrea s'o mai revadă.

* * *

Cine e Pierre Curie?

Un savant francez de geniu, aproape necunoscut în țara lui, dar cu toate acestea foarte mult prețuit de confrații străini.

S'a născut la Paris, în strada Cuvier, la 15 Mai 1859. E al doilea fiu al unui medic, doctorul Eugen Curie, el însuși fiu de medic. Familia e de obârșie alsaciană, și protestantă. Curie, pe vremuri modești burghezi, au devenit intelectuali și savanți din generație în generație. Tatăl lui Pierre, silit să profeseze medicina ca să-și câștige vieața, e un mare cercetător pe tărâm științific. A fost preparator în laboratorul Museum și e autorul unor lucrări asupra inoculării în vindecarea tuberculozei.

Cei doi fii ai săi, Jacques și Pierre, au fost, încă din copilărie, atrași de știință. Spirit independent și visător, Pierre nu s'a putut pleca în fața disciplinei și a muncii sistematice din licee. El n'a fost niciodată la școală. Doctorul Curie, dându-și seama că acest copil original n'ar putea deveni niciodată un elev strălucit, l-a instruit la început el însuși, apoi l-a lăsat în seama unui vestit profesor, d. Bazille.

Educația liberă își dă roadele: Pierre Curie e bacalaureat în științe la vârsta de șaisprezece ani, și licențiat la optsprezece. La nouăsprezece ani e numit preparator de către profesorul Desains la Facultatea de Științe, — îndeletnicire pe care n'a părăsit-o timp de cinci ani. Face intinse cercetări împreună cu fratele său Jacques, el însuși licențiat și preparator la Sorbona. Tinerii fizicieni anunță curând descoperirea unui fenomen de mare însemnătate, „piezoelectricitatea" și străduințele lor experimentale îi duc la invenția unui aparat nou, ale cărui aplicațiuni sunt

multiple: *quarțul piezoelectric* care slujește la măsurarea cu precizie a slabelor cantități de electricitate.

In 1883, cei doi frați se despart cu multă părere de rău. Jacques e numit profesor la Montpellier, Pierre devine șeful lucrărilor la Școala de fizică și chimie a Primăriei Parisului. Cu toate că „manipulările" elevilor Școalei îi răpesc o mare parte de timp, el își urmează lucrările teoretice asupra fizicei cristaline. Aceste lucrări duc la enunțarea Principiului Simetriei, care va deveni una din bazele științei moderne.

Reluându-și studiile experimentale, Pierre Curie născocește și construește o balanță științifică ultra-sensibilă, „balanța Curie", apoi întreprinde cercetări asupra magnetismului și obține un rezultat capital: descoperirea unei legi fundamentale, „legea Curie".

Pentru sforțările sale, încununate cu succese strălucite, pentru marea lui grijă față de cei treizeci de elevi a căror îndrumare și-a luat-o pe seamă, Pierre Curie primește din partea Statului Francez, în 1894, după cincisprezece ani de trudă, un salariu de trei sute de franci pe lună, — aproape atât cât câștigă într'o uzină un lucrător specialist.

Dar atunci când cel mai celebru savant englez, lord Kelvin, vine la Paris, el nu se mulțumește să se ducă la Societatea de fizică și să asculte comunicările lui Pierre Curie. Ilustrul bătrân îi scrie tânărului fizician și-i vorbește cu admirație de lucrările lui, cerându-i o întâlnire.

Lord Kelvin către Pierre Curie, August 1893:

Dragă Domnule Curie,

Iți mulțumesc din toată inima pentru marea grijă de a-mi fi procurat un aparat care îmi înlesnește putința să observ atât de ușor minunata descoperire a cuarțului piezoelectric, pe care ai făcut-o împreună cu fratele d-tale.

Am scris o notă pentru PHILOSOPHICAL MAGAZINE, arătând că lucrările d-voastră au fost pornite cu mult înaintea alor mele. Această notă, dacă va ajunge la timp, va apare în numărul pe Octomvrie, dacă nu, va apare sigur pe cel din Noemvrie.

La 3 Octomvrie 1893:

Dragă Domnule Curie,

Nădăjduesc ca mâine seară să fiu la Paris și ți-aș rămâne recunoscător dacă mi-ai arăta când anume, până la sfârșitul acestei săptămâni, ți-ar fi în putință să-mi îngădui o întrevedere în laboratorul d-tale...

In cursul acestor vizite, în care cei doi oameni discută ceasuri în șir numai chestiuni științifice, mare trebue să fi fost uimirea savantului englez văzând că Pierre Curie lucra, fără colaboratori, într'o sală mizerabilă, că-și întrebuința timpul cel mai prețios, primind o răsplată cu desăvârșire neînsemnată, în timp ce nimeni la Paris nu cunoștea numele fizicianului pe care el, lord Kelvin, îl socotea un adevărat maestru.

* * *

Dar Pierre Curie mai e și altceva decât un fizician remarcabil.

E omul care, îndemnat să-și pună candidatura pentru un post care i-ar îmbunătăți mult situația materială, răspunde:

Mi s'a spus că unul dintre profesori ar fi hotărît să-și dea demisia și că eu, în acest caz, ar trebui să-mi pun candidatura. Proastă corvoadă pentru un candidat care țintește la un loc oarecare, și eu nu sunt obișnuit cu astfel de lucruri, care mai mult te încurcă decât să-ți folosească. Imi pare rău că ți-am vorbit despre asta. Cred că nimic nu e mai nesănătos pentru spirit decât să se lase călăuzit de astfel de preocupări.

Propus de către directorul Școalei de fizică pentru o decorație (panglica academică), el refuză în acești termeni:

Domnule Director,

D. Muzet mi-a făcut cunoscut că ați avea intenția să mă propuneți din nou pentru decorare.

Vă rog să nu luați niciun fel de măsură. Dacă îmi veți procura această distincție, mă veți pune în situația de a o refuza, întrucât sunt hotărît să nu primesc nicicând vreo decorație, de orice fel ar fi. Nădăjduesc că veți avea bunăvoința să mă scutiți de a lua o hotărîre care m'ar face caraghios în ochii multor oameni.

Dacă intenția d-voastră e să-mi dovediți interesul ce-mi purtați, aceasta ați făcut-o mai de mult, și într'un chip mult mai folositor, lucru ce m'a mișcat peste măsură, înlesnindu-mi putința să lucrez după bunul meu plac.

Primiți, vă rog, încredințarea întregului meu devotament.

El e de asemenea, — sau cel puțin ar fi putut să fie, — un scriitor. Omul acesta a cărui îndrumare a fost atât de fantezistă, are un stil original, elegant, puternic:

„Cu zurgalăi adoarmă-și chinul un spirit dornic de visare... [1])

Pentru ca, slab cum sunt, să nu-mi las capul să se clatine în bătaia oricărui vânt, plecându-se la cea mai mică adiere, ar trebui ca totul să fie neclintit în juru-mi sau, svârlit ca o sfârlează, mișcarea însăși să nu-mi mai dea putința să simt înrâurirea celor dinafară.

Atunci când, pornit să mă învârtesc în juru-mi, încerc să m'avânt, un nimic, un cuvânt, o povestire, un jurnal, o vizită, mă opresc din mers, mă împiedecă să devin sfârlează sau măsurătoare a mișcării pământului, și pot să stăvilească ori să întârzie pentru totdeauna clipa în care, înzestrat cu destulă putere de a mă avânta, mi-ar fi în putință, în ciuda celor ce mă înconjoară, să mă concentrez în mine însumi.

Se cuvine să bei, să mănânci, să dormi, să lenevești, să iubești, adică să te atingi de tot ce e mai plăcut în vieață, și cu toate astea să nu poți muri. Ți se impune ca, făcând acestea, gândurile nefirești cărora te-ai lăsat pradă, să te stăpânească necontenit și să-și urmeze cursul nestânjenite în frământarea bietei tale minți. Se cuvine, deci, să faci din vieață un vis, și din vis o realitate.

1) Victor Hugo: *Regele petrece.*

In sfârșit, avem de a face cu un poet, cu un artist, plin de simțire și de imaginație, chinuit și înfrânt...

Ce voiu deveni mai târziu?... scrie în jurnalul său, la 1881. *Rareori sunt pe de-a'ntregul al meu: de obiceiu, o parte din făptura mea o simt adormită. Mi se pare că spiritul mi se îngreuiază cu fiecare zi. Mai înainte, mă lăsam târît spre rătăciri științifice sau de alt gen: astăzi de abia dacă îndrăsnesc să mă apropii de anumite subiecte și nu mă mai las stăpânit de ele. Și am atâtea, atâtea de făcut!*

Bietul meu spirit, ești tu oare atât de slab încât să nu mai poți avea tărie asupra trupului meu? O, gândurile mele, de ce nu-mi puteți sgudui bietul spirit! Inseamnă că și voi sunteți prea puțin lucru! Iar voi, Orgoliu, Ambiție, nu mă puteți oare îmbrânci, în loc să mă lăsați să-mi duc astfel vieața? Nu am avut deplină încredere decât în puterea închipuirii mele ca să mă pot smulge din rutină. Ea va pune poate stăpânire asupra spiritului meu și-l va târî cu dânsa. Mă tem însă ca nu cumva să fie moartă...

* * *

Poetul, odată cu fizicianul, a fost subjugat de Maria Sklodowska. Cu o blândă îndărătnicie, Pierre Curie caută să se aproipe de fată. A mai văzut-o în două sau trei rânduri la ședințele Societății de fizică, unde ea asculta comunicările savanților în legătură cu nouile cercetări. I-a trimis, drept omagiu, un extras din ultima lui tipări-

tură: *Asupra simetriei în fenomenele fizice. Simetria unui câmp electric și a unui câmp magnetic*, și pe prima pagină, a scris: „D-rei Sklodowska, cu respectul și prietenia autorului, P. Curie". A zărit-o în laboratorul lui Lippmann în bluza de pânză, plecată, tăcută, asupra aparatelor.

Apoi, i-a cerut să-i facă o vizită. Maria i-a dat adresa: strada Feuillantines, 11. Prietenoasă, rezervată, ea l-a primit în mica ei odăiță și Pierre, cu inima strânsă, văzând atâta sărăcie, a gustat, totuși, cu toate străfundurile ființei lui primirea binevoitoare a fetei și a celor înconjurătoare. Nicicând Maria nu i s'a părut mai frumoasă ca în mijlocul acestei încăperi aproape goală, în rochia ei jerpelită, cu obrajii aprinși și fruntea încercuită de îndărătnicie. Chipul ei tânăr, înăsprit de o vieață de sihăstrie, nu putea găsi un cadru mai desăvârșit decât această mansardă goală.

Trec câteva luni. Prietenia devine din ce în ce mai strânsă, intimitatea sporește, pe măsură ce sporesc stima și admirația reciprocă odată cu încrederea. Pierre Curie se simte prizonierul Polonezei, prea inteligentă și prea lucidă. I se supune, îi ascultă părerile. Indemnat și povățuit de ea, va izbuti în curând să se scuture de mrejele nepăsării, pornind în cercetarea lucrărilor asupra magnetismului, după care va trece o strălucită texă de doctorat.

Maria se socotește încă liberă. Nu pare să fie hotărîtă să asculte cuvintele smulse din inimă pe care savantul nu îndrăsnește să le rostească.

In seara aceea, pentru a zecea oară poate, s'au întâlnit din nou în odăița din strada Feuillantines. E o vreme frumoasă: sfârșitul unei după-amiezi de Iunie. Pe masă, printre cărți de matematici cu ajutorul cărora Maria își pregătește apropiatul examen, se zăresc, într'un pahar, câteva margarete albe, aduse dintr'o plimbare pe care Pierre și Maria au făcut-o împreună. Fata toarnă ceaiul pe care l-a fiert la obișnuita mașină de spirt.

Fizicianul începe să vorbească, îndelung, despre o lucrare ce-l preocupă. Apoi, fără să mai adaoge altceva:

— Aș vrea să-mi cunoști părinții. Trăiesc în tovărășia

lor, într'o casă modestă, la Sceaux... Sunt oameni cumsecade...

I-l descrie Mariei pe tatăl ei, un bătrân înalt și voinic, cu privirea albastră și limpede, foarte înțelept, sgomotos și suferind în același timp, dar de o nemărginită bunătate, — și pe mama lui, îngreuiată din pricina infirmităților, dar care totuși a rămas o foarte pricepută gospodină, curajoasă și plină de voioșie. Iși amintește de copilăria lui ciudată, de plimbările nesfârșite pe care le făcea pe vremuri prin păduri în tovărășia fratelui său Jacques.

Maria îl ascultă, surprinsă. Câtă apropiere, ce tainică asemuire! Ar fi deajuns să schimbe câteva amănunte, să transporte casa din Sceaux într'o stradă din Varșovia, pentru ca familia Curie să devină dintr'odată familia Sklodowski. In privința religiei (doctorul Curie, ca liber cugetător și anticlerical, n'a vrut să-și boteze copiii) aceeași apropiere înțeleaptă și cinstită. Același respect în ceea ce privește cultura, aceeași dragoste pentru știință, aceeași solidaritate sinceră între părinți și copii, același gust pătimaș față de natură.

Mai sprintenă parcă, zâmbitoare, Maria își povestește vacanțele ei sgomotoase petrecute în largul câmpiilor poloneze, — aceleași câmpii pe care avea să le revadă peste câteva săptămâni.

— Dar te vei reîntoarce în Octomvrie? Făgăduiește-mi că te vei reîntoarce! Dacă ți-ai pus în gând să rămâi în Polonia, îți va fi cu neputință să-ți urmezi studiile. Nu mai ai dreptul, acum, să te lepezi de știință.

Aceste cuvinte de banală bunăvoință trădează la Pierre o adâncă amărăciune. Maria știe foarte bine că atunci când spune: „Nu mai ai dreptul să te lepezi de știință", ar vrea să spună mai de grabă: „Nu mai ai dreptul să mă părăsești!"

Rămân tăcuți, îndelungă vreme. Apoi Maria, ridicând ochii cenușii spre Pierre, răspunde, cu glasul încă șovăelnic:

— Cred că ai dreptate. Aș vrea mult să mă pot reîntoarce.

Pierre a mai adus în dese rânduri vorba despre viitor. I-a cerut Mariei să primească să-i fie nevastă. Dar cererea n'a fost câtuşi de puţin fericită. Să se mărite cu un Francez, să-şi părăsească pentru totdeauna familia, să renunţe la activitatea ei patriotică, să nesocotească amărăciunile Poloniei, — toate acestea se iveau în ochii d-rei Sklodowska ca un fel de groaznică trădare. Ea nu poate s'o facă asta! N'are dreptul s'o facă! Şi-a trecut examenul cu succes şi acum se cade să se reîntoarcă la Varşovia, cel puţin pentru vară, dacă nu chiar pentru totdeauna. Lăsându-l pe tânărul savant desnădăjduit, oferindu-i o prietenie cu care el nu se mulţumeşte, se urcă în tren şi nu făgădueşte nimic.

El o urmează cu gândul. Ar vrea s'o întâlnească în Elveţia, unde fata petrece câteva săptămâni în tovărăşia părintelui ei, care a venit s'o întâmpine, sau mai de grabă în Polonia, — în această Polonie pe care a început s'o pismuiască. Dar e cu neputinţă...

Atunci, de departe, urmează să-şi susţină cauza. Oriunde s'ar afla Maria, în aceste luni de vară, — la Crettaz, la Lemberg, la Cracovia, la Varşovia, — scrisorile pline cu slovă neîndemânatică, copilăreşti într'o oarecare măsură, făcute pe hârtie cu antetul Şcoalei de fizică, — o ajung din urmă, căutând s'o convingă, s'o readucă înapoi, amintindu-i necontenit că Pierre Curie aşteaptă.

Sunt scrisori pline de frumuseţe, minunate chiar...

Pierre Curie către Maria Sklodowska, 10 August 189' :

Nimic n'ar fi în stare să-mi facă mai multă plăcere decât veştile pe care le-aş primi din partea d-tale. Gândul că două luni în şir nu-mi va mai fi dat să-ţi aud glasul, îmi umple inima de amărăciune: pentru aceasta, cel mai mic cuvânt din parte-ţi va fi totdeauna binevenit.

Nădăjduesc că faci provizie de aer curat şi că te vei reîntoarce în Octomvrie. In ce mă priveşte cred că nu voiu călători; voiu rămâne la ţară; stau mai toată ziua la fereastră sau în grădină.

Ne-am făgăduit (nu-i aşa ?) că vom păstra o mare prietenie unul faţă de altul. Numai să nu-ţi fi schimbat cumva părerea! Fiindcă sunt şi făgăduieli care nu dăinuesc şi iarăşi sunt lucruri care nu se pot impune. Asta ar fi totuşi ceva care n'ar intra în credinţele mele; cred, dimpotrivă, că ar fi frumos lucru să ne petrecem vieaţa unul lângă altul, hipnotizaţi în visurile noastre: visul d-tale patriotic, visul nostru umanitar şi visul nostru ştiinţific.

Din toate aceste visuri, cel din urmă singur rămâne, cred, vrednic de crezare. Vreau să spun prin asta că suntem neputincioşi să schimbăm starea socială şi, dacă asta nu va fi în putinţă, nu vom mai şti ce să facem şi, apucând pe o anumită cale, nu vom fi siguri dacă n'am făcut mai mult rău decât bine, făcând să zăbovească cine ştie ce evoluţie de neînlăturat. Din punct de vedere ştiinţific, dimpotrivă, putem pretinde că am fi în stare să facem ceva: terenul aci e mult mai solid şi orice descoperire, oricât ar fi de mică, poate rămâne o cucerire.

Iată cum se înlănţuesc toate... Ne-am înţeles să rămânem mari prieteni, dar dacă peste un an vei părăsi din nou Franţa, prietenia dintre cele două făpturi care nu se vor mai vedea niciodată, înseamnă să rămână cu desăvârşire lipsită de temeiu. N'ar fi mai bine, prin urmare, să rămâi alături de mine? Ştiu că o astfel de întrebare te mâhneşte şi nu vreau să-ţi mai vorbesc despre asta, — şi-apoi mă simt atât de nevrednic în ochii d-tale, din toate punctele de vedere...

Mă gândisem într'o vreme să-ţi cer îngăduinţa de a te întâlni întâmplător la Fribourg. Vei rămâne acolo, nu-i aşa, încă cel puţin o zi, şi în ziua aceea vei fi pe de-a'ntregul a bunilor noştri prieteni Kowalski.

Iţi rămân sincer devotat,

P. CURIE

M'aş simţi fericit dacă ai avea bunăvoinţa să-mi scrii, dându-mi deplina încredere că te vei reîntoarce în Octomvrie. Scriindu-mi de-a-dreptul la Sceaux, îţi voiu primi scrisorile mult mai în grabă: Pierre Curie, 13, strada Sablons, la Sceaux (Sena).

Pierre Curie către Maria Sklodowska, 14 August 1894:

Nu m'am hotărît să viu să te întâlnesc; am șovăit o zi întreagă până când s'ajung la un rezultat negativ. Prima impresie pe care am avut-o, citindu-ți scrisoarea, a fost aceea că ți-ar face mai multă plăcere să nu ne întâlnim. A doua, că ai fost nespus de binevoitoare îngăduindu-mi să petrec trei zile în tovărășia d-tale, și tocmai pentru asta eram gata să plec. Apoi mi s'a făcut rușine de mine însumi din pricină că vreau să te urmăresc fără voia d-tale, și, în sfârșit, ceea ce m'a hotărît să rămân, a fost mai mult îndoiala că prezența mea ar putea fi neplăcută tatălui d-tale, căruia i-aș răpi mulțumirea de a se plimba numai cu d-ta.

Acum, când nu mai e vreme de asta, îmi pare rău că n'am plecat. N'ar fi însemnat, poate, să îndoim prietenia pe care ne-o păstrăm unul altuia petrecând cele trei zile împreună și recăpătând tăria de a nu ne uita în răstimpul celor două luni și jumătate cât urmează să fim despărțiți?

Ești cumva fatalistă? Iți amintești de ziua petrecută împreună în mijlocul carnavalului? Te-am pierdut dintr'odată prin mulțime. Mi se pare că legăturile noastre de prietenie vor fi rupte pe neașteptate, fără ca asta să fie dorința vreunuia dintre noi. Eu sunt fatalist, dar poate ca asta să fie o consecință a caracterelor noastre. Nu mai știu ce-mi rămâne de făcut în clipa hotărîtoare.

Ar fi însă foarte bine pentru d-ta, fiindcă nu știu pentru ce mi-a intrat în cap să te reții în Franța, îndepărtându-te de țara d-tale și de toți ai d-tale, fără ca eu să-ți pot oferi ceva mai bun în schimbul acestui sacrificiu.

Te găsesc intru câtva pretențioasă atunci când spui că te socotești pe de-a'ntregul liberă. Toți suntem, mai mult sau mai puțin, sclavi ai simpatiilor noastre, sclavi ai prejudecăților acelor pe care îi iubim; de asemeni, ne străduim să câștigăm cele de trebuință vieții și, prin asta, devenim un fel de mașini, și așa mai departe...

Mai supărătoare sunt însă concesiunile pe care suntem datori să le facem prejudecăților Societății ce ne înconjoară: asta atârnă însă de tăria sau slăbiciunile noastre. Dacă nu ții seamă de ele, ești înfrânt. Dacă le iei prea mult în seamă, devii josnic și începi să te scârbești de tine însuți. Iată-mă departe de principiile cu care mă obișnuisem acum zece ani: credeam, pe vremea aceea, că se cuvine să fii în toate risipitor și să nu faci nicio concesie în mijlocul celor ce te înconjoară. Credeam că e bine să exagerezi scăderile ca și însușirile, purtam numai cămăși albastre ca lucrătorii, etc...

In sfârșit, bag de seamă că am îmbătrânit mult și că am devenit foarte slab.

Iți doresc toate bucuriile. Prietenul d-tale devotat,

PIERRE CURIE

Pierre Curie către Maria Sklodowska, 7 Septemvrie 1894:

...După cum lesne îți poți închipui, scrisoarea d-tale mă neliniștește. Te povățuesc cu toată însuflețirea să te reîntorci la Paris în Octomvrie. M'aș chinui peste măsură dacă n'ai reveni anul acesta; dar nu te îndemn să te reîntorci din egoism prietenesc. Cred numai că ai putea să lucrezi mai mult și că ai avea aci rezultate mult mai temeinice și mai folositoare.

...Ce părere ai avea despre cineva căruia i-ar trece prin minte să se arunce cu capul într'un zid întâlnit în cale, cu pretenția să-l răstoarne? Poate că asta ar fi o idee pornită dintr'un sentiment nespus de frumos; de fapt însă, o astfel de idee ar fi ridiculă și stupidă. Cred că anumite lucruri impun o grabnică deslușire, dar astăzi nu poate fi vorba de o deslușire pur locală, și atunci când pornești pe o cale care nu știi unde te va duce, înseamnă să-ți atragi singur răul. Cred, de asemeni, că dreptatea nu face parte din lumea aceasta și că sistemul cel mai puternic, sau mai de grabă cel mai economic, nu te poate lămuri din capul locului în această privință. Un om e istovit de muncă și duce o vieață de mizerie: asta e ceva revoltător, dar nu poate fi și un mijloc de îndreptare a lucrurilor. Răul

va dispare poate din pricină că omul e o maşină şi are avantajul, din punct de vedere economic, că face să funcţioneze o maşină oarecare în stare normală, fără nici-un fel de sforţare.

Te pricepi de minune să înţelegi egoismul; pe vremea când aveam douăzeci de ani, mi s'a întâmplat o mare nenorocire: am pierdut un prieten din copilărie la care ţineam foarte mult, în împrejurări groaznice, — n'am curajul să-ţi povestesc această întâmplare... Am petrecut zile şi nopţi în şir călăuzit de o idee fixă şi simţeam parcă un fel de bucurie să duc o vieaţă de preot; îmi făgăduisem să nu mă mai interesez de nimic, să nu mă mai gândesc nici la mine nici la ceilalţi oameni. M'am întrebat de multe ori de atunci dacă această renunţare la vieaţă nu era cumva un artificiu de care mă slujeam faţă de mine însumi ca să pot cuceri dreptul de a uita.

Corespondenţa e oare liberă în ţara d-tale? Mă îndoiesc mult de asta şi cred că ar fi mult mai bine, pentru viitor, să nu facem în scrisorile noastre dizertaţii care, deşi pur filosofice, ar putea fi rău interpretate şi ţi-ar putea pricinui mari neplăceri.

Poţi să-mi scrii, dacă vrei, în strada Sablons, 53.

Prietenul d-tale devotat,

PIERRE CURIE

Pierre Curie către Maria Sklodowska, 17 Septemvrie 1894:

Scrisoarea d-tale m'a neliniştit peste măsură. Mi-ai părut turburată, nehotărîtă. In schimb, scrisoarea trimisă din Varşovia m'a liniştit, deoarece îmi dau seama că te călăuzesc altfel de gânduri. Portretul d-tale îmi place foarte mult. Ce gând frumos ai avut trimiţându-mi-l! Iţi mulţumesc din toată inima.

In sfârşit, ai să te reîntorci la Paris şi asta îmi face mare plăcere. Doresc ca în scurtă vreme să devenim cei mai buni prieteni. Nu eşti de aceeaşi părere?

Dacă ai fi Franceză, ţi-ar fi lesne să capeţi un post de profesoară la un liceu sau într'o şcoală normală de fete.

O astfel de îndeletnicire ţi-ar fi oare pe plac?

Prietenul d-tale devotat,

PIERRE CURIE

I-am arătat fotografia d-tale fratelui meu. Am făcut rău? Te găseşte foarte bine. El a adăogat: „Are un aer hotărît, dacă nu chiar încăpăţânat“.

* * *

Iată Octomvrie. Inima lui Pierre Curie nu-şi mai găseşte astâmpăr de fericire. Maria, după cum a făgăduit, s'a reîntors la Paris. O va revedea la cursurile dela Sorbona, în laboratorul lui Lippmann. Dar în anul acesta, — cel din urmă an pe care îl va mai petrece în Franţa, crede ea, — fata nu mai locueşte în cartierul latin. Bronia i-a dat pe seamă o odaie, alături de cabinetul de consultaţii pe care l-a deschis în strada Châteaudun, 39. Intru cât Dluski locuesc la Villette, iar Bronia nu stă în Châteaudun decât peste zi, Maria poate să lucreze în linişte.

In această clădire posomorîtă, tristă oarecum, Pierre îşi reia stăruitoarele rugăminţi. In felul său, e tot atât de încăpăţânat ca şi Maria. In făptura lui e sădită aceeaşi credinţă, ca şi în sufletul viitoarei lui soţii, o credinţă mult mai deplină însă şi mult mai curată. Pentru el, Ştiinţa e singura ţintă a vieţii. Astfel, stăruinţa lui pare întrucâtva ciudată, aproape de necrezut, deoarece amestecă în neastâmpărul inimii năzuinţa de căpetenie a spiritului. Savantul se simte îmbrâncit spre Maria de o pornire pătimaşă, odată cu cea mai înaltă trebuinţă a gândurilor.

Ar fi în stare chiar să jertfească aceea ce lumea numeşte fericire, dar o fericire cunoscută numai de el. I-a făcut Mariei o propunere care la început a părut extravagantă, şi care ar putea să treacă drept o ciudăţenie, un vicleşug, dar care totuşi n'a fost altceva decât un îndemn al firii lui. Dacă Maria nu simte pentru el nici urmă de dragoste, nu înseamnă că lucrurile nu s'ar putea rândui din punct de vedere cu totul prietenesc: să lucreze împreună *într'un apartament din strada Mouffetard, ale cărei fere-*

stre dau spre grădină, apartament ce s'ar putea despărţi în două, fiecare având-şi locuinţă separată?

Sau mai de grabă, — fiindcă, odată pornit la drum, se cuvine s'ajungă până la capăt, — dacă el, Pierre Curie, s'ar stabili în Polonia, n'ar consimţi ea să-l ia de soţ? La început ar da lecţii de franceză, apoi, atât cât le-ar sta în putinţă, ar începe împreună cercetările lor ştiinţifice, cu aceeaşi tragere de inimă...

Înaintea fostei institutoare, dispreţuită cândva în sânul unei familii de boierinaşi polonezi, omul acesta unic devine umilit, privirea lui e numai rugă.

Maria îi mărturiseşte Broniei nehotărîrile ei şi-i desvălue propunerile pe care i le-a făcut Pierre de a-şi părăsi patria. Ea nu se simte în stare de o astfel de jertfă. Dar nu e mulţumită tocmai din pricină că lui Pierre i-a trecut aşa ceva prin minte.

Aflând că fata le-a vorbit despre el soţilor Dluski, Pierre încearcă să dea lupta şi de partea cealaltă. Caută s'o întâlnească pe Bronia, pe care a mai întâlnit-o în câteva rânduri, şi o câştigă pe de-a'ntregul pentru cauza lui, poftind-o să-i viziteze părinţii, la Sceaux, împreună cu Maria. Nevasta doctorului Curie o ia de o parte pe Bronia şi, cu glas stăruitor, plin de mângâiere, o roagă să pună un cuvânt bun pe lângă sora ei mai mică.

— „Nu există altă făptură pe lume care să fie vrednică de Pierre al meu", repetă ea. „Sora d-tale n'ar trebui să mai stea la îndoială. Alături de el va fi mai fericită decât alături de oricare altul".

Mai trec zece luni până când îndărătnica Poloneză să se hotărască să încuviinţeze această căsătorie. Ca adevărată „intelectuală" slavă, pe Maria o chinuiesc fel de fel de gânduri asupra vieţii şi asupra îndatoririlor ei de fiecare clipă. Multe din aceste teorii sunt frumoase şi de folos, altele însă nu sunt decât simple copilării. Mai cu seamă, — şi Pierre a înţeles-o asta mai de mult, — nu aceste teorii fac din Maria o fiinţă superioară. Savantului îi sunt de mare folos principiile pe care Maria le împărtăşeşte în mijlocul miilor de compatrioţi instruiţi. Ceea ce-l reţine şi-l vrăjeşte, e tocmai devotamentul ei pentru muncă, geniul care n'o cruţă, curajul şi nobleţea ei sufletească. Această copilă plină de drăgălăşenie are firea şi darurile unui om de seamă.

Principiile? Dar a trăit şi el îndelungă vreme numai din principii, şi vieaţa n'a stat în cumpănă să-l facă să înţeleagă că totul n'a fost decât absurditate. Şi el îşi făgăduise cândva să nu se însoare niciodată. El n'are de apărat niciun fel de Polonie, dar a socotit totdeauna că o vieaţă închinată Ştiinţei nu poate avea nimic comun cu o căsnicie. Încheierea tragică a unei înflăcărate iubiri de tinereţe îl făcuse să se plece de bunăvoie asupra îngândurărilor, îndepărtându-l pentru totdeauna de femei. Nu-i mai trecea prin gând să iubească. Principiu în deajuns de binefăcător care l-a ferit de o legătură banală, care i-a dat putinţa să întâlnească o femeie excepţională, o femeie „făcută numai pentru el", pe ea, pe Maria. Nu mai poate face prostia, acum, să lase să-i scape, pe temeiul unor gânduri învechite, mângâierea unei atât de mari fericiri, a unei legături atât de neobişnuite. Vrea să fie a lui această fată, această Poloneză, această fiziciană, — trei făpturi întrupată într'una singură de care simte că nu s'ar mai putea lipsi.

Iată ceea ce caută, cu blândeţe, s'o facă să înţeleagă pe d-ra Sklodowska. Cu astfel de cuvinte, cu altele asemănătoare, poate mult mai pline de mângâiere, cu pornirea ocrotitoare pe care o îndreaptă asupră-i, cu farmecul adânc şi de neînlăturat al stăruinţelor lui de fiecare zi, Pierre Curie, pe încetul, face din singuratecă o femeie ca oricare alta.

* * *

La 14 Iulie 1895, fratele Mariei, Iosef, îi trimite acesteia, din Varşovia, îmbucurătoarea încuviinţare a familiei Sklodowski:

...Întrucât eşti de acum logodnica d-lui Curie, te rog să primeşti mai întâi cele mai sincere urări de bine şi îţi doresc să găseşti alături de el fericirea şi bucuria de care

ești vrednică în ochii mei și în ochii tuturor acelor care îți cunosc neasemuita inimă și firea ta aleasă.

Socotesc că ai dreptate să-ți urmezi îndemnul inimii, și nimeni, dintre cei cu judecată, nu te-ar putea învinovăți că ai luat o astfel de hotărîre. Cunoscându-te, sunt încredințat că din tot sufletul vei rămâne totdeauna o Poloneză și că nu vei înceta nicicând în inima ta să faci parte din familia noastră. Noi, de asemeni, nu vom înceta nicicând să te iubim și să te socotim ca fiind a noastră.

...Prefer de o sută de ori să te știu la Paris, fericită și mulțumită, decât să te văd reîntoarsă în țara noastră, sdrobită de jertfa unei vieți întregi și victima unei concepții prea subtile în legătură cu îndatoririle tale. Acum va trebui să facem mari sforțări ca să ne putem vedea, oricare ar fi piedecile, cât mai des cu putință.

...Te îmbrățișez de o sută de ori, scumpă Mania, și încă odată îți doresc fericire, bucurie și izbândă. Spune-i logodnicului tău că-i doresc tot binele. Spune-i că văd în el, cu mulțumire deplină, un viitor membru al familiei noastre și că-i ofer fără niciun gând ascuns toată prietenia și dragostea mea. Nădăjduiesc că și el va avea pentru mine aceeași stimă și aceeași prietenie.

Fratele tău care te iubește cu toată sinceritatea,

IOSEF.

După câteva zile, Maria îi scrie prietenei sale Kazia, căreia îi dă de veste marea hotărîre pe care a luat-o.

Când vei primi această scrisoare, Mania ta își va fi schimbat numele. Mă mărit cu omul despre care ți-am vorbit anul trecut la Varșovia. Imi e nespus de dureros că va trebui să rămân pentru totdeauna la Paris, dar ce să fac? Soarta a vrut să fim strânși legați unul de altul și să nu ne împăcăm cu gândul că ne-am putea despărți vreodată.

Nu ți-am scris nimic întrucât toate astea s'au hotărît în vremea din urmă, pe neașteptate. Am șovăit un an întreg și nu știam ce fel de hotărîre să iau. In cele din urmă, m'am împăcat cu gândul de a mă statornici aici. După ce vei primi această scrisoare, răspunde-mi: Doamna Curie, Școala de fizică și chimie, 42, str. Lhomond.

Așa mă voiu numi de aci înainte. Bărbatul meu e profesor la această școală. In anul ce vine, îl voiu lua cu mine în Polonia, ca să-mi cunoască țara, și nu voiu uita, în clipele acelea, să-l prezint scumpei mele surori, cerându-i ca și ea să-l iubească.

In sfârșit, la 26 Iulie, Maria se trezește, pentru cea din urmă oară, în odăița din strada Chateaudun. E o zi minunată. Obrazul fetei e plin de voioșie. Toată înfățișarea ei împrăștie un farmec pe care colegele de cursuri nu l-au cunoscut încă. Astăzi d-ra Sklodowska a devenit d-na Curie.

Iși piaptănă părul bogat, își pune rochia de mireasă, un dar pe care i l-a făcut mama lui Cazimir Dluski, care acum locuește în strada Germaniei. — „Nu mai am altă rochie înafară de aceea pe care o port zilnic", a spus Maria. „Dacă ai avea bunătatea să-mi dai una, aș vrea să fie cât mai posomorîtă, cât mai ușor de îmbrăcat, de care să mă pot folosi și în laborator". Din îndemnul Broniei, o mică croitoreasă din strada Daucourt, d-na Glet, a croit o rochie de lână albastră, cu bluză de aceeași coloare vărgată cu dungi de un albastru mai deschis, care o îmbracă atât de bine pe Maria și în care pare atât de tânără și de frumoasă.

Maria se împacă cu gândul acestei căsătorii care, până în cele mai mici amănunte, se deosebește de toate celelalte căsătorii. Nu va fi vorba nici de „rochie albă, nici de inele de logodnă, nici de ospăț de nuntă". De asemeni, nici de ceremonie religioasă: Pierre e liber-cugetător și Maria, de îndelungă vreme, a încetat de a se mai duce la biserică. Notarul nu va avea nici el ce să caute între ei, întrucât tinerii însurăței n'au nimic pe lume, — nimic altceva înafară de două biciclete scânteietoare, cumpărate în ajun odată cu „darul de nuntă" pe care l-a trimis

un văr, şi mulţumită cărora, în timpul verii, vor face drumuri lungi la ţară.

Da, va fi o căsătorie nespus de frumoasă, la care nu vor lua parte nici nepăsarea, nici curiozitatea, nici invidia. La Primăria din Sceaux şi în grădina din strada Sablons, sau alături de părinţii lui Pierre, nu se vor afla decât Bronia şi Cazimir, câţiva prieteni apropiaţi — mai cu seamă studenţi — şi, venit din Varşovia împreună cu Hela, profesorul Sklodowski care îşi va face un punct de cinste din a sta de vorbă cu bătrânul doctor Curie în franţuzeasca cea mai corectă şi cea mai elegantă...

Dar mai întâi îi va spune în şoaptă, cu tremur în glas, cuvintele ţâşnind din adâncul sufletului său bun:

— Maria e o fată vrednică de dragostea d-tale. De când o am, nu mi-a pricinuit o singură dată vreo umbră de amărăciune.

* * *

Pierre s'a dus s'o ia pe Maria de acasă. Din gara Luxemburg, vor lua împreună trenul spre Sceaux, unde îi aşteaptă părinţii şi rudele. Pe imperiala omnibuzului, în lumina de aur a soarelui, urcă bulevardul Saint-Michel, şi, de pe înălţimea carului lor triumfal, îi privesc în treacăt pe cunoscuţi.

Trecând prin faţa Sorbonei, în dreptul Facultăţii de Ştiinţe, Maria l-a strâns cu multă putere de braţ pe tovarăşul ei, căutându-i privirea luminoasă, blândă şi mângâietoare.

CAPITOLUL XI

CĂSNICIE TÂNĂRĂ

Pitoresc al primelor zile de traiu în comun... Pierre şi Maria străbat, pe faimoasele lor biciclete, toate cărările împrejmuitoare din Ile de France. Au strâns în curele câteva lucruri de îmbrăcăminte şi două pelerine lungi, cauciucate, pe care s'au văzut siliţi să le cumpere din pricina anotimpului ploios. Işi iau gustarea trântiţi pe muşchiul luminişurilor, — puţină pâine şi brânză, piersici şi cireşi. In fiecare seară se opresc la întâmplare în pragul cine ştie cărui han necunoscut. Aci găsesc o supă deasă şi caldă, o odăiţă cu pereţii acoperiţi cu hârtie îngălbenită de vreme, în largul cărora opaiţul face să joace pete de umbră. Rămân singuri în liniştea posomorîtă a nopţii de câmp, străbătută de lătrături îndepărtate, de gungurit de păsări şi de miorlăitul înfiorător al pisicilor sau de trosnetul surd al scândurilor putrede.

Atunci când vor să străbată hăţişurle, să se caţere pe stânci, îşi fac plimbarea mai mult pe picioare. Pierre iubeşte natura cu pasiune şi, de bună seamă, drumurile lungi şi tăcute sunt de mare folos pentru geniul său, înlesnindu-i, prin ritmul lor egal, meditările de om al ştiinţei. Nu poate rămâne nemişcat, afară, într'o grădină. El nu ştie „să se odihnească". De asemeni, nu-i plac excursiile clasice, cu itinerarii pregătite. Aproape că nu-şi dă seama de cernerea vremii: de ce să umble ziua şi nu mai de grabă noaptea şi pentru ce orele de odihnă să fie

stabilite mai dinainte, cu migăloasă chibzuială? Incă din anii copilăriei, Pierre s'a obișnuit să plece de acasă pe nepregătite, când în revărsatul zorilor, când în amurg, fără să știe dacă se va reîntoarce peste un ceas sau peste trei zile. Din plimbările făcute pe vremuri în tovărășia fratelui său, păstrează amintiri îmbucurătoare:

Ah, ce zile frumoase am petrecut acolo, în singurătatea cea mai binefăcătoare, departe de miile de fleacuri mărunte care, la Paris, mă chinuesc fără cruțare... Nu, nu-mi pare rău de nopțile petrecute în inima pădurilor și nici de zilele ce s'au scurs parcă singure. Dacă aș avea vreme, aș povesti în amănunțime în ce chip mi-am petrecut zilele visând. Aș vrea de asemeni să zugrăvesc frumusețea văii pe care am străbătut-o, în unda de mireasmă a plantelor aromatice, hățișul vrăjit, atât de proaspăt și de umed, tăiat de unda Bievrei, palatul zânelor cu colonade de hamei, colinele stâncoase și roșii ale depărtărilor, pe creasta cărora mă simțeam atât de bine. Da, îmi voiu aminti totdeauna cu recunoștință de crângurile dela Minière. Din toate colțurile pe care le-am văzut, mi-a rămas cel mai drag și numai în preajma lui m'am simțit pe deplin fericit. Plecam de multe ori odată cu înserarea și urcam pe coasta văii. Mă întorceam cu mintea îmbogățită de cele mai straşnice gânduri...

Hoinăreala din vara anului 1895, așa zisa „hoinăreală de nuntă", are un farmec și mai deosebit: dragostea o înfrumusețează și-i dă avânt. Cu prețul celor câțiva franci, cu care se plătesc odăile de han la țară, și cu miile de învârtituri de pedală, soții își îngădue, zile și nopți în șir de vrajă, luxul unei singurătăți care e numai a lor.

Astăzi, lăsându-și mașinile într'o casă de țăran, Pierre și Maria au părăsit drumul cel mare și au pornit la întâmplare pe o cărărue, luând cu ei numai o mică busolă și niște fructe. Pierre a luat-o înainte și calcă voinicește, cu pași mari, în timp ce Maria îl urmează neobosită. De nevoie, și-a sumes poalele rochiei ca să poată merge mai liber. E cu capul gol. Poartă o bluză albă, care îi vine de

minune, pantofi groși și, peste mijloc s'a încins cu un cordon de piele, practic și grosolan oarecum, în care își păstrează banii, ceasornicul și briceagul...

Fără să întoarcă cel puțin capul ca să întâlnească privirea soției, Pierre urmărește cu glas tare o meditație lăuntrică și aduce vorba despre o trudnică descoperire de cristalografie. El știe că Maria îl aude și că răspunsul ei va fi înțelept, original și folositor. Și ea are planuri mari. Vrea să-și pregătească examenul de capacitate și nu mai încape îndoială că directorul Școalei de fizică, Schutzenberger, îi va da încuviințarea să-și facă cercetările în același laborator cu Pierre. Să fie pururi împreună! Să nu se mai despartă niciodată!

In adâncul hățișului, tânăra pereche se pomenește în marginea unui heleșteu înconjurat de rogoz. Pierre descopere cu bucurie de copil flora și fauna acestui lac adormit. Cunoaște de minune viețățile văzduhurilor și ale apelor, salamandrele, libelulele și tritonii... In timp ce tânăra femeie se întinde în iarbă, el înaintează cu băgare de seamă de-a-lungul unui trunchiu de copac aruncat peste ape și, riscând să cadă la fiecare pas și să facă o baie fără să vrea, întinde mâinile ca să culeagă irişi galbeni și palizi nenufari plutitori.

Maria, nemișcată, aproape ațipită, privește cerul pe sub care trec nouri ușori. Deodată lasă să-i scape un țipăt, simțind în podul palmei ceva rece și umed. E un brotăcel verde, numai tresărire, pe care Pierre i l-a strecurat pe nesimțite în palmă. N'a vrut să facă o glumă: prietenia cu broaștele, în ochii lui, e ceva firesc.

— Pierre... Ce faci, Pierre! se împotrivește ea cu o mișcare de spaimă.

Fizicianul se simte oarecum nemulțumit.

— Nu-ți plac broaștele?

— Ba da, dar când le simt în palmă...

— Rău faci că te îngrozești de ele, rostește el fără să se turbure. E atât de plăcut să privești un brotăcel... Ia desfă degetele... Să vezi cât e de frumos.

Și-i smulge brotăcelul din palmă; Maria surâde, ușurată. El așează broasca pe marginea lacului și-i redă li-

bertatea. Şi, obosit de atâta odihnă, o ia pe cărăruia alături de care nevastă-sa se ridică dintr'o săritură şi îl urmează, purtând în braţe irişii şi nenufarii ca pe o povară sălbatică.

Reluându-şi îndeletnicirile trudnice, Pierre îşi uită dintr'odată de cer şi de pădure, de brotăcei şi de lac. Se gândeşte la greutăţile imense şi neostoite ale cercetărilor, la misterele turburătoare ale încrucişării cristalelor. Descrie aparatul pe care vrea să-l inventeze pentru o nouă experienţă. Şi, iarăşi, aude glasul credincios al Mariei, care îi pune întrebări limpezi şi-i dă răspunsuri adânc cumpănite.

In aceste zile de fericire se înnoadă una dintre cele mai frumoase legături care au unit vreodată pe un bărbat de o femeie. Două inimi bat la unison, două trupuri se simt apropiate, două creiere de geniu s'au obişnuit să gândească împreună. Maria n'ar fi putut să se mărite cu alt bărbat înafară de acest mare fizician, făptură înţeleaptă şi nobilă. Pierre n'ar fi putut să se însoare cu altă femeie înafară de această Poloneză blondă, mângâietoare, sprintenă, care ştie să fie, la depărtare de câteva clipe, copilăroasă ori sublimă, care în acelaşi timp e un tovarăş şi o tovarăşe, o îndrăgostită şi o savantă.

* * *

Blândă, minunată vară! Pe la mijlocul lui August, soţii se statornicesc lângă Chantilly, la o fermă numită „Ciuta"; încă o descoperire a Broniei, care a închiriat pentru câteva luni această locuinţă liniştită. Pierre şi Maria se întâlnesc aci cu bătrâna doamnă Dluska, cu Cazimir, cu Bronia şi cu fiica lor Elena, poreclită „Lu" şi cu profesorul Sklodowski şi cu Hela care şi-au prelungit şederea în Franţa. Farmec al unei case poetice, izolată în adâncul pădurii populat cu fazani şi iepuri, cu brazda acoperită de cuiburi de lăcrămioare. Farmec al prieteniei care apropie două rase şi trei generaţii.

Pierre Curie a cucerit de partea lui această nouă familie, pentru totdeauna. Stă de vorbă cu d. Sklodowski

despre ştiinţă, caută să intre foarte serios în legături de prietenie cu mica „Lu", care are trei ani, e drăgălaşe, vioaie, şi face bucuria tuturor celor din juru-i. De multe ori, doctorul Curie împreună cu nevastă-sa vin dela Sceaux la Chantilly, în vizită. Se mai adaogă două tacâmuri la masa mare şi convorbirea capătă însufleţire, trece dela chimie la medicină şi la educaţia copiilor, dela ideile sociale la păreri generale asupra Franţei şi Poloniei.

In firea lui Pierre nu se bănueşte câtuşi de puţin acel instinctiv dispreţ faţă de străini, atât de obişnuit la mulţi dintre compatrioţii noştri. Savantul, la rându-i, e cucerit de Dluski, de Sklodowski. Ca să-i dea soţiei sale o nouă dovadă de dragoste, îşi ia sarcina unei sforţări nespus de trudnice, cu toate împotrivirile Mariei: vrea să înveţe limba poloneză, cea mai grea limbă din Europa, şi, întrucât e a unei ţări asuprite, — cea mai puţin folositoare.

La „Ciuta" Pierre a făcut o cură de „polonizare". La Sceaux, unde îşi duce în Septemvrie soţia, e rândul Mariei să se „franţuzeze". Dar ea nu cere mai mult. Işi iubeşte socrii, a căror bunătate îi vor uşura surghiunul atunci când d. Sklodowski şi Hela se vor fi reîntors la Varşovia.

Căsătoria lui Pierre cu o străină săracă, găsită într'o mansardă din cartierul latin, nici nu i-a mâhnit, nici nu i-a surprins pe aceşti oameni bătrâni, adevărate spirite de elită. Au admirat-o pe Maria din prima clipă. Şi nu a avut înrâurire asupra lor numai „farmecul ei slav". I-a uimit în deosebi inteligenţa bărbătească a studentei, firea ei hotărîtă.

O singură nedumerire o încearcă pe Maria, în mijlocul celor dela Sceaux: descoperirea înflăcărării patimilor politice la socrul ei şi la prietenii acestuia. Doctorul Curie, stăpânit încă de ideile dela 1848, e legat trup şi suflet de radicalul Henri Brisson. E o fire neastâmpărată. Maria, care a fost crescută în lupta dusă împotriva asupritorilor străini şi devotamentul pacific strâns legat de un ideal social, învaţă să cunoască certurile de partid, atât de scumpe Francezilor. Ascultă lungi controverse şi expune-

rea teoriilor clocotitoare, pe cât de combative pe atât de generoase. In clipa când se simte obosită, se apropie din nou de bărbatul ei pe care nu-l interesează aceste discuţii, ci rămâne pururi tăcut şi îngândurat. Dacă oaspeţii de duminecă vor să-l amestece şi pe Pierre în disputele prieteneşti stârnite de evenimentele zilei, i se întâmplă fizicianului să răspundă blând, ca şi cum ar vrea să-şi ceară iertare:

— Nu sunt atât de tare încât să mă las cucerit de mânie!

Pierre Curie nu era câtuşi de puţin înclinat să ia parte la o activitate politică, va scrie cândva Maria. *Era legat prin educaţie şi prin sentiment de ideile democratice şi socialiste, dar nu se simţea stăpânit de niciun fel de doctrină de partid. In vieaţa publică sau în vieaţa de fiecare clipă, nu socotea că ar fi nevoie să se întrebuinţeze violenţa.*

Afacerea Dreyfus e unul din rarele prilejuri în care Pierre Curie, ieşindu-şi din obişnuinţă, se va lăsa târît într'o luptă politică. Dar şi aci, purtarea nu-i va fi dictată de un spirit sectar: el va lua în chip firesc apărarea unui om nevinovat şi asuprit. Va lupta din răsputeri, întrucât e un om drept, să spulbere o calomnie care îl scârbeşte.

* * *

Ferestrele apartamentului din strada Glacière 24, în care se instalează tânăra pereche în luna Octomvrie, se deschid deasupra copacilor unei mari grădini. E singurul farmec al unei clădiri lipsită cu desăvârşire de confort.

Maria şi Pierre n'au făcut nimic ca să împodobească cele trei odăi neîncăpătoare. Au refuzat până şi mobila oferită de doctorul Curie. Orice canapea, cel mai mic fotoliu, ar fi un obiect pe care dimineaţa ar trebui să-l scuture cineva, sau, în zilele de curăţenie, ar avea nevoie de o oarecare îngrijire. Maria n'are timp de aşa ceva. Şi nici nu se pricepe să facă nimic. De altfel, la ce le-ar

putea folosi o canapea, un fotoliu, întrucât, prin bună înţelegere, soţii Curie s'au lipsit de mult de vizite şi nici nu primesc pe nimeni? Nepoftitul care urcă cele patru caturi şi vine să-i turbure pe soţi în adăpostul lor, înseamnă să nu aibă loc, şi îşi poate da seama de asta de îndată ce a pătruns în biuroul conjugal, cu pereţii goi, în care nu se zăreşte decât biblioteca şi o masă nevăpsită. La un capăt de masă se află scaunul Mariei. La celălalt capăt, scaunul lui Pierre. Pe masă, tratate de fizică, o lampă cu petrol, un buchet de flori. Nimic mai mult. In faţa celor două scaune, dintre care niciunul nu a fost pregătit pentru el, în faţa privirilor pline de mirare şi de bunăvoinţă în acelaşi timp ale lui Pierre şi Mariei, cel mai îndrăsneţ dintre musafiri bagă de seamă că n'are altceva mai bun de făcut decât să se strecoare pe uşă...

Existenţa lui Pierre e legată de un singur ideal: să facă cercetări ştiinţifice, alături de o femeie iubită care, şi ea, trăieşte numai pentru cercetările ştiinţifice. Existenţa Mariei e mult mai aspră, întrucât la asprimea lucrului se adaogă umilitoarele şi obositoarele trebuinţe femeieşti. Maria nu poate să nesocotească vieaţa materială, ca pe vremea când studia la Sorbona. Şi cea dintâi cumpărătură pe care a făcut-o, după ce s'a reîntors din vacanţă, a fost un catastif de socoteli, cu scoarţe negre, pe care a scris, în slove aurii, acest mare cuvânt: *Cheltuieli.*

Pierre Curie câştigă cinci sute de franci pe lună la Şcoala de fizică. Aşteptând ca diploma de licenţă să-i îngădue Mariei să înveţe mai departe în Franţa, cei cinci sute de franci sunt singurul venit al tinerei perechi.

Lucrurile merg destul de bine: cu o astfel de sumă, o căsnicie modestă poate să trăiască mulţumitor, şi Maria a învăţat să fie econoamă. Greutatea e că, în răstimpul celor douăzeci şi patru de ceasuri ale unei zile, sunt multe de făcut. Maria îşi petrece cea mai mare parte din vreme în laboratorul şcoalei, unde i s'a oprit un loc. Laboratorul e singura ei fericire! Numai că, în strada Glacière, mai e un pat de strâns, o podea de măturat. Hainele lui Pierre se cuvine să fie în bună stare, iar bucatele

aduse la masă să nu aibă cumva un gust neplăcut. Și totul să fie îndestulător...

Atunci Maria se scoală foarte de vreme, ca să se poată duce la piață, și, către sfârșitul zilei, când se reîntoarce dela școală la brațul lui Pierre, intră în tovărășia bărbatului ei la băcan, ori la lăptar. Unde e vremea când nepăsătoarea domnișoară Sklodowska nu știa cu câte neajunsuri se poate pregăti un bulion? Doamna Pierre Curie își face astăzi un titlu de cinste din a cunoaște totul. De îndată ce a luat hotărîrea să se mărite, studenta s'a dus într'ascuns să ia lecții de bucătărie dela bătrâna doamnă Dluska și dela Bronia. A învățat curând în ce chip se poate frige un puiu și cum se pot prăji cartofii. Pregătește cu cea mai mare îngrijire cina lui Pierre, — care, oricât ar fi de îngăduitor, nu bagă nimic de seamă și nu are cum să cunoască prea marile sforțări ale soției lui.

Un amor propriu copilăresc o călăuzește pe Maria. Cât de mult s'ar chinui într'o zi, și cât i-ar fi de rușine, dacă soacra ei franceză ar întreba-o, atunci când nu i-ar fi pe plac omleta pusă dinainte, în ce chip știe să-și petreacă vremea fetele din Varșovia! Ea citește și recitește cu nesaț cartea de bucătărie, pe ale cărei margini face numeroase însemnări, arătând în termeni de o rigurozitate științifică în care clipă și-a pus truda la încercare, când a izbutit și când a dat greș.

Născocește bucate care nu impun prea mari pierderi de vreme și care se pot pregăti „singure" atunci când ea își petrece vremea la Școală. Dar bucătăria e tot atât de grea ca și chimia, și tot pe atât de misterioasă! Ce să facă pentru ca macaroanele să nu lase prea multă apă? Carnea pentru supă trebue pusă de-a-dreptul în apă fiartă sau rece? Când poate fi mai gustoasă fasolea verde? In fața mașinii de gătit, Maria, cu obrajii în flăcări, oftează din toate băierile inimii. Era mult mai simplu, pe vremuri, când se hrănea cu pâine cu unt și cu ceai, cu ridichi și cu cireșe!

Pe încetul însă, devine o foarte bună gospodină. Mașina de petrol, care de atâtea ori i-a ars friptura, își cunoaște astăzi îndatoririle. Mai înainte de a pleca de acasă, Maria

potrivește flacăra cu o adevărată dibăcie de fiziciană, apoi, aruncând o ultimă privire îngrijorată asupra cratițelor pe care le-a pus la foc, închide ușa, coboară scara în pripă și își ajunge din urmă bărbatul ca să facă împreună drumul până la Școală.

Peste un sfert de ceas, plecată asupra altor mijloace de pregătire, va potrivi, cu același gest plin de îngrijorare, tăria flacării sub o țeavă de laborator.

*
* *

Opt ceasuri de cercetări științifice, alte două sau trei ceasuri de gospodărie, nu i se par deajuns. Seara, odată înșirate în catastiful cu scoarțe negre cheltuielile făcute, — *Intreținerea Domnului, Intreținerea Doamnei,* — Maria Curie se așează la capătul mesei de lemn nevăpsită și se adâncește în pregătirea cursurilor pentru examenul de licență. In cealaltă parte a lămpii, Pierre, cu fruntea plecată, își stabilește programul pentru a doua zi, la Școala de fizică. Uneori, simțind ațintită asupră-i privirea plină de dragoste a soțului, Maria își ridică ochii ca să primească semnul de iubitoare bunăvoință și de admirație. Un zâmbet se schimbă fugar între bărbatul și femeia ce se iubesc. Până la ceasurile două sau trei de dimineață, lumina nu se stinge dela fereastră și, în biroul cu cele două scaune, nu se aude decât foșnetul surd al foilor întoarse sau scrâșnetul domol al penei care alunecă pe hârtie.

Maria către Iosef Sklodowski, la 23 Noemvrie 1895:

...La noi, totul merge bine: suntem mulțumiți și vieața e blândă cu noi. Schimb din ce în ce mai bine înfățișarea apartamentului, dar nădăjduesc să-i păstrez un stil care să nu mă obosească prea mult și care să nu impună întrețineri prea costisitoare, întrucât n'are cine să-mi îngrijească de casă: am o femeie care vine un ceas pe zi să spele vasele și să mături prin odăi. De bucătărie și de celelalte mă îngrijesc singură.

Odată la câteva zile ne ducem la Sceaux, ca să mai stăm de vorbă cu părinții bărbatului meu. Asta nu ne împiedecă câtuși de puțin în treburile noastre. Avem, la primul etaj, două odăi, atât cât ne trebue; ne simțim foarte bine și avem destulă încăpere ca să desăvârșim lucrările ce nu se pot face în laborator.

Când e vreme frumoasă, ne ducem la Sceaux pe biciclete: nu luăm trenul decât atunci când plouă cu găleata.

Indeletnicirile mele „lucrative" nu s'au lămurit încă. Nădăjduesc să obțin anul acesta o lucrare pe care o voiu face în laborator. E o îndeletnicire jumătate științifică, jumătate industrială, pe care aș prefera-o lecțiilor.

Maria către Iosef Sklodowski, la 18 Martie 1896.

Vieața noastră dăinuește aceeași, monotonă. Nu vedem pe nimeni, înafară de Dluski, iar, la Sceaux, pe părinții bărbatului meu. Nu ne ducem aproape niciodată la teatru și nu ne îngăduim niciun fel de distracție. La Paști, ne vom odihni poate câteva zile, sau vom pleca în excursie.

Imi pare nespus de rău că nu pot lua parte la căsătoria Helei. Dacă niciunul dintre noi nu ar fi locuit la Varșovia, cu toate greutățile, aș fi găsit poate banii de trebuință pentru călătorie. Dar, din fericire, Hela nu e părăsită. Prin urmare, sunt silită să mă lipsesc de această mare bucurie, pe care nu mi-aș putea-o îngădui fără scrupule.

De câteva săptămâni e foarte cald. Câmpia e toată verde. La Sceaux, viorelele își clătinau frunțile încă din Februarie, iar astăzi e plină livada de ele, și mai cu seamă au răsărit multe în brazdele grădinii noastre. Pe străzile Parisului se vând o mulțime de flori, cu prețuri foarte scăzute, și la noi ai să vezi totdeauna mănunchiuri proaspete pe masă.

Maria către Iosef și soția sa, la 17 Iulie 1896:

Dragii mei, aș fi vrut atât de mult să alerg până 'n țară anul acesta, ca să vă strâng în brațele mele! Dar, vai, nici nu mă pot gândi la una ca asta, ținând seamă că-mi lipsesc și timpul și banii. Examenul de licență, pe care îl voiu trece în curând, s'ar putea prelungi până la mijlocul lui August...

La examenul de capacitate pentru intrarea în învățământul secundar, Maria Curie e primită cea dintâi. Fără să rostească un singur cuvânt, Pierre a înlănțuit grumazul Polonezei cu un braț ocrotitor. Ținându-se de mijloc s'au îndreptat spre strada Glacière... și în aceeași clipă și-au și umflat cauciucurile dela biciclete, după ce mai întâi și-au pregătit sacii de drum. La drum spre Auvergne: călătorie de studii.

Cât sunt de risipitori acești soți cu forțele lor cerebrale și fizice! Până și vacanțele lor sunt o risipă de energie!

O amintire plină de farmec, va scrie mai târziu Maria, *ne-a rămas în minte din ziua aceea însorită când, după un urcuș lung și greu, am străbătut câmpia verde și răcoroasă de lângă Aubrac, în aerul curat al înălțimilor! O altă amintire ce nu se poate șterge e aceea a unei înserări în care, zăbovind la gurile râului Truyère odată cu amurgul, am fost cuprinși de duioșie ascultând o melodie populară ce murea în depărtări, venind dintr'o barcă ce cobora pe oglinda apei. Deoarece ne făcusem dela început socoteala popasurilor, nu ne-am putut reîntoarce acasă decât în revărsatul zorilor; întâlnirea cu câteva căruțe ne-a pricinuit neajunsul că, speriindu-se caii de bicicletele noastre, am fost siliți să ne croim drum prin miriște. In cele din urmă, am pornit pe drumul cel bun, șerpuit pe culmea scăldată în lumina albăstrue a lunii, în timp ce vacile ce-și petreceau noaptea în ocoluri ne contemplau îndelung cu ochii lor mari și liniștiți...*

* * *

A trecut un an dela căsătorie. Anul al doilea nu se deosebește cu nimic de cel dintâi; un singur lucru a devenit îngrijorător: starea sănătății Mariei e oarecum supă-

rătoare din pricina sarcinii. Doamna Curie a dorit ea singură acest copil, dar nu e câtuşi de puţin mulţumită când se simte atât de rău ; studiază cu mari oboseli şi, când rămâne în picioare în faţa aparatelor, simte că-i vine ameţeală. Ea se plânge :

Maria către Kazia, la 2 Martie 1897 :

Scumpă Kazia, scrisoarea mea cu privire la aniversarea naşterii tale soseşte poate cu mare întârziere, dar în ultima vreme am suferit nespus de mult, şi asta m'a lipsit de energia şi libertatea de spirit necesară scrisului.

Voiu avea un copil şi această dorinţă se va împlini cu cea mai necruţătoare cruzime. De mai bine de două luni am ameţeli nesfârşite, care nu mă părăsesc toată ziua, de dimineaţa până seara. M'am obosit şi slăbesc întruna, nu mă mai simt în stare să lucrez şi mă găsesc în starea cea mai proastă.

Lucrurile sunt cu atât mai îngrijorătoare cu cât soacră-mea e foarte bolnavă.

Maria către Iosef Sklodowski, la 31 Martie 1897 :

...Nimic nou. Sufăr necontenit, cu toate că, în loc să mă simt pierind, am o înfăţişare mult mai îmbucurătoare ca înainte. Mama bărbatului meu e tot greu bolnavă şi, întrucât boala ei nu pare să aibă leac (are un cancer la sân), suntem îngrijoraţi peste măsură. Mă tem ca nu cumva boala să pună capăt suferinţelor ei chiar în ziua în care ar trebui să nasc. Dacă va fi astfel, bietul Pierre va fi silit să petreacă câteva săptămâni de aspră încercare.

In Iulie 1897, Pierre şi Maria, care timp de doi ani nu s'au părăsit aproape o singură clipă, se despart pentru întâia oară. Profesorul Sklodowski a venit să-şi petreacă vara în Franţa şi, instalat împreună cu fiica sa la Hotel des Roches Grises din Port-Blanc, veghiază asupră-i aşteptând ca Pierre, reţinut la Paris, să se reîntoarcă.

Pierre către Maria, Iulie 1897 :

Fetiţa mea, atât de dragă, atât de cuminte şi pe care o iubesc atât de mult, am primit scrisoarea ta astăzi şi mi-a făcut cea mai mare plăcere. Aci, nimic nou, afară numai că tu-mi lipseşti : sufletul meu a rămas alături de tine...

Rândurile acestea sunt înşirate cu cea mai mare băgare de seamă... în limba poloneză, limba aspră pe care fizicianul a ţinut s'o cunoască în cele mai mici amănunte. Maria îi răspunde tot în limba poloneză. Frazele ei sunt copilăreşti şi uşor de deslegat pentru cel încă străin de tainele acestei limbi :

Scumpul meu bărbat, e vreme frumoasă, e numai soare şi foarte cald. Mă simt nespus de tristă fără tine. Reîntoarce-te curând, te aştept de dimineaţa până seara şi nu te mai văd venind. Imi merge bine, lucrez atât cât pot, dar cartea lui Poincaré e mai greoaie decât aş fi crezut. Vreau să stau cu tine de vorbă în această privinţă şi să revedem împreună aceea ce nu mă mulţumeşte câtuşi de puţin.

Revenind la limba franceză, Pierre, în scrisorile care încep prin cuvintele „Scumpa mea fetiţă pe care o iubesc atât de mult“ descrie în fugă vieaţa pe care o duce la Sceaux şi truda lui de sfârşit de an. Aduce vorba cu cea mai mare seriozitate despre rufăria, scufiţele şi cămăşuţele copilului ce va trebui să se nască peste câtăva vreme.

Am expediat astăzi un colet poştal pentru tine. Vei găsi în el două brasiere de lână, pe care cred că le avem dela d-na P. Sunt cât se poate de mici, făcute pe măsura unui copil nou născut. Pot fi îmbrăcate cu cea mai mare uşurinţă, întrucât sunt elastice ; dacă însă ar fi de pânză, ar trebui făcute mult mai largi. De aceea, se cuvine să ai brasiere gata făcute de două măsuri.

Şi, dintr'odată, găseşte cuvintele prin care să-şi mărturisească dragostea, cuvinte grave şi rare:

Mă gândesc la iubita mea care îmi umple vieaţa, şi aş vrea să mă simt cât mai tare tocmai pentru asta. Mi se pare că oprind năvala gândurilor mele numai asupră-ţi, aşa cum s'a petrecut în ultima vreme, va trebui să viu să te văd, să-mi dau seama de ceea ce faci şi, de asemeni, să te fac să simţi c ăsunt numai al tău în clipa aceasta, fiindcă nu pot să-mi închipuesc lucrurile aşa cum ar trebui...

La începutul lui August, Pierre dă o fugă la Port-Blanc. Ar putea crede cineva că, înduioşat de starea Mariei, însărcinată în opt luni, va petrece alături de ea o vară liniştită? Câtuşi de puţin! Cu o inconştienţă de nebuni, — sau mai de grabă de savanţi, — cei doi soţi pornesc pe biciclete la Brest, făcând de astădată popasuri mult mai dese şi mai lungi. Maria mărturiseşte că nu se simte întru nimic obosită, iar Pierre nu cere mai mult: o crede pe cuvânt. A rămas de mult cu încredinţarea că ea e o făptură supranaturală, pe care n'o ating întru nimic legile omeneşti.

Totuşi, de astădată trupul tinerei femei trebue cruţat oarecum. Maria se vede constrânsă, spre cea mai mare ruşine, să scurteze călătoria şi să se reîntoarcă la Paris unde, la 12 Septemvrie, dă naştere unei fetiţe, Irena, — o făptură drăgălaşă, care mult mai târziu va căpăta premiul Nobel. Doctorul Curie ia parte la naşterea pe care d-na Curie o suportă cu dinţii încleştaţi, fără un ţipăt.

Naşterea va face prea puţin sgomot şi va costa puţine parale. La 12 Septemvrie găsim în catastiful de cheltuieli, cu titlul de cheltuieli extraordinare: *Şampanie, 3 franci; telegrame, 1 fr. 50 c.* La capitolul „boală": *„Farmacie şi moaşă: 71 fr. 50".* Totalul cheltuielilor făcute în Septemvrie de căsnicia Curie, — 430 de franci şi 40, sporit în acest chip, Maria, ca să-şi desvălue nemulţumirea, a subliniat această cifră de 430 de franci cu două linii groase, trase parcă cu mânie.

* * *

Gândul de a face popas între vieaţa de familie şi cariera ştiinţifică nu chinuetşe câtuşi de puţin mintea Mariei. Ea e hotărîtă să se jertfească pentru dragoste, maternitate şi ştiinţă şi să nu nesocotească niciun fel de îndatorire. Pasiune şi voinţă, iată ce-i trebue ca să izbândească.

Maria către d. Sklodowski, la 10 Noemvrie 1897:

O hrănesc eu singură pe mica mea Regină, dar în vremea din urmă mi-a fost teamă că nu-mi va mai fi în putinţă să fac acest lucru. Timp de trei săptămâni greutatea copilului a scăzut simţitor. Irene mi s'a părut slăbită cu desăvârşire, abătută şi lipsită de vieaţă. De câteva zile însă îi merge mult mai bine. Dacă greutatea fetiţei va spori în chip normal, voiu urma s'o hrănesc tot eu şi de aci înainte. Dacă nu, voiu lua o doică, cu toată amărăciunea pe care mi-o va pricinui această despărţire şi cu toate cheltuielile pe care le voiu face: pentru nimic în lume nu înţeleg să stânjenesc întru câtva creşterea copilului meu.

Vremea e încă foarte frumoasă şi caldă, soarele e plin de strălucire. Pe Irene o iau în fiecare zi la plimbare, sau o las în grija servitoarei. O scald într'o mică copaie de rufe.

Curând va fi nevoie însă, din îndemnul medicului, ca Maria să renunţe la gândul de a-şi mai alăpta fetiţa. Totuşi, dimineaţa, la amiază, seara şi peste noapte, ea îi schimbă scutecele, o scaldă şi o îmbracă. Doica plimbă copilul prin parcul Montsouris, în timp ce tânăra mamă oboseşte în faţa aparatelor de laborator şi pregăteşte lucrarea asupra magneţilor, ce va apare în buletinul Societăţii pentru Incurajarea Industriei Naţionale.

In acelaşi an, în răstimp de trei luni, Maria Curie dă naştere primului copil şi dă la iveală rezultatul primelor cercetări ştiinţifice...

Din când în când, felul ei neobişnuit de vieaţă pare cu desăvârşire greu de susţinut. Sănătatea i s'a sdruncinat oarecum din clipa când a născut. Cazimir Dluski şi docto-

rul Vauthier, medicul familiei Curie, vorbesc de o leziune tuberculoasă a plămânului stâng. Ingrijorați din pricina relei stări trupești a Mariei, ținând seamă în deosebi că mama ei a murit ftizică, o povățuesc să petreacă timp de câteva luni într'un sanatoriu. Dar îndărătnica îi ascultă cu nepăsare și se împotrivește cu hotărîre să le urmeze sfatul.

Pe ea o îngrijorează cu totul altceva! Se gândește la laborator, la bărbatul ei, la cămin, la copil... Plânsul necontenit al Irenei, căreia i-au dat dinții, o ușoară răceală, un accident fără însemnătate, turbură dela o zi la alta liniștea căminului și-i face pe cei doi fizicieni să petreacă adevărate nopți de insomnie și de îngrijorare. In dese rânduri Maria, cuprinsă de spaimă, o ia la fugă dela Școala de fizică până aproape de parcul Montsouris. Oare nu cumva doica îi va fi rătăcit fetița? Nu... Zărește de departe, urmând calea hotărîtă, silueta femeii și căruciorul, în care de abia se deslușește ceva alb...

A găsit încă dela început în socrul ei un sprijin neprețuit. Doctorul Curie, a cărui nevastă și-a dat obștescul sfârșit la câteva zile după nașterea Irenei, iubește fetița din toată inima. El n'o părăsește din ochi în timp ce face primii pași prin grădina din strada Sablons. După ce Pierre și Maria vor părăsi strada Glacière ca să se mute într'o casă modestă din bulevardul Kellermann, bătrânul va lua hotărîrea să locuiască împreună. El va fi îndrumătorul și cel mai bun prieten al Irenei.

*
* *

Ce drum străbătut din dimineața zilei de Noemvrie a anului 1891, când o Poloneză încărcată de pachete sosea în gara de Nord, coborînd dintr'un vagon de clasa a treia!... Mania Sklodowska a descoperit fizica, chimia și întreaga vieață a unei femei. Ea a înfrânt piedeci grele și neobișnuite, fără să se îndoiască o singură clipă de foloasele pe care avea să le găsească într'o îndărătnicie și un curaj aproape cu desăvârșire necunoscute.

Aceste lupte, aceste victorii, au schimbat-o mult fizicește, dându-i cu totul altă înfățișare. E cu neputință să privești fără nedumerire o fotografie a Mariei Curie de după vârsta de treizeci de ani. Fata voinică, întru câtva bondoacă, a devenit o făptură imaterială. Parcă ai vrea să spui: „Ce femeie atrăgătoare, ciudată, frumoasă!" Și nu îndrăsnești să rostești un singur cuvânt, de îndată ce zărești fruntea înaltă și privirea coborîtă parcă din altă lume.

Maria Curie și-a dat întâlnire cu gloria. Din această pricină a căutat să se facă cât mai frumoasă.

CAPITOLUL XII

DESCOPERIREA RADIUM-ULUI

O tânără măritată îi îngrijește de casă, îi scaldă fetița și îi pune oalele la foc... iar în bietul laborator al Școalei de fizică, o savantă pregătește descoperirea cea mai importantă din știința modernă.

* * *

Două licențe, diploma de capacitate, un studiu asupra magnetizării oțelului prin umezire; acesta e, la sfârșitul anului 1897, bilanțul activității Mariei care, de abia însănătoșită în urma nașterii, se reîntoarce la lucru.

Popasul următor, în desvoltarea logică a carierei sale, e doctoratul. Intervin câteva săptămâni de nehotărîre. E vorba să se aleagă o temă în legătură cu cercetările care ar furniza o materie fecundă, originală. Maria, trecând în revistă cele mai proaspete lucrări în fizică, își caută un subiect de teză.

In această hotărîtoare strădanie, părerea lui Pierre e de cea mai mare însemnătate. El e șeful laboratorului Mariei, „patronul". Și apoi, e un fizician mult mai în vârstă și mai experimentat decât ea. Alături de bărbatul ei, ea se socotește oarecum o ucenică.

Și totuși, firea acestei Poloneze, pornirile ei intime, au avut cea mai mare înrâurire în privința alegerii subiectului. Maria poartă în ființa ei, încă din anii copilăriei,

curiozitatea și îndrăsneala exploratorilor. Același instinct a îndemnat-o cândva să părăsească Varșovia întru descoperirea Parisului și Sorbonei, silind-o să prefere odăița singuratică din cartierul latin apartamentului încăpător al familiei Dluski. De câte ori face plimbări prin pădure, ea pornește totdeauna pe cărarea cea mai puțin bătută, urcând povârnișul cel mai sălbatic.

E asemeni călătorului care se gândește la un drum lung. Călătorul, plecat pe harta lumii, caută pe depărtate meleaguri un nume ciudat care îi ațâță închipuirea și îl hotărăște dintr'odată să pornească într'acolo, nesocotind oricare altă cale. Maria, răsfoind dările de seamă în legătură cu cele din urmă studii experimentale, se oprește la lucrările fizicianului francez Henri Becquerel, publicate cu un an în urmă. Ea le cunoatșe ca și Pierre. Le recitește, le studiază cu obișnuita băgare de seamă.

In urma descoperirii razelor X de către Roentgen, lui Henri Poincaré îi trecuse prin minte să caute dacă razele asemănătoare razelor X nu erau cumva emise de corpuri „fluorescente" sub acțiunea luminii. Atras de aceeași problemă, Henri Becquerel examinase sărurile unui „metal rar", *uranul*. Dar în loc să găsească fenomenul bănuit, el dăduse peste altul, cu totul deosebit și de neînțeles: sărurile uranului emiteau *spontan*, fără o acțiune prealabilă a luminii, raze de o natură cu totul necunoscută. O compoziție de uran, așezată pe o placă fotografică învelită cu hârtie neagră, avea înrâurire asupra acesteia trecând prin hârtie. Și, întocmai ca razele X, aceste uimitoare raze „uranice" descărcau un electroscop, făcând conducător aerul înconjurător.

Henri Becquerel rămăsese cu încredințarea că aceste proprietăți nu atârnă de o insolație preliminară și că ele stăruesc atunci când alcătuirea de uraniu e menținută îndelungă vreme în întunerec. El descoperise fenomenul căruia Maria Curie avea să-i dea mai târziu numele de *radioactivitate*. Dar obârșia acestei radieri rămânea încă o enigmă.

Razele lui Becquerel îi puneau în grea cumpănă pe soții Curie. De unde poate izvorî energia, minimă e adevărat,

pe care o împrăștie necontenit întocmirile de uran, sub formă de radiațiuni? Și care poae fi alcătuirea acestor radiațiuni? Iată o minunată temă de cercetări, o teză de doctorat! Subiectul o ispitește pe Maria cu atât mai mult cu cât câmpul de exploatare e încă virgin: lucrările lui Becquerel sunt recente și, în laboratoarele Europei, nimeni, după cât știa, nu adâncise încă studiul razelor uranice. Ca punct de plecare și drept orice bibliografie, există comunicările prezentate de Henri Becquerel Academiei de Științe în cursul anului 1896. Uimitor lucru să se avânte în necunoscut, în cercetări atât de obositoare!

* * *

Nu rămâne decât să se găsească un local în care Maria să-și poată duce la bun sfârșit experiențele, — și aci încep greutățile. Stăruințele lui Pierre pe lângă directorul Școalei de fizică, duc la un rezultat îndeajuns de nemulțumitor: Mariei i se îngădue să folosească un atelier cu ferestre mari, așezat în partea de jos a clădirilor Școalei. E o încăpere întru câtva înnăbușitoare, totdeauna plină de aburi, care slujește de magazie și de sală de mașini. Orânduire tehnică rudimentară. Confort: nimic.

Tânăra femeie nu-și pierde cumpătul. Lipsită de o instalație electrică de trebuință și de tot ce constitue materialul de plecare în legătură cu cercetările științifice, ea găsește mijlocul prin care să facă să funcționeze aparatele și într'o astfel de nepotrivire.

Dar nu e lucru ușor. Instrumentele de precizie dau peste dușmani neîmpăcați: umiditatea, schimbările de temperatură. Climatul acestui mic atelier, fatal electrometrilor sensibili, e de asemeni primejdios și pentru sănătatea Mariei... Asta însă, nu-i așa, n'are niciun fel de însemnătate! Atunci când îi e prea frig, fiziciana se răzbună, notând în carnetul său de lucru gradele centigrade pe care le arată termometrul. La 6 Februarie, găsim, printre formule și cifre, însemnarea: „Temperatură de cilindru, 6° 25".

Șase grade, e puțin, de bună seamă. Maria, ca să dea

dovadă de lipsă de temere, a adăogat la sfârșit zece mici puncte de exclamație.

Prima grijă a candidatei la doctorat e să măsoare „puterea de ionizare" a razelor uranului, — adică puterea lor de a face aerul bun conducător de electricitate și de descărcare a unui electroscop. Neasemuita metodă pe care o întrebuințează, — metodă care va fi cheia succeselor în experiențele ei, — a fost născocită cândva, pentru studiul altor fenomene, de către doi fizicieni pe care îi cunoaște foarte bine: Pierre și Jacques Curie. Instalația folosită de Maria se compune dintr'o „cameră de ionizare", dintr'un electrometru Curie și un cvarț piezoelectric.

După câteva săptămâni, primul rezultat: Maria capătă certitudinea că intensitatea acestei radieri surprinzătoare e proporțională cu cantitatea de uraniu cuprinsă în fărâmele examinate și că radiațiunea, care poate fi măsurată cu preciziune, nu poate fi înrâurită nici de starea de amestec chimic al uraniului, nici de împrejurările exterioare, cum ar fi de pildă, „luminarea" sau temperatura.

Constatări prea puțin uluitoare pentru profan, dar, pentru savant, mai mult decât atrăgătoare. Se întâmplă deseori, în fizică mai ales, ca un fenomen de neexplicat să poată fi legat, după scurte cercetări, de legi mai dinainte cunoscute și, datorită acestui fapt, să-și piardă numaidecât din interes pentru cercetător. Astfel, în romanele polițiste prost întocmite, dacă ni se înlesnește putința în capitolul al treilea să aflăm că femeia fatală în aparență, care s'a fi putut întâmpla să comită crima, în realitate nu e decât o burgheză cinstită, care duce o vieață cu desăvârșire străină de taine, ne simțim cu totul descurajați și încetăm de a-l citi mai departe.

Aci însă, se întâmplă cu totul altceva. Cu cât Maria pătrunde mai mult în intimitatea razelor de uraniu, cu atât i se par mai neobișnuite și de o esență necunoscută. Ele nu se pot asemui cu nimic. Nu pot fi prin nimic prefăcute. Cu toată puterea lor prea slabă, au o extraordinară „personalitate".

Intorcând și reîntorcând misterul în apele minții, călăuzită spre adevăr, Maria presimte și în curând poate să

afirme că neînțeleasa învolburare de raze e o proprietate *atomică*. Și ea își pune o întrebare: cu toate că fenomenul n'a fost deslușit decât prin uraniu, nimic nu dovedește că uraniul e singurul element chimic în stare să-i dea naștere. Pentru ce alte corpuri n'ar fi înzestrate cu aceeași putere? Poate că numai *întâmplător* razele au fost descoperite mai întâi în uraniu, de care au rămas strâns legate în spiritul fizicienilor. Prin urmare, se cuvine să fie căutate aiurea.

Gândului îi urmează fapta. Părăsind studiul asupra uranium-ului, Maria întreprinde cercetarea *tuturor corpurilor chimice cunoscute*. Și rezultatul nu se lasă îndelung așteptat. Compunerile acestui corp, *thorium*, emit și ele raze spontane, asemeni acelor ale uranium-ului, de aceeași intensitate. Tânăra femeie văzuse limpede: fenomenul nu e întru nimic ceva izvorît numai din uranium și tocmai de aceea e de mare trebuință să i se dea o denumire distinctă. Doamna Curie propune denumirea de *radioactivitate*. Corpurile, ca uranium și thorium, înzestrate cu această „radianță" deosebită, se vor numi *radio-elemente*.

Radioactivitatea o preocupă atât de mult pe fiziciană, încât studiază fără întrerupere, — totdeauna cu aceeași metodă, materiile cele mai diferite. Curiozitate, feminină și neasemuită curiozitate, întâia însușire a savantului, pe care Maria o posedă în cel mai înalt grad! In loc să-și mărginească observațiile la compunerile simple, săruri și oxiduri, ea se simte dintr'odată stăpânită de dorința să cerceteze colecția de minerale a Școalei de fizică, făcând anumite experiențe, la întâmplare, fără niciun gând hotărît, și pătrunzând în tainele care nu sunt altceva decât punerea la încercare a electrometrului. Pierre încuviințează și alege împreună cu ea fragmentele vânoase, tari sau fărâmicioase, cu forme ciudate, pe care și-a pus în gând să le examineze.

Ideea Mariei e simplă, — simplă ca orice descoperire genială. In „tinda" de lucru unde se află Doamna Curie, sute de cercetători nu și-ar fi putut da seama de nimic, luni în șir, poate chiar ani. Trecând în revistă corpurile chimice cunoscute, și descoperind, — așa cum a făcut Maria, — radiarea thorium-ului, ar fi continuat să se întrebe zadarnic de unde ia naștere radioactivitatea misterioasă. Maria, de asemeni, se întreabă și rămâne nedumerită. Dar surprinderea ei se tălmăcește în acte pline de belșug. A încheiat cu posibilitățile sortite să se lămurească: acum se îndreaptă spre necercetat, spre necunoscut.

Ea știe mai dinainte unde o va duce această cercetare a mineralelor sau mai de grabă crede că știe acest lucru. Fărâmiturile care nu ascund nici uranium, nici thorium, se vor desvălui pe de-a'ntregul „neactive". Celelalte, conținând uranium și thorium, vor fi radioactive.

Faptele întăresc aceste presupuneri. Indepărtând minereurile neactive, Maria se apropie de celelalte, și le măsoară radioactivitatea. Aci, lovitură de teatru: această radioactivitate se desvălue *cu mai multă tărie* decât aceea care, în chip normal, putea fi prevăzută după cantitatea de uranium și de thorium cuprinsă în produsele supuse cercetărilor!

— Poate să fie o greșeală de experiență... se gândește tânăra femeie, — căci, în fața unui fenomen neașteptat, îndoiala e cea dintâi reacțiune a savantului.

Maria duce mai departe mijloacele de cercetare, fără să se turbure, cu aceleași produse. Le reîncepe de zece, de douăzeci de ori. Și numai astfel se apropie de adevăr: cantitățile de uranium și de thorium care se găsesc în minereuri, nu sunt deajuns ca să deslușească intensitatea excepțională a radierii pe care își dă seama că o descopere.

De unde izvorăște această radioactivitate excesivă, anormală? O singură deslușire ar fi cu putință: minereurile urmează să conțină, în cantitate mică, o substanță *mult mai puternic radioactivă* decât uranium și thorium.

Dar ce fel de substanță, ținând seamă că în experiențele ei trecute, Maria a supus cercetărilor *toate elementele chimice cunoscute?*

Savanta răspunde întrebării cu siguranța și neasemuita îndrăsneală a marilor spirite. Emite o ipoteză cutezătoare: minereurile ascund, de bună seamă, o materie radioactivă

care e, în același timp, un element chimic necunoscut până astăzi, — *un corp nou.*

Un corp nou! Presupunere fascinantă, ispititoare... dar presupunere. Până aci, substanța presupus radioactivă nu există decât în imaginația Mariei și în aceea a lui Pierre. Dar ea există, cu toate acestea: Maria, într'o zi, îi va spune Broniei, cu glas reținut, plin de înflăcărare:

— Știi, radiarea pe care nu mi-o puteam desluși, izvorăște dintr'un element chimic necunoscut... Elementul există; nu rămâne decât să fie găsit. De asta nu ne mai putem îndoi... Fizicienii cu care am stat de vorbă în această privință, cred într'o greșeală de experiență și ne sfătuesc să fim prevăzători. Eu însă sunt pe deplin încredințată că nu mă înșel!

Clipe unice, dintr'o vieață unică! Profanii își fac despre cercetătoare și despre descoperirea ei o părere romanțioasă, care e pe de-a'ntregul falsă. „Clipa descoperirii" nu există totdeauna. Lucrările unui savant sunt prea încordate pentru ca, în cursul anevoioaselor străduințe, certitudinea izbândirii să izbucnească dintr'odată ca un trăsnet și să-l învălue într'o volbură de flăcări. Maria, în picioare în fața aparatelor, poate că nici nu simte beția pripită a triumfului. Beția aceasta s'a împrăștiat în cernerea unor zile de trudă hotărîtoare, înfrigurate de cea mai minunată experiență. Dar a trebuit să fie nespus de uimitoare clipa în care, verificând printr'o necruțătoare rațiune a creierului faptul că a ajuns pe urmele unei materii necunoscute, Maria și-a mărturisit taina surorii mai mari, aliata ei. Fără să se fi schimbat între ele un singur cuvânt de duioșie, cele două surori au retrăit poate, într'o ametțitoare năvală de aduceri aminte, anii de așteptare, jertfele necunoscute, vieața lor aspră de studente, plină de visuri și de încredere.

Au trecut patru ani de când Maria scria:

Vieața nu e pentru nimeni ușoară. Se cuvine să stărueşti fără întrerupere, și mai cu seamă să ai încredere în tine. Ești dator să crezi că ai fost înzestrat pentru ceva și că, acest ceva, va trebui stăpânit cu orice preț.

Acest „ceva" era întâmplarea de a îndrepta știința pe cărări nebănuite.

Intr'o comunicare către Academie, prezintată de profesorul Lippmann și publicată în *Darea de seamă* a ședinței din 12 April 1898, „Maria Sklodowska-Curie" anunță prezența bănuită în minereurile de pehblendă a unui corp nou, înzestrat cu o radioactivitate puternică:

...Două minereuri de uranium: pehblenda (oxid de uran) și calcolita (fosfat de aramă și uranită) sunt mult mai active decât uraniul însuși. Acest fapt e vrednic de ținut în seamă și întărește credința că minereurile de mai sus pot să conțină un element mult mai activ decât uranium...

Acesta e întâiul popas în descoperirea radium-ului.

* * *

Prin puterea intuiției, Maria a căutat să-și demonstreze sie-și că substanța necunoscută *trebue să existe.* — Ea îi pecetluiește existența. Rămâne însă s'o smulgă din necunoscut. Rămâne să verifice această presupunere prin experiență, izolând materia. Are datoria să dea dovadă că: „Ea e aci. Am văzut-o".

Pierre Curie a urmărit cu cea mai pătimașe tragere de inimă progresele repezi ale experiențelor soției sale. Fără să se amestece direct în lucrările acesteia, el a ajutat-o foarte mult pe Maria în cercetările sale, cu îndemnul și cu povețele lui. In fața ciudățeniei uluitoare a rezultatelor obținute, el ia hotărîrea să părăsească deocamdată studiul asupra cristalelor și să-și alăture sforțările la acele ale Mariei, pentru descoperirea substanței noui.

Astfel, atunci când imensitatea necruțătoare a unei încercări impune o colaborare, un mare fizician se ivește alături de fiziciană, — un fizician care e tovarășul ei de vieață.

Cu trei ani în urmă, dragostea a unit aceste două făpturi excepţionale. Dragostea, şi poate că o tainică preştiinţă, un neşovăielnic instinct al înrudirii prin năzuinţă.

* * *

Puterea de luptă e acum îndoită. In micul atelier umed din strada Lhomond, două creiere, patru mâini, caută corpul necunoscut. Şi de-aci 'nainte, în opera soţilor Curie, va fi cu neputinţă să se deosebească partea de trudă a fiecăruia. Ştim că Maria, alegându-şi ca subiect de bază studiul razelor uranium-ului, a descoperit că şi alte substanţe mai puteau fi radioactive. Ştim că, în urma cercetării minereurilor, a putut să vestească existenţa unui element chimic nou, puternic radio-activ şi că numai însemnătatea aproape neasemuită a unui astfel de rezultat l-a îndemnat pe Pierre Curie să-şi întrerupă cercetările cu totul diferite pentru a încerca să izoleze elementul. Acum, — Mai sau Iunie 1898 — se statorniceşte un început de asociaţie, într'o sforţare ce va dăinui opt ani şi va fi brutal distrusă printr'un accident mortal.

Nu ne stă în putinţă şi nici n'am avea de ce să stabilim care a fost partea de contribuţie a Mariei şi care aceea a lui Pierre, în decursul acestor opt ani. Poate că nici soţii n'ar fi dorit acest lucru. Geniul personal al lui Pierre Curie ne este cunoscut prin opera originală pe care a dus-o la desăvârşire înainte de colaborare. Geniul nevestei lui ne apare în prima intuiţie a descoperirii, în această fulgerătoare despărţire. Se va ivi apoi din nou, singuratic, acest geniu, atunci când, văduvă, Doamna Curie va purta fără şovăire povara unei ştiinţe nouă şi, din cercetări în cercetări, va izbuti s'ajungă la limanul unor înfloriri pline de armonie. Avem, prin urmare, dovezi netăgăduite că, în această minunată alianţă dintre un bărbat şi o femeie, schimbul a fost egal.

O astfel de încredere e deajuns pentru curiozitatea, pentru admiraţia fiecăruia dintre noi. Să nu despărţim două făpturi pline de dragoste, al căror scris alternează şi se amestecă în paginile carnetelor de lucru acoperite cu

formule, două făpturi care vor semna împreună aproape toate publicaţiile lor ştiinţifice. Vor striga: *„Am găsit... Am cercetat..."* şi, constrânşi uneori de neînduplecarea împrejurărilor să-şi desluşească rolurile, vor întrebuinţa această formulă mişcătoare:

Anumite minereuri conţin uranium şi thorium (pehblendă, calcolită, uranită); sunt foarte active din punct de vedere al emisiunii razelor lui Becquerel. Intr'o lucrare anterioară, unul dintre noi a arătat *că activitatea lor e chiar mult mai mare decât aceea a uranium-ului şi thorium-ului şi a emis părerea că acest efect se datoreşte unei alte substanţe, foarte active, ascunsă în cantitate mică în aceste minereuri...*

(Pierre şi Maria Curie, *Dări de seamă*, 18 Iulie 1898.)

* * *

Soţii Curie cercetează „substanţa foarte activă" într'un minereu de uran, pehblenda. In stare brută, acest minereu s'a dovedit de patru ori mai radioactiv decât oxidul de uran pur pe care îl conţine. Dar compoziţia acestui minereu e cunoscută în chip destul de desluşit... Pesemne că noul element se găseşte în cantităţi foarte slabe ca să fi scăpat până în clipa din urmă luării-aminte a savanţilor şi rigorilor analizelor chimice.

După calculele lor, — calcule „pesimiste", ca toate cele ale adevăraţilor fizicieni, şi care, între două probabilităţi se opresc totdeauna la cea mai puţin surâzătoare, — Pierre şi Maria îşi dau seama că minereul trebue să ascundă la „maximum", unul la sută din noua substanţă. Işi spun că e prea puţin... Cât ar rămâne de nedumeriţi dac'ar şti că elementul radioactiv necunoscut nu există nici cel puţin a milioana parte în compoziţia pehblendei!

Cu răbdare, îşi încep cercetările, întrebuinţând o metodă a invenţiei lor, bazată pe radioactivitate: separă, prin procedee obişnuite în analiza chimică, toate corpurile din care e întocmită pehblenda, apoi măsoară radioactivi-

tatea fiecăruia din produsele obţinute. Prin eliminări succesive, bagă de seamă, încetul cu încetul, că radioactivitatea „anormală" se refugiază în anumite porţiuni ale minereului. Cu cât munca progresează, cu atât restrâng mai mult câmpul cercetărilor. E întocmai tehnica pe care o întrebuinţează poliţiştii atunci când scotocesc, una câte una, locuinţele dintr'un cartier, ca să dea de urma unui răufăcător şi să-l aresteze.

Aci însă, n'au de a face decât cu unul singur : radioactivitatea se concentrează temeinic în *două* fracţiuni chimice ale minereului. Pentru soţii Curie, acesta e semnul existenţei celor două corpuri noui, distincte. Din Iulie 1898, sunt în măsură să vestească descoperirea uneia dintre cele două substanţe.

— Se cuvine ca tu să-i găseşti un nume ! a rostit Pierre către tânăra lui soţie.

Aceea care a fost d-ra Sklodowska rămâne pe gânduri un răstimp. Apoi, inima ei îndreptându-se spre ţara în care se născuse, ştearsă de pe harta lumii, îşi dă seama, în chip nebănuit, că evenimentul ştiinţific va fi publicat în Rusia, în Germania, în Austria, — printre asupritori, — şi răspunde cu sfială :

— Dacă i-am spune „polonium ?"

In *Darea de seamă* din Iulie 1898, se citeşte :

...Credem că substanţa pe care am desprins-o din pehblendă conţine un metal necunoscut încă, vecin cu bismutul prin proprietăţile lui analitice. Dacă existenţa acestui nou metal se confirmă, propunem să se numească polonium, *după numele ţării de origină a unuia dintre noi.*

Alegerea acestui nume dovedeşte că, devenind Franceză şi fiziciană, Maria n'a ajuns până acolo încât să-şi tăgăduiască avânturile tinereţii. Şi se mai dovedeşte un lucru : mai înainte ca nota pentru Academia de Ştiinţe : *„Asupra unei substanţe noui radioactive ce-şi trage obârşia din pehblendă"* să fi apărut în *Darea de seamă,* Maria a şi trimis manuscrisul în ţara ei de naştere, acelui Iosef Boguski care conduce laboratorul Muzeului de Industrie şi Agricultură, în cuprinsul căruia a încercat să facă pe vremuri cele dintâi experienţe. Comunicarea a fost publicată la Varşovia într'o „revistă lunară de fotografie" numită *Swiatlo,* cam şi aceeaşi vreme când ea se tipărea şi la Paris.

* * *

Vieaţa nu s'a schimbat întru nimic în locuinţa din strada Glacière. Maria şi Pierre muncesc mai mult ca de obiceiu, asta e totul. De îndată ce s'au ivit căldurile verii, Maria găseşte răgazul să cumpere din Hale coşuri cu fructe şi, ca totdeauna, să-şi umple borcanele cu compoturi pentru iarnă, după reţetele cunoscute în sânul familiei Curie. A tras apoi storurile la ferestrele în dreptul cărora se zăreşte frunza copacilor pârlită de arşiţă, a înregistrat la gara din Orleans cele două biciclete şi, asemeni atâtor alte mii de tineri parisieni, a pornit în vacanţă împreună cu soţul şi fiica ei.

Au luat cu chirie o casă ţărănească la Anroux, în Auvergne. Câtă uşurare să respire un aer curat, după atmosfera închisă şi vătămătoare din strada Lhomond ! Soţii Curie fac excursii la Meude, la Puy, la Clermont, la Mont-Doré. Urcă şi coboară coastele, vizitează grotele, se scaldă în apa râurilor. Zilnic, singuri în mijlocul câmpului, aduc vorba despre ceea ce numesc „noule metale", polonium şi *altul,* — acela care n'a fost încă descoperit. In Septemvrie se vor reîntoarce în atelierul umed, unde vor regăsi minereurile acoperite de praf. Şi, c'o nouă însufleţire, îşi vor relua cercetările.

O adâncă tristeţe face să sporească încordarea la lucru a Mariei : Dluski sunt pe cale să părăsească Parisul. Au luat hotărîrea să se statornicească în Polonia şi să construiască la Zakopane, în Carpaţi, un sanatoriu pentru tuberculoşi. Maria şi Bronia îşi iau rămas bun în chip nespus de trist. Maria îşi pierde prietena, ocrotitoarea. Pentru întâia oară se simte o surghiunită.

Maria către Bronia, la 2 Decemvrie 1896:

...Nu-ți poți închipui ce gol ai lăsat în urmă prin plecarea ta. Odată cu voi am pierdut tot ce mă mai ținea legată de Paris, înafară de bărbatul și de fetița mea. Mi se pare acum că Parisul nici nu mai există, dincolo de locuința noastră și de Școala unde lucrăm.

Intreabă pe d-na Dluska mama dacă planta verde pe care ai lăsat-o se cuvine să fie stropită, și de câte ori pe zi. Are nevoie de mult soare, de multă căldură?

Noi o ducem bine, cu toate că vremea e urâtă, plouă și nu mai scăpăm de noroiu. Irene s'a făcut fată mare. Imi e foarte greu s'o hrănesc, și, înafară de tapioca cu lapte, aproape că nu mai vrea să mănânce nimic, nici chiar ouă. Scrie-mi ce fel de mâncare s'ar mai putea pregăti pentru o fetiță de vârsta ei...

* * *

Câteva însemnări, lăsate de d-na Curie în acest neuitat an 1898, ni se par vrednice să fie reamintite, cu tot caracterul lor prozaic, — sau poate că tocmai datorită acestui caracter.

Toate se găsesc pe marginea unei cărți numită „Bucătăria burgheză", la pagina unde e vorba de magiunul de coacăze:

Am luat opt livre de fructe și aceeași cantitate de zahăr cristalizat. După ce am lăsat amestecul să fiarbă timp de zece minute, l-am strecurat printr'o pânză fină. Am obținut paisprezece borcane de magiun foarte bun, nu prea străveziu, dar foarte bine legat.

Intr'un caiet de școală, îmblănit în pânză cenușie, în care tânăra mamă a însemnat, zi de zi, greutatea micuței Irene, mijloacele de creștere și ivirea dinților de lapte, se citește, la data de 20 Iulie 1898, o săptămână în urma publicării descoperirii polonium-ului:

Irene face „mulțumesc" cu mâna... și merge acum foarte bine de-a-bușelea. Spune: „Gogli, gogli, go". Rămâne toată ziua în grădină (Sceaux) pe un covor. Se rostogolește, se ridică, se așează din nou...

In ziua de 15 August, la Anroux:

Irenei i-a dat al șaptelea dinte, jos, în stânga. Poate rămâne în picioare, singură, o jumătate de minut. De trei zile am început s'o scald în râu. Țipă; astăzi însă (a patra baie) a început să se obișnuiască și se joacă plesnind apa cu palmele.

Se joacă cu pisica și aleargă după ea, lăsând să-i scape țipete războinice. Nu-i mai e frică de străini. Cântă cât e ziua de mare. Iar dacă ajunge pe scaun, încearcă să se urce pe masă...

Trei luni mai târziu, la 17 Octomvrie, Maria însemnă cu mândrie:

Irene se ține foarte bine în picioare, nu mai merge de-a-bușelea.

Iar la 5 Ianuarie 1899:

Irenei i-au crescut cincisprezece dinți.

* * *

Intre aceste două însemnări, aceea dela 17 Octomvrie 1898, când Irene mergea de-a-bușelea, și aceea dela 5 Ianuarie 1899, când fetiței îi crescuseră cincisprezece dinți — și la câtăva vreme după însemnarea privitoare la borcanele cu magiun, se mai află una, vrednică de ținut în seamă.

Ea a fost întocmită de Maria și Pierre Curie, sub înrâurirea unui colaborator numit G. Bémont. Sortită să fie trimisă Academiei de Științe și publicată în *Darea de*

seamă a şedinţei dela 26 Decemvrie 1898, ea anunţă existenţa în pehblendă a unui al doilea element chimic radioactiv.

Iată câteva rânduri din această comunicare:

...Diferitele presupuneri pe care le-am înşirat ne întăresc în credinţa că noua substanţă radioactivă ascunde un element nou, căruia ne-am pus în gând să-i dăm denumirea de RADIUM.

Noua substanţă radioactivă conţine într'adevăr o foarte mare proporţie de barium: cu toate acestea, radioactivitatea e considerabilă. Radioactivitatea, prin urmare, a radium-ului, trebue să fie uriaşă.

CAPITOLUL XIII

PATRU ANI ÎNTR'UN HANGAR

Orice om, luat la întâmplare din mulţime, şi care citeşte darea de seamă în legătură cu descoperirea radium-ului, nu se mai poate îndoi o singură clipă că radium-ul există: făpturile al căror simţ critic n'a fost încă prea desvoltat şi în acelaşi timp deformat printr'o cultură specializată, păstrează necontenit o imaginaţie limpede. Sunt gata oricând să încuviinţeze un fapt neaşteptat, oricât ar părea el de extraordinar, şi să se minuneze în această privinţă.

In alt chip s'au petrecut lucrurile cu un fizician, un confrate al soţilor Curie, de îndată ce a primit vestea. Particularităţile polonium-ului şi ale radium-ului răstorn teoriile fundamentale în care savanţii cred de câteva veacuri. Cum să se desluşească radiarea spontană a unor corpuri radioactive? Această descoperire face să se clatine o lume de noţiuni din greu cucerite, şi contrazice ideile cele mai adânc statornicite în legătură cu întocmirea materiei. De aceea, fizicianul nu se hotărăşte în nicio privinţă. Il interesează mai mult decât s'ar crede străduinţa lui Pierre şi a Mariei Curie, încuviinţează pe temeiul adevărului existenţa unor noui mijloace de descoperire, dar aşteaptă, ca să-şi poată da cu părerea, obţinerea rezultatelor hotărîtoare.

Atitudinea unui chimist e şi mai categorică. Prin definiţie, un chimist nu crede în existenţa unui corp nou decât atunci când el a văzut acest corp, când l-a putut atinge,

cântări și cerceta, confruntându-l cu acizii, așezându-l într'un flacon și determinându-i „greutatea atomică".

Or, până astăzi, *nimeni n'a văzut radium*. Nimeni nu cunoaște prin urmare greutatea acestui radium. Și chimiștii, credincioși principiilor, ajung la încredințarea că: „De vreme ce nu există greutate atomică, nu poate exista radium. Arătați-ne radium, și vă vom crede".

Ca să le poată arăta polonium și radium scepticilor, ca să dovedească universului existența „copiilor" lor și ca să sfârșească prin a se convinge înșiși, soții Curie sunt siliți să mai muncească încă patru ani de-aci'nainte.

* * *

Ținta e să obțină radium și polonium pur. In produsele cele mai categoric radioactive preparate de savanți, aceste două substanțe nu figurează decât în stare de urme ce nu pot fi pipăite. Ca să izoleze nouile metale, va fi nevoie să risipească mari cantități de materie primă.

Aci se ivesc dintr'odată trei întrebări cărora cu greu li s'ar putea găsi un răspuns:

In ce chip să-și procure o cantitate îndestulătoare din acest minereu?

In ce loc să-și poată duce lucrările la bun sfârșit?

Cu ce bani să plătească cheltuielile de neînlăturat în această privință?

Pehblenda, în care se ascunde polonium și radium, e un minereu prețios pe care nu-l găsești decât în minele dela St. Ioachimstahl, în Boemia, prin extragerea sărurilor de uran întrebuințate în industria sticlei. Câteva tone de pehblendă ar costa prea mult. Prea mult chiar pentru veniturile neîndestulătoare ale soților Curie.

Ingeniozitatea vine însă la timp să înlocuiască norocul. După presupunerile celor doi savanți, extragerea uranium-ului ar trebui să lase neatinse urmele de polonium și de radium pe care le conține minereul. Nimic nu se opune prin urmare ca urmele să fie găsite în aceste reziduri. Deci, dacă pehblenda brută e scumpă, aceste reziduri, după tratare, nu mai pot avea decât o valoare scă-

zută. Cerând unui coleg austriac o recomandație pentru directorii minei din St. Ioachimstahl, poate că nu le-ar fi tocmai greu să li se admită cererea, în condițiuni omenești, pentru a putea obține o cantitate importantă din aceste reziduri!

E cât se poate de simplu. Dar vor mai chibzui în această privință. Mai e nevoie să cumpere materia primă și să plătească transportul ei la Paris. Pierre și Maria își fac socoteala dacă le vor ajunge sumele necesare, mulțumită micilor lor economii. N'au câtuși de puțin naivitatea să ceară credite oficiale... Dacă doi fizicieni, ce se găsesc pe urmele unei neasemuite descoperiri, ar solicita Universității din Paris sau guvernului o subvenție, cu ajutorul căreia să cumpere reziduri de pehblendă, de bună seamă că li s'ar râde în nas. Inafară de asta, cererea lor s'ar pierde prin dosarele cine știe cărui birou, și-ar fi nevoie s'aștepte luni în șir mai 'nainte de a căpăta un răspuns, care n'ar fi altceva decât o respingere. Prin tradițiile și principiile Revoluției franceze, care a creiat sistemul metric, s'a întocmit Școala Normală, și, în astfel de împrejurări, punându-se problema încurajării științelor, Statul s'ar părea că n'a reținut, după mai bine de un veac, decât supărătoarele cuvinte rostite de Fouquier-Tinville în ședința în care Lavoisier a fost condamnat la ghilotină: „Republica n'are nevoie de savanți".

Nu s'ar putea, cel puțin, printre numeroasele clădiri ce aparțin Sorbonei, găsi o sală de lucru mai convenabilă, care să fie lăsată în seama soților Curie? S'ar părea că nu! După zadarnice încercări, Pierre și Maria se reîntorc desnădăjduiți la punctul lor de plecare, adică la Școala de Fizică, unde Pierre își are un rost, în micul atelier în care Maria și-a adăpostit primele încercări. Atelierul dă într'o curte și în cealaltă parte a acestei curți se află o baracă de scânduri, un hangar părăsit al cărui acoperiș de sticlă e într'o stare atât de nenorocită încât trece ploaia prin el. Pe vremuri, Facultatea de Medicină se folosea de această maghernită drept sală de disecție, dar, de foarte multă vreme, hangarul n'a mai fost socotit vrednic nici să adăpostească cel puțin cadavrele. Dușumelele au fost

scoase; o spoială subţire de catran acopere pământul. Drept mobilier, câteva mese de bucătărie, schiloade, un tablou înnegrit, care nu se ştie din ce pricină a fost adus aci, şi o veche sobă de tuci, cu burlanul mâncat de rugină. Un lucrător nu s'ar simţi în stare să lucreze cu tragere de inimă într'un astfel de loc. Totuşi, Pierre şi Maria se resemnează. Hangarul are un avantaj: e atât de puţin ispititor, atât de mizerabil, încât nimeni nu se gândeşte să se împotrivească la deplina lui luare în stăpânire. Directorul Şcoalei, Schutzenberger, i-a arătat totdeauna lui Pierre Curie multă bunăvoinţă şi-i pare rău, de bună seamă, că nu poate să-i ofere altceva mai bun. Oricum, îi oferă deocamdată aceea ce are, şi soţii Curie, mulţumiţi că nu sunt aruncaţi în stradă cu material cu tot, îi rămân recunoscători, zicând că „vor face ce le va sta în putinţă, că şi atât le e deajuns".

In timp ce pun stăpânire pe acest domeniu, le vine un răspuns din Austria. Veste bună! Printr'o fericită întâmplare, rezidurile recentelor extrageri de uranium n'au fost înstrăinate. Materia de prisos a fost îngrămădită pe un maidan, în care au fost plantaţi câţiva pini în marginea minei dela St. Ioachimsthal. Mulţumită stăruinţelor profesorului Suess dela Academia de Ştiinţe din Viena, guvernul austriac, care e proprietarul acestei uzine a Statului, a hotărît să pună *cu toată bunăvoinţa* o tonă de reziduri la dispoziţia celor doi lunatici care pretind c'ar avea nevoie de ele. Dacă aceştia doresc să primească la urmă o contitate şi mai mare din aceeaşi materie, ea le va fi cedată de către mină în cele mai bune condiţiuni.

Intr'o dimineaţă, o căruţă greoaie, trasă de cai, asemeni acelor ce transportă cărbuni, se opreşte în strada Lhomond, în dreptul Şcoalei de Fizică. Li se dă de veste soţilor Curie. Ei se năpustesc afară, cu capetele goale, cu şorţurile de atelier după gât. Pierre îşi păstrează liniştea obişnuită; Maria însă, văzând sacii pe care de abia îi pot descărca oamenii, nu-şi mai poate stăpâni bucuria. E pehblendă, pehblenda *ei*, a cărei sosire, cu câteva zile în urmă, i-a fost anunţată prin gara de mărfuri. Neastâmpărată din pricina curiozităţii şi a nerăbdării, fără să mai

aştepte, ea vrea să desfacă un sac şi să-şi contemple comoara. Taie sforile, dă într'o parte pânza groasă. Işi vâră amândouă mâinile în minereul brun şi posomorît, în care au rămas amestecate ace de pin de Boemia.

Aci se ascunde comoara de radium. De aci îl va extrage Maria, chiar dacă va fi nevoie să scotocească într'un munte de cărbune lipsit de vieaţă, ce semănă atât de mult cu praful drumurilor.

*
* *

Intr'o mansardă, Maria Sklodowska a trăit clipele cele mai chinuite din vieaţa ei de studentă. Maria Curie va cunoaşte din nou, într'o baracă dărăpănată, zile pline de mulţumire de astădată. Ciudată reîncepere, în care o fericire aspră şi de neînţeles poate, pe care, fără îndoială, nicio altă femeie înaintea Mariei n'a cunoscut-o, îşi alege în două rânduri decorul cel mai nenorocit cu putinţă.

Hangarul din strada Lhomond e un model al mizeriei. Vara, din pricina acoperişului de sticlă, e înflăcărat ca o seră. Iarna, nu mai ştii dacă trebue să doreşti ploaia şi gerul. Dacă plouă, apa se scurge picătură cu picătură, cu un şopot blând, obositor, pe podea sau pe mesele de lucru, prin locurile pe care fizicienii le ocolesc, neaşezând niciun aparat în dreptul lor. Dacă înghiaţă, înghiaţă de-a-binelea. Nu există mijloc de încălzire. Soba, chiar dacă s'ar înroşi de mult ce-ar fi îndopată cu lemne, stârneşte mai mult necaz în privinţa căldurii. Dacă te apropii şi o atingi, simţi oarecare căldură, dar de îndată ce te-ai îndepărtat cu un pas, pătrunzi din nou în zona de ghiaţă.

Cu toate astea, e nevoie ca Pierre şi Maria să se obişnuiască, vrând, nevrând, cu cruzimile temperaturii exterioare: instalaţia tehnică inexistentă, nu îngădue „oaspeţilor" să-şi ducă în chip mulţumitor mai departe cercetările, şi atunci, cele mai multe experienţe trebuesc făcute afară, în curte, în plin aer. De îndată ce începe să plouă, fizicienii se văd siliţi să-şi transporte din nou aparatele în hangar. Ca să-şi poată continua străduinţele,

fără să se innăbuşe, fac să ia naştere curenţi de aer, deschizând uşa şi ferestrele.

Maria n'avea de ce să se mândrească în faţa doctorului Vauthier cu această cură de tuberculoză, pe care şi-o impunea singură.

N'aveam bani, n'aveam laborator şi niciun sprijin ca să putem duce la bun sfârşit această încercare importantă şi grea, va striga ea mai târziu. *Era ca şi cum am fi creiat ceva din nimic, şi dacă anii mei de studenţie fuseseră numiţi cândva de Cazimir Dluski „anii de eroism din vieaţa cumnatei mele", aş putea spune fără exagerare că această perioadă a fost, pentru bărbatul meu şi pentru mine, epoca eroică a existenţei noastre comune.*

...Totuşi, în acest hangar vechiu şi mizerabil s'au scurs cei mai frumoşi şi mai fericiţi ani din vieaţa noastră, închinaţi pe de-a'ntregul muncii. Uneori îmi pregăteam bucatele în acelaşi loc, pentru ca nu cumva să fiu silită să întrerup cine ştie ce operaţie de cea mai mare însemnătate. Imi petreceam de multe ori ziua întreagă învârtind în plămada aceluiaşi amestec, cu un drug de fier aproape cât mine de gros. Seara, cădeam sdrobită de oboseală.

In astfel de condiţiuni, soţii Curie vor lucra din 1898 până la 1902.

In cursul anului dintâi, s'au străduit împreună să despartă pe cale chimică radium de polonium, şi studiază puterea de radiaţiune a produselor active pe care le obţin. Curând, socotesc că e mult mai bine să-şi împartă munca. Pierre Curie încearcă să precizeze proprietăţile radiumului şi să facă cunoştinţă cu noul metal. Maria îşi urmează experienţele care îi vor îngădui să obţină săruri de radium pur.

In această diviziune a muncii, Maria şi-a ales „îndeletnicirea bărbătească" : sarcină grea şi de mare răspundere Sub hangar, soţul ei se adânceşte în cele mai delicate experienţe. In curte, îmbrăcată într'o bluză aspră, plină de praf şi de pete de acizi, cu părul în vânt, în nouri de fum

care o înneacă şi o orbesc, Maria înseamnă, prin ea însăşi, un fel de uzină.

Am ajuns până acolo încât să pun la încercare douăzeci de kilograme de materie dintr'odată, strigă ea, *ceea ce nu putea să dea alt rezultat decât că umpleam hangarul cu vase pline cu precipitate şi lichide. Muncă istovitoare să transporţi recipientele, să torni lichidele dintr'un vas în altul şi să mesteci, ceasuri în şir, amestecul în clocot în oala de tuciu.*

Dar radiul se îndărătniceşte să-şi păstreze misterul. Nu dă dovadă de niciun pic de bunăvoinţă în râvna de a fi făcut cunoscut oamenilor. Unde e vremea când Maria, cu naivitate, poseda *unul la sută* de radiu în rezidurile pehblendei ! Radiaţiunea substanţei noui e atât de puternică, încât o cantitate infimă de radiu, împrăştiată în închegarea minereului, e un izvor de fenomene uluitoare, ce se pot observa şi măsura cu toată uşurinţa. Greutatea, imposibilul, e să se izoleze cantitatea atât de mică, despărţind-o de lutul în care a fost adânc înrădăcinată.

Zilele de trudă devin luni, iar după aceea ani. Pierre şi Maria nu-şi pierd însă curajul. Această materie ce li se împotriveşte, îi atrage din ce în ce mai mult. Uniţi prin dragoste şi prin pasiunile lor intelectuale, ei duc, într'o baracă de scânduri, o existenţă „antinaturală", pentru care au fost creiaţi şi unul şi altul.

Eram, pe vremea aceea, adânciţi pe de-a'ntregul în noua lume ce se deschidea înaintea noastră, mulţumită unei descoperiri neaşteptate, va spune Maria. *Cu toate neajunsurile condiţiunilor noastre de muncă, ne simţeam nespus de fericiţi. Ne petreceam zilele numai în laborator. In hangarul nostru atât de sărac domnea o linişte desăvârşită ; uneori, adânciţi în cine ştie ce nouă cercetare, ne plimbam de-a-lungul şi de-a-latul acestei încăperi, stând de vorbă în legătură cu truda noastră prezentă şi viitoare. De câte ori ne biruia frigul, o ceaşcă de ceai fierbinte, sorbit în preajma sobei, făcea să ni se pară truda mult

mai ușoară. Trăiam într'o preocupare unică, parc'am fi fost prada unui vis.

...Nu vedeam decât prea puțină lume în laborator; printre fizicieni și chimiști, unul sau altul veneau din când în când, fie ca să ne cerceteze experiențele, fie ca să-i ceară o deslușire lui Pierre Curie, a cărui competență în mai multe ramuri ale fizicei era îndeajuns de cunoscută. Se legau atunci convorbiri aprinse în fața tablei negre, convorbiri dintre acelea a căror amintire se păstrează întreagă, tocmai fiindcă iau naștere ca un îndemn din interesul științific și din râvna de muncă, fără să stăvilească năvala gândurilor și fără să turbure această atmosferă de pace și de reculegere care e adevărata atmosferă ce domnește într'un laborator.

Atunci când Pierre și Maria își părăsesc pentru câteva clipe aparatele și flecăresc într'o liniște desăvârșită, cuvintele rostite asupra radium-ului de care sunt îndrăgostiți, trec dela sferele înalte la glume copilărești.

— Eu mă întreb cum va fi, care îi va fi înfățișarea, spune într'o zi Maria cu neastâmpărata curiozitate a unui copil căruia i s'a făgăduit o jucărie. Tu, Pierre, sub ce formă ți-l închipuiești?

— Nu știu ce să-ți spun... răspunde cu blândețe fizicianul. Aș vrea, închipuește-ți, să aibă o coloare foarte frumoasă.

*
* *

Ciudat că, în corespondența Mariei Curie, nu găsim, în legătură cu această neasemuită sforțare, niciuna din deslușirile apropiate de adevăr, atât de pline de simțire, care pe vremuri se iveau atât de des în cuprinsul scrisorilor ei. Să fie oare din pricină că anii de surghiun au răcit întrucâtva intimitatea ce-o lega pe tânăra femeie de ai săi? Să fi fost oare preocupată numai de această descoperire și să nu mai fi avut răgazul să-și împărtășească năzuințele?

Adievărata pricină a tăcerii ar trebui poate căutată aiurea. Nu chiar printr'o întâmplare scrisorile Mariei Curie

încetează de a mai fi originale în clipa în care istoria însăși a vieții sale a devenit excepțională. Liceană, institutoare, studentă, tânără măritată, Maria simțea în ea însăși dorința de a se mărturisi... Astăzi însă, secretul și ceea ce nu se poate desvălui din chemarea ei, o face să se izoleze. Din partea acelora pe care îi iubește, nu se cuvine să pornească dorința de a-i pune întrebarea cu gând s'o înțeleagă, să-i smulgă taina gândurilor și truda grelelor năzuinți. Ea n'ar putea să-și împărtășească visul decât în fața unui singur om: Pierre Curie, tovarășul ei. Numai lui își spovedește gândurile rare, visurile ei. Maria va înfățișa de-aci 'nainte față de ceilalți, oricât de apropiați ar fi de inima ei, o imagină aproape banală asupră-și. Nu le va desvălui decât partea burgheză a vieții pe care o duce. Va găsi uneori accente pline de duioșie prin care să-și mărturisească mulțumirile, ca femeie. Dar despre truda ei nu va aduce vorba decât în fraze lipsite de înțeles și de însuflețire: știri înfățișate în câteva rânduri...

Avem aci de a face cu o voință absolută de a nu da naștere la niciun fel de literatură pe seama destinului ce și-a ales. Dintr'o subtilă modestie, din ură mai cu seamă față de zădărnicia cuvintelor goale și a pierderii de vreme, Maria se ascunde, se ferește sau mai de grabă nu-și arată chipul decât pe jumătate. Pudoare, plictiseală, rațiune, savanta de geniu caută să se șteargă, să se ascundă în dosul unei „femei ca oricare alta".

Maria către Bronia, în 1899:

...Vieața noastră nu s'a schimbat întru nimic. Lucrăm mult, dormim însă foarte bine, și datorită acestui fapt sănătatea noastră nu sufere. Seara ne-o petrecem preocupându-ne de micuță. Dimineața o îmbrac și-i dau să mănânce, apoi o pregătesc pentru ieșirea dela nouă ceasuri. In tot cursul anului n'am fost nici la vreun teatru, nici la vreun concert și nici cel puțin n'am făcut o singură vizită. De altfel, ne simțim destul de bine... Singură familia îmi lipsește cu desăvârșire, și mai cu seamă voi, dragii mei, și tata. Mă gândesc uneori cu amărăciune la

singurătatea mea. Nu mă pot plânge de nimic altceva, deoarece cu sănătatea n'o ducem prost, fetița crește văzând cu ochii și am bărbatul cel mai bun din câți se pot închipui; nu cred că s'ar mai putea găsi altul ca el. E un adevărat dar al cerului, și cu cât trăim mai mult împreună, cu atât ne iubim mai mult.

Truda noastră merge înainte. Curând, voiu avea de rostit o conferință în această privință. Trebuia s'o țin sâmbăta trecută, dar am fost împiedecată, de aceea o voiu ține negreșit în sâmbăta ce urmează, iar dacă nu, peste două săptămâni.

*
* *

Truda despre care nu pomenește decât în treacăt, progresează în chip minunat. In cursul anilor 1899 și 1900, Pierre și Maria tipăresc un memoriu asupra descoperirii „radioactivității induite" provocată de radium, un altul asupra efectelor radioactivității, și încă unul asupra încărcării electrice transportată prin raze. In cele din urmă, redactează pentru Congresul de Fizică din 1900 un raport general asupra substanțelor radioactive, care pentru savanți rămâne o problemă de cel mai mare interes.

Desvoltarea nouei științe a radioactivității se anunță fulgerător. Soții Curie au nevoie de colaboratori. Pân'aci, nu s'au bucurat decât de sprijinul răzleț al unui ucenic de laborator, numit Petit, un tânăr foarte cumsecade, care, prin înflăcărarea lui personală și aproape în ascuns, a venit să lucreze împreună cu ei și înafară de orele lui de serviciu. Acum însă au nevoie de tehnicieni de elită. Descoperirea lor, în ramura chimiei, are prelungiri de mare însemnătate, care impun un studiu cât mai amănunțit. Vor să-și lege truda de a altor cercetători competenți.

Truda noastră în legătură cu radioactivitatea a început în singurătate, va spune Maria. *Dar, față de amploarea încercării, nevoia unui colaborator se impunea din ce în ce. In 1898, unul din șefii de lucrări ai Școalei, G. Bémont, ne dăduse un sprijin de mică însemnătate. Pe la 1900,*

Pierre Curie a intrat în legături cu un tânăr chimist, André Debierne, preparator la profesorul Friedel, care îl stima nespus de mult. In urma propunerii lui Pierre Curie, André Debierne a primit bucuros să se ocupe de lucrările în legătură cu radioactivitatea. A întreprins, în particular, cercetări cu privire la un radio-element nou, a cărui existență era bănuită în grupul fierului și al pământului. El a făcut descoperirea acestui element numit ACTINIUM. Cu toate că lucra în laboratorul de Fizică și Chimie al Sorbonei, condus de Jean Perrin, venea dese ori să ne vadă în hangarul nostru și, foarte curând, a devenit un prieten foarte apropiat pentru noi, pentru doctorul Curie și, mai târziu, și pentru copiii noștri.

Astfel, mai 'nainte ca polonium și radium să fi fost izolați, un chimist fancez, André Debierne, le descopere un „frate", *actinium*-ul.

Cam în aceeași vreme, ne spune Maria, *un tânăr fizician, Georges Sagnac, angajat în studiul razelor X, venea deseori să stea de vorbă cu Pierre Curie, în legătură cu analogiile ce puteau fi prevăzute între aceste raze, razele lor secundare și radiarea corpurilor radioactive. Au făcut în comun o lucrare asupra încărcăturii electrice transportată prin aceste raze secundare.*

Maria a continuat să cerceteze, kilogram cu kilogram, tonele de reziduri de pehblendă ce i-au fost trimise, în mai multe rânduri, dela St. Ioachimsthal. Cu îndărătnica ei răbdare, a fost în fiecare zi, timp de patru ani, în aceeași vreme, un savant, un lucrător specializat, un inginer și un om de povară. Mulțumită creierului și mușchilor ei, produsele din ce în ce mai concentrate, din ce în ce mai bogate în radium, au luat loc pe vechile mese dinlăuntrul hangarului.

Doamna Curie se apropie de țintă. Nu mai e vremea când, în picioare în mijlocul ogrăzii, învăluită în fum acru, supraveghia clocotul materiilor în fierbere. Iată c'a ajuns la popasul purificării și al „cristalizării fracționare"

a soluţiilor puternic radioactive. Acum ar avea nevoie de un local mult mai curat, de aparate care să fie ocrotite împotriva frigului, a căldurii, a sărurilor... In bietul hangar împresurat de vânturi, flutură volburi de pilitură de fier şi de cărbune, care, spre desnădejdea Mariei, vin să se aştearnă peste produsele purificate cu atâta grijă. I se strânge inima în faţa acestor întâmplări de fiecare zi, care îi sleiesc răgazul şi puterile.

Pierre, la rându-i, se simte atât de obosit din pricina neostoitei lupte, încât ar fi gata oricând s'o părăsească. Să ne înţelegem: el nu se gândeşte să părăsească cercetările în legătură cu radium şi cu radioactivitatea, dar ar fi în stare să renunţe bucuros, deocamdată, la această operaţiune particulară: *prepararea radium-ului pur*. Piedecile i se par de neînvins. Nu s'ar putea relua această trudă mai târziu, în mai bune condiţiuni? Cu cât se simţea mai mult legat de însemnătatea fenomenelor naturii, mai mult chiar decât de realitatea lor materială, Pierre Curie e îmboldit să vadă rezultatele cele mai păcătoase spre care se îndreaptă sforţările istovitoare ale Mariei. Tocmai de aceea o povăţueşte să încheie un armistiţiu.

El însă n'a ţinut seamă de caracterul nevestei lui. Maria ţine morţiş să izoleze radium, şi o va face. Ea nu cunoaşte oboseala, greutatea, până chiar şi ceea ce încă nu ştie, neajunsuri care o împiedecă să înainteze. La urma urmei, ea nu e decât o tânără savantă. N'are încă nici siguranţa, nici marea cultură a lui Pierre, care se strădueşte de douăzeci de ani, şi în dese rânduri se izbeşte de fenomene sau de metode pe care de-abia le cunoaşte şi pentru care simte nevoia să fie cât mai grabnic lămurită.

Dar asta nu înseamnă nimic! Cu privirea aţintită, sub fruntea-i largă, ea urmăreşte îndelung vasele şi aparatele dinaintea ochilor.

In 1902, patruzeci şi cinci de luni de când soţii Curie au dat de veste existenţa probabilă a radium-ului, Maria cucereşte în sfârşit victoria în acest războiu neîntrerupt. Izbuteşte să prepare un decigram de radium pur şi să aducă întâia deslușire cu privire la greutatea atomică a nouii substanţe, care e de 225.

Chimiştii neîncrezători, — au fost şi dintre aceştia, — n'au decât să se încline în faţa faptelor, în faţa neomeneştei îndărătnicii a unei femei.

Radium există de-aci 'nainte.

* * *

Sunt nouă ceasuri seara. Pierre şi Maria se găsesc acasă la ei, în bulevardul Kellermann. Se simt bine în această casă... Din bulevardul care, din pricina celor trei rânduri de copaci, le ascunde pe jumătate fortificaţiile, nu se zăreşte decât un zid trist, o poartă micuţă. Dar dincolo de pavilionul cu un singur etaj se găseşte, ascunsă de orice privire, o îngustă grădină de provincie, destul de frumoasă şi foarte tăcută. Iar prin „bariera" dela Gentilly, cu bicicleta, poţi evada spre larg, către umbra pădurilor.

Bătrânul doctor Curie s'a retras în odaia lui. Maria şi-a scăldat şi şi-a culcat fetiţa, apoi a rămas un lung răstimp în preajma pătucului. E un obiceiu acesta. Atunci când Irene, seara, n'o simte pe mama ei în preajmă-i, începe s'o strige cu acel neobosit „Ma-ma!" care pentru noi va înlocui totdeauna cuvântul „mamă". Şi Maria, înclinându-se în faţa neînduratoarei chemări a fetiţei de patru ani, urcă scara, se aşează la căpătâiul copilului şi rămâne aci, în întunerec, până ce glasul tânăr se schimbă în freamătul celui mai potolit răsuflet. De-abia atunci coboară alături de Pierre, pe care l-a şi cuprins nerăbdarea. Cu toată bunătatea lui, e bărbatul cel mai neliniştit, cel mai gelos. S'a obişnuit atât de mult cu prietenia, veşnic apropiată a soţiei lui, încât cea mai mică lipsă îl împiedecă să-şi dea drumul gândurilor în deplină libertate. De îndată ce Maria zăboveşte un răstimp mai mult în preajma fetiţei, el îi aşteaptă reîntoarcerea cu veşnica dojană:

— Nu te mai ocupi decât de acest copil!

Pierre se plimbă liniştit prin odaie. Maria se aşează pe un scaun şi face câteva împunsături în şorţuleţul neterminat al Irenei. Unul din principiile ei e să nu cumpere niciodată pentru fetiţă îmbrăcămintea gata făcută: o găseşte prea înzorzonată şi nepotrivită. Pe vremea când

Bronia locuia la Paris, cele două surori croiau împreună îmbrăcămintea fetițelor, așa cum le tăia capul. Și Maria se folosește și azi de aceleași obiceiuri...

Intr'o seară însă, își dă seama că nu-și mai poate stăpâni năvala gândurilor. Nervoasă, se ridică și, lăsând lucrul, rostește dintr'odată:

— Dacă am coborî jos pentru câteva clipe?

Ea nu și-a dat seama de îndărătnicia pe care a pus-o în această rugăminte, căci Pierre, ca și ea, arde de dorința de a se reîntoarce în hangarul pe care l-au părăsit de abia de două ceasuri. Radium-ul, necruțător ca o făptură vie, atrăgător ca o dragoste, îi chiamă din nou spre lăcașul lui.

Ziua de trudă a fost aspră și cel mai înțelept lucru ar fi ca cei doi savanți să se odihnească. Dar Pierre și Maria nu sunt totdeauna oameni de cumințenie. Iși îmbracă mantalele, îi dau de veste doctorului Curie de ceea ce vor să facă și se năpustesc pe ușă... Merg pe jos, ținându-se de braț, și schimbă puține cuvinte. După ce străbat străzile populate ale acestui cartier excentric, trec dincolo de atelierele uzinei, de maidanele pustii și locuințele modeste, și ajung în strada Lhomond; aci străbat ograda. Pierre vâră cheia în broască. Ușa scrâșnește, așa cum a scrâșnit de mii de ori, și iată-i din nou în lăcașul străduințelor și visurilor lor.

— Să nu aprinzi lumina! rostește Maria! Apoi adaogă, cu un râs scurt: Iți mai aduci aminte de ziua în care mi-ai spus: „Aș vrea ca radium-ul să aibă o coloare frumoasă?"

Realitatea care îi încântă pe Pierre și pe Maria de câteva luni, e mult mai îmbucurătoare acum decât năzuința copilărească de odinioară. Radium-ul are astăzi cu totul altceva decât o „coloare frumoasă". E dintr'odată plin de strălucire! Și, în hangarul întunecat, în care fărâmele prețioase, în minusculele lor recipiente de sticlă, sunt — din lipsă de scrinuri — așezate pe mese sau pe polițe bătute în cuie, siluetele fosforescente, albăstrui, scânteiază, suspendate în noapte.

— Privește!.. privește!.. îngână tânăra femeie.

Inaintează cu băgare de seamă, caută, găsește pe pipăite un scaun de nuiele, se așează. In întunerec, în liniște, cele două chipuri se aproipe din ce în ce mai mult de scânteierile palide, de izvoarele tainice ale razelor, de radium, — radium-ul lor! Cu trupul plecat înainte, cu gândul lacom, Maria și-a reluat înfățișarea care era numai a ei, cu un ceas mai de vreme, la căpătâiul frumosului ei copil adormit.

Mâna tovarășului ei îi mângâie părul.

Ea își va aminti totdeauna de seara aceasta plină de licurici, de această feerie.

CAPITOLUL XIV

VIEAȚĂ GREA

Existența lui Pierre și a Mariei ar fi pe de-a'ntregul fericită dacă cercetătorii ar putea să-și închine sforțările luptei pasionante pe care o dau cu natura, în bietul lor hangar părăginit.

Vai, dar ei sunt siliți să mai ducă și altfel de lupte, din care nu vor ieși învingători.

Pentru cinci sute de franci pe lună, Pierre face la Școala de fizică un curs de o sută douăzeci de lecții, și dirijează manipulările elevilor. Această îndeletnicire obositoare se adaogă la truda cercetărilor lui. Cât timp soții Curie n'aveau copii, cele cinci sute de franci puteau să acopere cheltuielile traiului. Dar, după nașterea Irenei, plata unei servitoare și a unei doici a îngreuiat peste măsură bugetul. Pierre și Maria se văd siliți să ia alte măsuri: trebue să-și găsească de lucru, ca să poată câștiga cât mai mult.

Cunosc puține neajunsuri atât de îngrijorătoare ca încercările neîndemânatice și nenorocite ale acestor mari savanți pentru asigurarea celor două sau trei mii de franci pe an, din pricina cărora duc o mare lipsă. Problema nu e numai să obțină o întrebuințare oarecare sortită să le ușureze traiul. Pierre Curie, după cum știm, socotește cercetările științifice drept o necesitate a vieții. Nu se poate lipsi de hotărîrea de a lucra în laborator, — într'un hangar mai de grabă, deoarece nu are la îndemână un

laborator; mai bucuros s'ar putea lipsi de mâncare și de odihnă. Dar lecțiile dela școală îi răpesc cea mai mare parte din timp. Decât să adaoge alte obligații la cea dintâi, ar trebui, dimpotrivă, să-și ușureze sarcina. Și toutși n'are bani. Ce să facă?

Soluția e simplă, — foarte simplă. Dacă Pierre ar fi numit profesor la Sorbona, post pentru care lucrările lui îl îndreptățesc să și-l impună, ar primi zece mii de franci pe an, ar cheltui mai puține ore pentru lecții decât la Școală și știința lui ar îmbogăți cunoștințele studenților, înălțând în același timp prestigiul Universității. Și dacă, la îndeletnicirile lui, s'ar adăoga putința de a avea un laborator, Pierre n'ar mai avea nimic de cerut soartei. Ambiția lui se rezumă în aceste cuvinte: o catedră de profesor ca să-și câștige cele de trebuință vieții și să dea o îndrumare studenților, — și un laborator pentru lucru. Un laborator cu tot ceea ce, din nenorocire, îi lipsește hangarului: echipamentul electric și tehnic; loc pentru câțiva asistenți; și iarna, puțină căldură...

Cerințe nebunești!... Postul de profesor, Pierre Curie nu-l va obține decât în 1904, după ce lumea întreagă îl va fi prețuit cum se cuvine. Laboratorul nu-i va fi pus niciodată la îndemână. Moartea e mai pripită decât puterea publică în legătură cu existența oamenilor mari.

Pierre, atât de bine înzestrat ca să descifreze tainele fenomenelor, ca să lupte din răsputeri cu materia îndărătnică, e stângăcia însăși atunci când e vorba să-și găsească locul ce i se cuvine. Primul neajuns: e un om de geniu, ceea ce în neastâmpărul pornirilor omenești, trezește invidie și tainice amărăciuni. El nu cunoaște uneltirile și intrigile. Titlurle lui cele mai legitime nu-i slujesc la nimic; el nu știe să și le pună în valoare.

Pururi gata să se șteargă din fața prietenilor, sau chiar și din aceea a rivalilor, era aceea ce se poate numi „un candidat neîndemânatic", va spune despre el Henri Poincaré, care va adăoga: *Dar în democrația noastră, candidații sunt ceea ce lipsește mai puțin...*

In 1898, la Sorbona e vacant un post la Fizică și Chimie. Pierre Curie se hotărăște să-l ceară. La urma urmei,

ar fi cu totul îndreptăţit s'o facă. Dar el n'a trecut nici prin Şcoala Normală, nici prin Şcoala Politechnică, şi e lipsit de sprijinul hotărîtor care le înlesneşte foştilor lui elevi putinţa de a-şi impune vederile. Mai mult chiar: descoperirile pe care le-a făcut cunoscute timp de cincisprezece ani nu sunt „chiar" din domeniul Fizicei şi Chimiei, afirmă anumiţi profesori. Şi candidatura lui e respinsă.

Suntem învinşi, îi scrie unul dintre partizani, profesorul Friedel, *şi nu mi-ar rămâne decât regretul că te-am încurajat la o candidatură în care ai avut atât de puţin noroc, dacă discuţia nu ţi-ar fi fost mult mai favorabilă decât votul. Dar, cu toate sforţările lui Lippmann, ale lui Bouty, ale lui Pillat şi ale mele, cu toate elogiile ce ţi s'au adus, până chiar şi din partea adversarilor, cu privire la frumoasele d-tale lucrări, în ce chip ai putut să lupţi împotriva unui normalist şi împotriva unui întreg mănunchi de matematicieni?*

Faptul că discuţiile i-au fost favorabile lui Pierre, e o compensaţie... platonică! Câteva luni în şir, niciun post de seamă nu se mai găseşte liber, şi soţii Curie, absorbiţi de istovitoarea lor muncă în legătură cu radium, preferă să trăiască în lipsă decât să-şi piardă vremea prin anticamere. Ei privesc, — de ce n'am spune-o! — cu seninătate vitregiile soartei, şi nu se plâng câtuşi de puţin. Cinci sute de franci, la urma urmei, nu sunt o sumă de mizerie. Lucrurile se pot descurca... Rău.

Maria către Iosef Sklodowski, la 19 Martie 1899:

Se cuvine să fim cu multă băgare de seamă; ceea ce câştigă bărbatul meu nu ne ajunge pentru traiu, dar până astăzi am avut norocul ca în fiecare an să câştigăm sume la care nu ne-am aşteptat, ceea ce înseamnă că n'am avut de unde pierde.

Nădăjduesc de altfel că bărbatul meu, sau chiar eu, vom obţine curând o îndeletnicire hotărîtoare. Atunci, nu numai că vom ajunge să punem capăt neajunsurilor, dar vom mai putea face şi câteva economii ca să asigurăm viitorul copilului nostru. Am însă marea dorinţă să-mi trec teza mai înainte de a-mi găsi o întrebuinţare.

In clipa de faţă avem atât de mult de lucru cu nouile noastre metale încât nici nu pot cel puţin să-mi pregătesc doctoratul, care ar trebui, e adevărat, să se sprijine pe aceste lucrări, dar care îmi impune studii complimentare de care acum nu mă pot ocupa.

Cu sănătatea o ducem bine. Bărbatul meu nu mai suferă ca în trecut din pricina reumatismului. Eu mă simt mai bine, nu mai tuşesc, nu mai am nimic la plămâni; aşa cel puţin mă fac să cred examenele medicale şi cele câteva analize ale scuipatului.

Irene creşte normal. Am înţărcat-o după optsprezece luni, dar se înţelege că de foarte multă vreme i-am dat supe şi lapte. Acum, o hrănesc cu supă şi cu ouă proaspete, aduse „chiar din cuibul găinilor"!

1900... In catastivul de socoteli, cheltuielile sporesc, întrecând veniturile. Bătrânul doctor Curie locueşte acum împreună cu fiul său şi, ca să-şi poată închiria casa, Maria a luat şi ea cu chirie pavilionul din bulevardul Kellermann, cu o mie patru sute de franci pe an. Sunt în casă cinci persoane, împreună cu servitoarea. Impins de nevoi, Pierre cere şi obţine un post de repetitor la Şcoala Politehnică. Pentru asta va primi două mii cinci sute de franci pe an.

Deodată, o propunere neaşteptată... dar ea nu vine din Franţa. Descoperirea radium-ului, fără să fi fost cunoscută de marele public, a străbătut în cercul fizicienilor. Ca să-şi poată apropia un bărbat şi o femeie, pe care îi pune în rândul celor mai învăţaţi din Europa, Universitatea din Geneva ţine să facă o sforţare excepţională. Decanul îi oferă lui Pierre Curie o catedră de fizică, cu un venit de zece mii de franci, o îndemnizaţie pentru locuinţă şi direcţia unui laborator *„ale cărei credite vor fi sporite în urma înţelegerii cu profesorul Curie, căruia i se vor mai da şi doi asistenţi. După ce se vor stabili chestiunile im-*

puse cu întreținerea laboratorului, va fi completată și colecția de instrumente de fizică... O situație oficială îi va fi acordată și Mariei, în acelaș laborator.

Posnașă în anumite împrejurări, soarta îți îngădue de multe ori să capeți poate tocmai ceea ce ai dorit mai mult... cu o mică schimbare menită să facă lucrurile cu neputință. Ar fi fost deajuns ca „en-tête"-ul generoasei scrisori: „Republica și Cantonul Genevei" să se fi schimbat în „Universitatea din Paris", pentru ca soții Curie să fi fost copleșiți de toate bucuriile.

Această situație genevează îi e propusă lui Pierre cu atâta cordialitate și cu atâta bunăvoință încât, la început, o primește. In Iulie, el și Maria pornesc împreună spre Elveția, unde sunt primiți de colegi cu toată prietenia. Dar, în timpul verii, se nasc câteva scrupule. Cum, să sacrifice câteva luni, când ar putea să-și petreacă vremea stăruind asupra unei lucrări de o atât de mare însemnătate? Să-și întrerupă cercetările asupra radium-ului, care nu se pot transporta cu ușurință, și să amâne pe altădată lucrările de purificare a nouii substanțe? Ar însemna să li se ceară prea mult acestor doi îndărătnici, îndrăgostiți de opera lor.

Suspinând, Pierre Curie trimite la Geneva o scrisoare de scuze și de mulțumiri în acelaș timp, — ceea ce înseamnă demisia. Indepărtează ispita unei reîntoarceri și hotărăște, din dragoste pentru radium, să rămână la Paris. Schimbând o situație cu alta, mai fără dărnicie răsplătită, părăsește în Octomvrie Școala Politehnică în schimbul unui post la P. C. N. *) — o anexă a Sorbonei, din strada Cuvier. Maria, care ține să-și aibă partea ei de răspundere, își pune candidatura pentru catedra de profesoară la Școala Normală Superioară de fete din Sèvres, în apropiere de Versailles. Și primește din partea vice-rectorului o adresă de numire:

*) P. C .N. — Fizică, Chimie, Științe Naturale.

Doamnă,

Am onoarea să vă fac cunoscut că, în urma propunerii mele, ați fost numită, pentru anul școlar 1900—1901, conferențiară de fizică la anul 1 și 2 ai Școalei Normale din Sèvres.

Binevoiți a vă pune la dispoziția d-rei Directoare, pe data de luni, 29 cor.

Iată două „izbânzi". Bugetul pare să fie echilibrat pentru multă vreme, — și soții Curie se împovărează cu o nouă sarcină de muncă, tocmai în clipa când experiențele de radioactivitate au nevoie de întreaga lor energie. I se refuză lui Pierre singura situație pentru care e vrednic: o catedră la Sorbona. Dar se simt prea fericiți când pot să-i încredințeze acestui modest cercetător, îndeletniciri secundare.

Soții Curie se pleacă pe manuale, născocesc subiecte și probleme, pun la punct anumite experiențe... Pierre are acum două sarcini pe cap, înafară de lucrările practice cu două serii de elevi. Maria, impresionată de primele „începuturi" în profesoratul francez, se străduește din răsputeri să-și prepare conferințele și să organizeze manipulările Sèvrienelor. Reînnoiește metodele și întocmește lecții atât de originale, încât Lucien Poincaré, rectorul Universității, rămâne uimit și o felicită pe tânăra femeie. Maria nu știe să dea însemnătate lucrurilor decât prin desăvârșire.

Ce sforțări risipite, câte ore smulse adevăratelor trude! Purtând o servietă încărcată cu „teze" corijate, Maria face de mai multe ori pe săptămână drumul la Sèvres, într'un tramvai care de abia se mișcă și pe care e silită să-l aștepte mai bine de o jumătate de ceas, în picioare, pe trotoar. Pierre aleargă necontenit din strada Lhomond în strada Cuvier, unde se află P. C. N., și din strada Cuvier în strada Lhomond, la hangar. De abia a început o experiență și se vede silit să-și părăsească aparatele, ca să pornească în goană și să-și facă lecțiile cu fizicienii imberbi.

Nădăjduise ca, odată cu noul post, să i se dea pe seamă și un laborator. Un laborator l-ar fi mângâiat pe de-a'ntregul! Dar nu... Nu i s'au dat la P. C. N. decât două odăițe neîncăpătoare. Desnădejdea e atât de puternică încât, cu toată nemulțumirea lui de a cere, încearcă să obțină un local ceva mai mare. Dar nu-l ascultă nimeni.

Cei care au mai făcut astfel de încercări, va scrie Maria, *cunosc greutățile financiare și administrative cu care ai de luptat și își amintesc de marele număr de scrisori oficiale, de vizitele și plângerile de neînlăturat pentru a putea cuceri o cât de neînsemnată mulțumire. Pierre Curie se simțea cu desăvârșire istovit și desnădăjduit din această pricină.*

Sforțările se răsfrâng asupra puterii de muncă a soților Curie, asupra sănătății lor chiar. Pierre, mai cu seamă, se simte atât de obosit, încât se vede silit să-și micșoreze numărul „orelor". O catedră de mineralogie la Sorbona e tocmai atunci vacantă, pentru care savantul, autor al teoriilor hotărîtoare în legătură cu fizica cristalină, e cel mai indicat. Se prezintă. E biruit însă de concurentul său.

„Cu cel mai mare merit și cu cea mai mare modestie", a scris Montaigne, „poți rămâne îndelungă vreme necunoscut".

Prietenii lui Pierre Curie caută prin toate mijloacele să-l apropie de acest îndărătnic loc de profesor. In 1902, profesorul Mascart stăruește pe lângă Pierre ca să se prezinte Academiei de Științe. Alegerea lui e sigură și ea îi va sluji în mare, după aceea, în legătură cu situația lui materială.

Stă în cumpănă, apoi se supune fără plăcere. Se resemnează cu greu să le facă academicienilor, după o tradiție ce i se pare josnică și stupidă, vizitele obișnuite. Dar Secțiunea de Fizică a Academiei se rostește unanim în favoarea lui. Asta îl înduioșează: e candidat. Indemnat de Mascart, el cere audiență fiecăruia dintre membrii ilustrei tovărășii.

Gloria odată cucerită, atunci când ziariștii vor căuta

anecdote picante pe seama unui savant celebru, unul dintre ei va evoca în acești termeni turneul vizitelor pe care Pierre Curie le-a făcut în Mai 1902:

...Să urci etaje, să suni, să te faci anunțat, să spui pentru ce ai venit, toate astea îl umpleau de amărăciune și de rușine pe candidat; dar mai presus de toate, el se vedea silit să-și expună titlurile, să-și desvălue buna părere pe care o are despre sine, să-și laude cunoștințele, lucrările, — și asta i se părea ceva mai presus de puterile lui. Atunci, cu toată sinceritatea, începea să aducă laude din plin concurentului său, spunând că d. Amagat era mult mai înzestrat decât el, Curie, ca să fie preferat la Institut.

La 9 Iunie se publică rezultatul alegerii. Academicienii, între Pierre Curie și Amagat, îl aleg pe cel din urmă.

Unui prieten intim, Georges Gouy, Pierre îi anunță astfel vestea:

Dragul meu prieten, după cum prevedeai, alegerea s'a întors în favoarea lui Amagat, care a obținut 23 de voturi, în timp ce eu am avut 20, iar Gernez 6.

Imi pare rău, la urma urmei, că mi-am pierdut vremea făcând vizite în vederea unui rezultat atât de strălucit. Secțiunea m'a lăsat să înțeleg la început că voiu fi ales cu unanimitate de voturi, și eu m'am încrezut.

Iți povestesc aceste amănunte, fiindcă știu că-ți fac plăcere astfel de lucruri, dar să nu-ți închipuești că mă simt mâhnit întrucâtva din pricina celor întâmplate.

Bunul tău prieten, Pierre Curie.

Noul decan, Paul Appel, — același ale cărui lecții Maria Sklodowska le asculta pe vremuri în extaz, — va căuta în scurtă vreme să slujească în alt chip interesele lui Pierre. El îi cunoaște îndărătnicia, și tocmai pentru aceasta pregătește lucrurile cu alte mijloace.

Paul Appel către Pierre Curie:

Ministrul îmi cere să fac propuneri pentru Legiunea de onoare. D-ta trebue să fii pe lista mea. Iţi cer îngăduinţa de a figura pe această listă, închipuindu-ţi că în acest chip aduci un serviciu Facultăţii. Recunosc că decoraţia nu poate avea nicicând vreun preţ pentru un om de valoarea d-tale, dar eu ţin ca pe listă să figureze cei mai merituoşi membrii ai Facultăţii, acei care s'au distins mai mult prin descoperirile şi lucrările lor. E un mijloc prin care îi pot face cunoscuţi ministerului, arătând în acelaşi timp în ce chip se lucrează la Sorbona. Dacă numele d-tale se va afla printre celelalte, vei purta sau nu vei purta decoraţia, cum îţi va face plăcere, se înţelege, dar eu îţi cer să-mi îngădui să te trec pe listă.

Iartă-mă, dragul meu Curie, că te plictisesc cu rugămintea mea, şi crede în sincerul meu devotament.

Paul Appel către Maria Curie:

...I-am vorbit în mai multe rânduri rectorului Liard despre frumoasele lucrări ale d-lui Curie, despre insuficienţa instalaţiei şi îndatoririle pe care le are de a-i pune la îndemână un laborator mai încăpător. D. rector a vorbit despre d. Curie ministerului şi a ales pentru această întrevedere prilejul pe care i-l ofereau prezentările făcute la 14 Iulie, în legătură cu Legiunea de onoare. Ministerul s'ar părea că se interesează în deosebi de d. Curie; — poate că, drept început, îşi manifestă interesul decorându-l pe d. Curie. In această ipoteză, v'aş ruga să vă folosiţi de întreaga d-voastră înrâurire pentru ca d. Curie să nu refuze. *Lucrul în sine, de bună seamă că n'are niciun interes, dar din punct de vedere al consecinţelor practice, — laborator, credite, etc. are unul* covârşitor.

Vă rog să stăruiţi pe lângă d. Curie, în numele Ştiinţei şi al intereselor superioare ale Facultăţii, să încuviinţeze fără şovăire.

De astădată, Pierre Curie nu vrea câtuşi de puţin „să încuviinţeze". Dispreţul lui faţă de onoruri ar fi deajuns

să-i îndreptăţească atitudinea. Dar altceva îl înflăcărează. I se pare caraghios, într'adevăr, că i se pot refuza unui om de ştiinţă mijloacele de lucru şi că, în acelaşi timp, în chip de încurajare, de „măgulire", i se oferă o mică cruce de smalţ atârnată de un capăt de mătase roşie.

Iată răspunsul lui Pierre Curie către decan:

Vă rog să mulţumiţi în numele meu d-lui ministru şi să-i faceţi cunoscut că nu simt câtuşi de puţin nevoia să fiu decorat, şi că, mai de grabă, aş avea mare nevoie de un laborator.

* * *

Nădejdea într'o vieaţă mai puţin aspră e părăsită. Neavând la îndemână locuinţa dorită, soţii Curie se mulţumesc cu „hangarul" în care îşi pot adăposti experienţele, şi ceasurile arzătoare petrecute în baraca de scânduri îi mângâe în amărăciunile lor. Dau lecţii şi mai departe. O fac cu bunăvoinţă, fără sgârcenie. Mulţi tineri îşi vor aminti cu recunoştinţă de lecţiile lui Pierre, atât de vii, atât de limpezi. Multe „Sèvriene" îşi vor datora gustul pentru Ştiinţă Mariei, acestei profesoare cu părul blond, al cărei accent slav face parcă să cânte savantele demonstraţii.

Hărţuiţi între cercetări şi nevoi, ei uită să mănânce, să doarmă. Regula vieţii „normale", stabilită cândva de Maria, preferinţele ei pentru bucătărie şi râvna de a fi stăpâna casei, au fost uitate de mult. Soţii, inconştienţi în nebunia lor, uzează şi abuzează de forţele ce se risipesc. In mai multe rânduri, crize şi dureri în braţe şi picioare, din pricina unei necruţătoare violenţe, îl silesc pe Pierre să rămână în pat. Maria, susţinută de încordarea nervilor, nu-şi dă încă seama cât e de istovită: de când a biruit, printr'o cură de dispreţ şi de zilnică nesocotinţă, accesul de tuberculoză care îi îngrijora pe ai săi, se socoteşte de neînfrânt. Dar, în micul carnet în care îşi notează regulat greutatea, cifra scade din săptămână în săptămână. In cei patru ani petrecuţi în hangar, Maria a

slăbit cu *şapte kilograme*. Prietenii casei bagă de seamă că e mai palidă, că slăbeşte din zi în zi. Un tânăr fizician îi scrie chiar lui Pierre Curie, rugându-l să cruţe sănătatea Mariei şi pe a sa. Scrisoarea lui e un tablou alarmant în legătură cu existenţa soţilor Curie, cu sacrificiile lor chiar.

Georges Sagnac către Pierre Curie:

...Am rămas uimit, întâlnind-o pe d-na Curie la Societatea de Fizică, şi văzând cât de mult i s'au schimbat trăsăturile. Ştiu foarte bine că e surmenată din pricina tezei... Dar asta a fost pentru mine un prilej de a-mi da seama că ea n'are o îndestulătoare putere de rezistenţă ca să ducă o vieaţă de pură intelectualitate, cum e aceea pe care o duceţi amândoi, — şi ceea ce spun în legătură cu dânsa, înţelegi că te priveşte şi pe d-ta.

O singură pildă, ca să îndreptăţesc stăruinţele mele: nu mâncaţi aproape nimic, niciunul nici altul. Am văzut-o de mai multe ori şi pe d-na Curie morfolind două bucăţi de cârnat şi înghiţind peste ele un pahar cu ceai. Crezi oare că o constituţie, chiar robustă, ar fi în stare să nu sufere într'o astfel de insuficienţă de alimentaţie? Ce-ai să te faci dacă d-na Curie îşi va pierde sănătatea?

Indiferenţa sau încăpăţânarea cu care ţi s'ar putea împotrivi, nu sunt întru nimic o scuză pentru d-ta. Prevăd obstacolul următor: „Nu-i e foame. E destul de în vârstă ca să-şi dea seama de ce are de făcut!" Ei bine, nu. Ea se poartă astăzi ca un copil. Ţi-o spun cu toată convingerea prieteniei mele.

Inafară de asta, nu vă odihniţi în deajuns. Puneţi stavilă lucrului la ore puţin obişnuite şi, după o zi de muncă, seara vă culcaţi atât de târziu încât stomacul, enervat de aşteptare, refuză în cele din urmă să mai funcţioneze. De bună seamă, o cercetare vă impune să vă aşezaţi la cină mai târziu ca de obiceiu, într'o seară, dar asta nu înseamnă că acelaşi lucru va trebui să se întâmple în fiecare zi... E necesar să nu se amestece necontenit, aşa cum faceţi d-voastră, preocupările ştiinţifice cu rosturile vieţii. Lăsaţi trupurile să se odihnească. Aşezaţi-vă la odihnă numaidecât după masă, nu vă grăbiţi la mâncare şi feriţi-vă să staţi de vorbă în acest răstimp despre lucruri triste sau chiar obositoare pentru spirit. Nu citiţi în timp ce mâncaţi şi nu vorbiţi despre fizică...

* * *

Indemnurilor şi mustrărilor Pierre şi Maria răspund cu nevinovăţie: „Dar nu ne odihnim îndeajuns? Ne luăm totdeauna vacanţă în timpul verii?"

Işi iau, într'adevăr, — sau mai de grabă cred ei că fac acest lucru. De-a-lungul frumosului anotimp, rătăcesc ca şi odinioară, din loc în loc. A se odihni, pentru ei, înseamnă, în 1898, să străbată Cevenii pe bicicletă. Doi ani mai târziu, încercuesc coastele Mânecii, dela Hâvre până la Saint-Valery-sur-Somme, iar de-aci pornesc spre insula Noirmoutiers. In 1901, sunt întâlniţi la Pouldu, în 1902 la Arromanches, în 1903 la Tréport, apoi la Saint-Trojeau...

Aceste curse le aduc destinderea fizică şi morală de care ar avea nevoie? Cine ar crede una ca asta? Răspunzător e Pierre, care nu mai stă locului. După două sau trei zile petrecute în acelaşi loc, se gândeşte să se reîntoarcă la Paris şi îi şopteşte blând nevestei:

— E mult de când n'am mai făcut nimic.

In 1899, soţii Curie au întreprins o expediţie îndepărtată care le-a adus mari bucurii. Pentru prima oară dela căsătoria lor, Maria s'a reîntors în patrie, nu la Varşovia, ci în Polonia austriacă, în acel Zakopane unde soţii Dluski îşi construesc sanatoriul. In preajma şantierului plin de scândurărie, pensiunea „Eger" adăposteşte un grup strâns legat prin dragoste. Profesorul Sklodowski e aci, încă în putere, întinerit de fericire când îi vede adunaţi la un loc pe cei patru copii ai săi, cele patru căsnicii laolaltă... Cât de repede au trecut anii! Nu e mult de când băiatul lui, alături de cele trei fete, se juca de-a v'aţi-ascunselea la Varşovia... Astăzi, Iosef, medic stimat, are nevastă şi copii. Bronia şi Cazimir clădesc o casă de sănătate. Hela şi-a

croit o frumoasă carieră în învățământ, în timp ce soțul ei, Stanislas Szalay, conduce o importantă întreprindere de fotografie. Și această Mania, care lucrează într'un laborator și ale cărei cercetări sunt pretutindeni răspândite! Scumpă „micuță sburdalnică“ — așa cum îi spunea pe vremuri celei mai mici din întreaga familie...

Pierre Curie, străinul, e ținta celei mai alese bunăvoinți. Polonezii sunt mândri să-i arate Polonia. La început fără prea mare însuflețire în această regiune sălbatică, unde vârfurile posomorîte ale brazilor ating cu neîndurare cerul. Pierre, în timpul unei excursii pe culmile munților „Rysy“, e înduioșat de poezia și măreția acestor creste înalte. Seara, îi spune nevesti-si, de față cu ai săi:

— Țara aceasta e foarte frumoasă. Acum îmi dau seama pentru ce te simți îndemnat s'o iubești.

S'a folosit înadins de poloneza lui nouă care, cu tot accentul stricat, îi uimește pe cumnați și pe cumnate. Și a surprins pe chipul Mariei, plin de strălucire, un zâmbet nevinovat de mândrie.

Trei ani mai târziu, în Mai 1902, Maria va lua din nou trenul spre Polonia. Prin scrisori i s'a făcut grabnic cunoscută boala tatălui său, o operație destul de grea, care s'ar fi părut c'a reușit la început. I s'au dat vești liniștitoare, apoi dintr'odată, o telegramă. Era sfârșitul. Maria vrea să plece numaidecât. Dar formalitățile pașaportului sunt complicate: trec ceasuri până când hârtiile să fie în regulă. După două zile și jumătate de drum, Maria ajunge la Varșovia și trage la casa lui Iosef, unde locuește d. Sklodowski. Prea târziu.

Ea nu se poate împăca cu gândul că nu va mai vedea nicicând chipul atât de drag. A aflat despre moartea tatălui său pe drum și, prin telegramă, și-a rugat surorile să zăbovească o zi două cu înmormântarea. Pătrunde în odaia funebră unde nu mai găsește decât un sicriu, flori. Cu o ciudată îndărătnicie, își desvălue dorința să se ridice capacul de pe sicriu. Și sunt siliți s'o facă. Chipului neînsuflețit și senin, brăzdat de o șuviță de sânge închegat ce s'a scurs dintr'o nară, Maria îi șoptește bun rămas, cerându-si iertare. Ea se dojenește într'ascuns că a rămas în

Franța, că l-a părăsit prea curând pe bătrânul care nădăjduia să-și sfârșească zilele în preajmă-i. In fața sicriului deschis, în tăcere, ea se învinovățește în șoaptă, până când fratele și surorile pun capăt acestei scene crude.

Maria poartă în ea demonul unui scrupul: se chinuește pe nedrept. Cei din urmă ani ai tatălui său au fost liniștiți, — ba poate chiar și mai liniștiți datorită numai ei. Pentru d. Sklodowski, dragostea a-lor săi, mulțumirile lui de părinte și de bunic, fuseseră un prilej de uitare a vicisitudinilor unei existențe lipsită de strălucire. Cele din urmă și cele mai mari bucurii veniseră din partea Mariei. Descoperirea polonium-ului și a radium-ului, lectura, în *Darea de Seamă* a Academiei de Științe din Paris, a comunicărilor răsunătoare semnate cu numele fiicei lui, fuseseră un izvor de intensă emoție pentru profesorul de fizică, pe care nevoile zilnice îl împiedecaseră să-și ducă mai departe cercetările. El urmărise, pas cu pas, lucrările fiicei lui. Iși da seama de însemnătatea lor și le prevedea răsunetul. De curând chiar, Maria îi dăduse de veste că va obține, după patru ani de așteptare și de trudă, radiu pur. Și în cea din urmă scrisoare, cu șase zile înaintea morții, d. Sklodowski lăsa să-i scape din pană aceste cuvinte, scrise cu mâna tremurătoare care îi schilodea trăsăturile fine și regulate:

Iată-te în stăpânirea sărurilor de radiu pur! Dacă pui la socoteală străduințele cheltuite pentru a-l obține, e, de bună seamă, cel mai scump din elementele chimice. Păcat însă, după cât se pare, că această trudă nu are decât un interes teoretic.

Aci, nimic nou. Vremea e mijlocie, încă destul de rece. Mă văd silit să mă reîntorc în pat. Sfârșesc îmbrățișându-te cu toată dragostea...

Cât de mari ar fi fost fericirea și mândria acestui om cumsecade, dacă ar mai fi putut să trăiască încă doi ani, în care timp ar fi aflat că gloria fusese cucerită de numele fiicei lui, că premiul Nobel fusese atribuit lui Henri

Becquerel, lui Pierre Curie şi Mariei Curie, — micuţei lui, lui „Anciupecio" !

Palidă, slabă, Maria părăseşte Varşovia. In Septemvrie ea se va reîntorce din nou în Polonia. In urma doliului, „copiii" Sklodowski simt nevoia să se strângă laolaltă, să-şi dovedească unul altuia că solidaritatea frăţească supravieţuieşte.

* * *

Octomvrie. Pierre şi Maria se reîntorc în laborator. Sunt obosiţi. Maria, colaborând necontenit la cercetări, schiţează rezultatele lucrărilor de purificare a radium-ului. Se simte însă fără curaj şi nu o mai trage inima spre nimic. Traiul nesuferit pe care îl îndură de atâta vreme, are, pentru sistemul ei nervos, urmări îngrijorătoare: noaptea, uşoare accese de somnambulism o fac să se dea jos din pat şi să umble, fără să-şi dea seama de nimic, prin casă.

Anul ce va veni, va aduce întâmplări nenorocite. Mai întâi o sarcină, întreruptă printr'o naştere prea timpurie. Maria ia în tragic această decepţie.

Maria către Bronia, la 20 August 1903:

Mă simt atât de îngrijorată din pricina acestei întâmplări, încât nu mai am curajul să scriu nimănui. Mă obişnuisem atât de mult cu gândul la acest copil, încât astăzi nu mă mai pot mângâia. Scrie-mi, te rog, dacă crezi că se cuvine să arunc vina pe istovirea generală, — fiindcă trebue să-ţi mărturisesc că nu mi-am cruţat forţele. Aveam încredere în organismul meu, şi astăzi îl regret nespus de mult, deoarece l-am plătit prea scump. Copilul, o fetiţă, era în bună stare şi trăia. Şi eu care o adoram atât!

Mai târziu, tot din Polonia, primeşte o altă veste rea: al doilea copil al Broniei, un băieţel, a murit în câteva zile, de o meningită tuberculoasă.

Mă simt cu desăvârşire sdrobită de nenorocirea ce s'a abătut asupra soţilor Dluski, îi va scrie Maria fratelui ei. *Acest copil era întruparea însăşi a sănătăţii. Dacă, cu toate bunele îngrijiri, poţi pierde un astfel de copil, cum să mai nădăjdueşti că i-ai putea păstra pe ceilalţi, crescându-i în linişte? De câte ori privesc spre fiica mea, încep să tremur de spaimă. Şi amărăciunea Broniei mă sfâşie.*

Astfel de tristeţi posomorăsc vieaţa Mariei, pe care o chinueşte o altă îngrijorare, şi mai mare: Pierre nu se simte bine. Desele crize, durerile ce nu mai contenesc, mai cu seamă că el singur nu ştie ce-l doare, i-au făcut pe doctori să creadă că au de a face cu un reumatism, — şi l-au lăsat adânc abătut şi fără nădejde. Istovit de suferinţă, el geme nopţi în şir, veghiat de nevastă-sa care nu-şi mai găseşte pace.

Şi totuşi, Maria trebue să-şi facă cursurile la Sèvres, iar Pierre să-şi îndrumeze numeroşii săi elevi şi să le supravegheze lucrările. Departe de laboratorul zadarnic visat, cei doi fizicieni sunt iarăşi datori să-şi urmeze minuţicasele experienţe.

O dată, o singură dată, Piere lasă să-i scape o tângă:

— E totuşi aspră vieaţa pe care ne-am ales-o.

Maria încearcă să se împotrivească, dar nu izbuteşte să-şi ascundă neliniştea. Dacă Pierre e până într'atât de descurajat, nu înseamnă că puterile îl părăsesc? Poate că îl macină o boală necruţătoare? Şi ea, Maria, e oare în stare să-şi înfrângă istovirea groasnică? De luni de zile, gândul morţii se roteşte în preajma acestei femei, stăpânind-o!

— Pierre!

Savantul, surprins, se întoarce spre Maria, care l-a strigat cu desnădejde, cu glas sugrumat.

— Ce e? Spune, draga mea, ce ai?

— Pierre... dacă unul din noi ar pieri... celălalt ar fi păcat să-i supravieţuiască. Noi nu putem exista unul fără altul. Nu-i aşa?

Pierre clatină încet din cap. Rostind cuvinte de femeie

și de îndrăgostită, uitându-și un răstimp de îndatoririle ei, Maria i-a adus aminte că un savant n'are dreptul să dezerteze din fața Științei, singura lui țintă în vieață.

Contemplă câteva clipe obrazul crispat, desnădăjduit, al Mariei. Apoi rostește cu hotărîre:

— Te înșeli. Orice s'ar întâmpla, și chiar de am ajunge ca un trup fără suflet, va trebui să ducem lucrările mai departe.

CAPITOLUL XV

O TEZĂ DE DOCTORAT ȘI O CONVORBIRE DE CINCI MINUTE

Ce-i pasă Științei că slujitorii ei sunt bogați ori săraci, fericiți sau nenorociți, sănătoși sau chinuiți de boală? Ea știe că au fost creiați pentru cercetări și descoperiri și că, până la sleirea puterilor, ei vor cerceta necontenit, și vor găsi. Nu stă în puterea unui savant să lupte cu chemarea lui. Până și în zilele de desgust și de revoltă, pașii îl călăuzesc fatal către aparatele din laborator.

Să nu ne surprindă prin urmare dacă Pierre și Maria au dus cu atâta strălucire la bun sfârșit lucrările lor, în acești ani de trudă. Nevârstnica Radioactivitate se îngrașe, se împrăștie, istovind pe încetul această pereche de fizicieni care i-au dat vieață.

Din 1899 până în 1904, soții Curie tipăresc, când împreună, când separat, când în colaborare cu vreunul din confrații lor, *treizeci și două* de comunicări științifice. Titlurile acestor note sunt respingătoare, textul e împănat cu grafice și formule care îngrozesc pe profan. Fiecare din ele, totuși, înfățișează o victorie. Citind seaca enumerare a celor mai importante din aceste comunicări, să ne îndreptăm un gând spre ceea ce ne-ar putea atrage din curiozitate, spre stăruință, spre geniu.

Asupra efectelor chimice ale razelor de radium. (Marie Curie și Pierre Curie, 1899.)

Despre greutatea atomică a barium-ului radiofer. (Marie Curie și Pierre Curie, 1900.)

Despre radioactivitatea induită provocată de radium. (Pierre Curie și Henri Becquerel, 1901.)

Despre corpurile radioactive. (Marie Curie și Pierre Curie, 1901.)

Despre geutatea atomică a radium-ului. (Marie Curie, 1902.)

Despre măsura absolută a timpului. (Pierre Curie, 1902.)

Despre radioactivitatea induită și emanațiunea radium-ului. (Pierre Curie, 1903.)

Despre căldura degajată spontan din sărurile de radium. (Pierre Curie și A. Laborde, 1903.)

Cercetări asupra substanțelor radioactive. (Marie Curie, 1903.)

Asupra radioactivității gazelor ce se degajează din apa izvoarelor termale. (Pierre Curie și A. Laborde. 1904.)

Acțiunea fiziologică a emanației radium-ului. (Pierre Curie și Balthazard, 1904.)

Născută în Franța, radioactivitatea cucerește în grabă străinătatea. Incă din anul 1900, din Anglia, Germania, Austria și Danemarca, scrisori și cereri de deslușire, semnate de cele mai mari nume ale științei, sunt trimise în strada Lhomond. Soții Curie au cu Sir William Crookes, cu profesorii Suess și Boltzmann din Viena, cu exploratorul danez Paulsen, corespondențe neîntrerupte, prin care „părinții" radium-ului își împart cu dărnicie colegilor deslușirile și povețele tehnice de trebuință. Prin câteva țări, cercetătorii se aruncă pe urmele elementelor radioactive necunoscute; ei nădăjduesc să ajungă la descoperiri noui. Vânătoare aducătoare de belșug, pe tabloul căreia se înscriu: *mesothorium, radiothorium, ionium, protachinium, radioplumbul...*

In 1903, doi savanți englezi, Ramsay și Soddy, demonstrează că radium-ul degajează necontenit o cantitate neînsemnată de gaz, numit *helium.* E cea dintâi pildă cunoscută a unei transformări de atomi. Ceva mai târziu, tot în Anglia, Rutherfford și Soddy reiau o ipoteză începută de Maria Curie în 1900 și publică o atrăgătoare „teorie a transformărilor radioactive". Ei afirmă că radio-elementele, chiar atunci când s'ar părea că nu sunt alterabile, se găsesc în stare de evoluție spontană: cu cât transformarea e mai grabnică, cu atât „activitatea" e mai puternică.

Aceasta e adevărata teorie a transmutațiunii corpurilor simple, dar nu așa cum o înțelegeau alchimiștii, va scrie Pierre Curie. *Materia inorganică ar urma să evolueze fatal în cernerea veacurilor, urmând anumite legi de-a-pururi neschimbătoare.*

Minunat radium!... Purificat în stare de clorură, e un praf alb, fără luciu, pe care l-ai putea lua foarte ușor drept niște sare de bucătărie. Dar proprietățile sale, din ce în ce mai bine cunoscute, devin cu totul uluitoare. Radiarea lui, care l-a denunțat soților Curie, întrece în intensitate orice presupunere; e de *două miloane* de ori mai puternică decât aceea a uranium-ului. Știința l-a analizat în deajuns, l-a adâncit, l-a subdivizat în raze de trei feluri diferite, care străbat, — modificându-se, e adevărat, — materiile cele mai opace. Singură o foaie groasă de plumb ar putea să oprească razele în goana lor nevăzută.

Radium-ul își are umbra, fantoma lui: el produce spontan un corp gazos neobișnuit, *emanația* radium-ului, activ de asemeni și el, și care, chiar atunci când e închis într'un tub de sticlă, se distruge zilnic urmând o lege necruțătoare. Prezența lui va fi bănuită în apele numeroaselor izvoare termale.

Altă împotrivre în legătură cu teoriile ce păreau baza de neînlăturat a fizicei: radium-ul degajează spontan și căldură. Intr'o oră, el produce o cantitate de căldură în stare să topească până și podeaua de ghiață ce-l susține. Dacă e apărat împotriva răcelii din afară, se încălzește, și temperatura lui poate să se ridice la zece grade, ba poate chiar și mai mult, deasupra aceleia în mijlocul căreia se găsește.

De ce nu poate fi în stare? Are înrâurire asupra plăcilor fotografice, trecând prin hârtia neagră; face atmosfera

conducătoare de electricitate și descarcă de asemeni, dela distanță, electroscopii; colorează în vioriu și în violet recipienții de sticlă care au cinstea să-l adăpostească; roade și, pe încetul, topește în pulbere hârtia sau vata cu care a fost împresurat...

Că poate fi luminos, o știm mai dinainte:

Această luminozitate nu poate fi observată la lumina zilei, va scrie Maria, *ci cu mai multă ușurință în semi-obscuritate. Lumina împrăștiată poate avea destulă tărie ca să-ți ajute la citit, întrebuințând un produs cât de mic la întunerec.*

Radium-ul nu se mulțumește, din egoism, cu acest dar minunat. El face fosforescente un mare număr de corpuri neputincioase să împrăștie lumină prin ele înșile. Așa se întâmplă cu diamantul:

Diamantul devine fosforescent prin acțiunea radium-ului și în acest chip poate fi deosebit dintre imitațiile de stras, a căror luminozitate e foarte slabă.

In sfârșit, puterea de împrăștiere a razelor de radium e „contagioasă"... Contagioasă ca un parfum tare, ca o boală! E cu neputință să lași un obiect, o plantă, o persoană, alături de un tub de radium, fără ca oricare din acestea să nu capete numaidecât înrâurirea unei „activități" simțite. Această contagiune, care încurcă rezultatele unor experiențe de precizie, rămâne, pentru Pierre și Maria Curie, un dușman de fiecare clipă:

Atunci când se fac studii asupra substanțelor puternic radioactive, scrie Maria, *se cuvine să se ia măsurile de cuviință, dacă ținem la continuitatea unor rezultate satisfăcătoare. Diferite obiecte întrebuințate în laboratorul de chimie, și cele ce slujesc la experiențele de fizică, nu zăbovesc să aibă înrâurire asupra plăcilor fotografice și asupra hârtiei negre. Praful, aerul din casă, îmbrăcămintea, sunt radioactive. Aerul dintr'o odaie e conducător.*

In laboratorul în care lucrăm, răul devine primejdios în cele din urmă și, din această pricină, nu vom mai putea avea un aparat bine izolat.

Atunci când, de mult, soții Curie nu vor mai fi, carnetele lor de lucru vor mai scoate încă la iveală, după treizeci sau patruzeci de ani, trainica, misterioasa „activitate", și vor impresiona în aceeași măsură.

Radioactivitate, împrăștiere a căldurii, producere de gaz helium și emanații, autodistrugere spontană... Cât suntem de departe de teoriile asupra materiei inerte, asupra atomului neschimbător! N'au trecut mai mult de cinci ani de când savanții credeau universul nostru alcătuit din corpuri bine definite, din elemente statornicite odată pentru totdeauna. Și iată că în fiece secundă a vremei care trece, fărâme de radium împrăștie din întocmirea lor atomi de gaz helium, pe care îi aruncă în afară c'o putere de neînchipuit. Rămășița acestei mărunte și înspăimântătoare explozii, pe care Maria o va numi „cataclismul transformării atomice", e un atom gazos de emanație, care el însuși se va transforma într'un alt corp radioactiv, — care și el se va transforma la rându-i! Iată că radio-elementele formează ciudate, crude familii, în sânul cărora fiecare membru e creiat prin transformarea spontană a substanței mamă: radium e un „coborîtor" din uranium, polonium e un coborîtor din radium. Aceste corpuri, în fiece clipă creiate, se distrug ele însele, urmând legile eterne: fiece radio-element pierde jumătate din substanța sa într'un timp care e *totdeauna același* și care se va numi „perioada" sa. Ca să scadă la jumătate, îi trebue uranium-ului câteva miliarde de ani, radium-ului o mie șase sute de ani, patru zile emanației de radium și câteva secunde numai „coborîtorilor" din această emanație...

Nemișcată în aparență, materia adăpostește nașteri, înfruntări, morți, sinucideri. Ea adăpostește drame, supusă unor necruțătoare fatalități. Ea adăpostește vieața și moartea.

Acestea sunt faptele scoase la iveală prin descoperirea radioactivităţii. Filosofilor nu le rămâne decât să reînceapă filosofia, iar fizicienilor, fizica.

* * *

Ultima şi cea mai turburătoare minune: radium e în stare să aducă ceva şi pentru fericirea oamenilor. El va deveni aliatul lor împotriva unui rău necruţător, cancerul.

Savanţii germani Walkhoff şi Giesel, dând de veste în 1900 că noua substanţă ar avea efecte fiziologice, Pierre Curie, nepăsător în faţa primejdiei, îşi expune numaidecât braţul acţiunii radium-ului. Spre marea lui bucurie, se iveşte o rană. Intr'o dare de seamă trimisă Academiei, descrie cu sânge rece simptomele observate:

Pielea a devenit roşie pe o suprafaţă de şase centimetri pătraţi; aparenţa e a unei arsuri, dar rana nu doare, sau care foarte puţin. După câtva timp, roşaţa, fără să se întindă, începe să-şi sporească intensitatea; în ziua a douăzecea se vor forma câteva băşici, apoi o jupuială care a fost îngrijită cu pansamente; în ziua a patruzeci şi doua, epiderma a început să se închidă pe margini, cucerind mijlocul, şi după alte cincizeci şi două de zile dela acţiunea razelor, rămâne încă în stare de rană o suprafaţă de un centimetru pătrat, care ia o înfăţişare cenuşie, dovedind astfel o gangrenare şi mai adâncă.

Să adăogăm că d-na Curie, transportând într'un mic tub închis câteva centigrame de materie foarte activă a căpătat acelaşi fel de arsuri, cu toate că micul tub era închis într'o cutie metalică.

Inafară de acţiunile sale vii, am simţit pe mâini, în timpul cercetărilor făcute cu produsele foarte active, acţiuni diferite. Mâinile au o tendinţă generală spre înăsprirea pielei; extremităţile degetelor care au ţinut tuburile sau capsulele în care se aflau produsele foarte active, se întăresc dintr'odată şi încep să te doară; pentru unul din noi, umflătura dela vârful degetului a durat cincisprezece zile şi s'a terminat prin căderea pielei, dar tresărirea dureroasă n'a dispărut cu desăvârşire decât după două luni.

Henri Becquerel, transportând în buzunarul vestei un tub de sticlă care conţine radiu, e ars şi el, — dar fără să fi dorit acest lucru. Uimit, dar şi înfuriat, aleargă la soţii Curie, ca să se plângă de isprăvile năbădăiosului lor copil. Şi mărturiseşte ca încheiere:

— Acest radium mi-e drag, dar şi nesuferit!

...Apoi se grăbeşte să noteze rezultatele experienţei involuntare, ce var apărea în *Darea de seamă* dela 3 Iunie 1901, alături de observaţiile lui Pierre.

Pătruns de această surprinzătoare tărie a razelor, Pierre studiază acţiunea radium-ului asupra animalelor. Colaborează cu medici distinşi, cu profesorii Bouchard şi Balthazard. Convingerea lor e neşovăielnică: distrugând celulele bolnave, radium vindecă lupus, tumorile şi anumite forme ale cancerului. Această terapeutică va lua numele de Curieterapie. Practicieni francezi (Danlos, Wickam, Dominici, Degrais, etc.) aplică cu succes primele tratamente bolnavilor. Ei întrebuinţează tuburi de emanaţie de radium împrumutate dela Maria şi Pierre Curie.

Acţiunea radium-ului asupra pielei a fost studiată de către doctorul Danlos la Spitalul Saint-Louis, va scrie Maria. *Radium dă, din acest punct de vedere, rezultate mulţumitoare: epiderma distrusă în câteva părţi, prin acţiunea lui e readusă la starea sănătoasă.*

Radium e *folositor*, — neasemuit de folositor.

Se bănuesc urmările imediate ale unei astfel de descoperiri. Extracţia elementului nou nu prezintă numai interesul unei experienţe. Ea devine de neînlăturat, binefăcătoare. *O industrie* de radium va trebui să ia naştere.

Pierre şi Maria veghiază asupra începuturilor acestei industrii. Ei au pregătit cu mâinile lor, — cu mâinile Mariei în deosebi, — întâiul gram de radium care a văzut lumina zilei, întrebuinţând opt tone de reziduri de peh-

blendă în hangarul Școalei de Fizică, după un procedeu născocit chiar de ei. Puțin câte puțin, proprietățile radiumului le ațâță imaginația și soții Cure găsesc sprijinul necesar ca să organizeze producția pe o scară întinsă.

Tratamentul în mare al minereurilor a început sub conducerea lui André Debierne la „Societatea Centrală de Produse Chimice", care încuviințează să se efectueze operația fără vreun folos material. In 1902, Academia de Științe le acordă soților Curie un credit de douăzeci de mii de franci „pentru extracția materiilor radioactive". Purificarea celor cinci tone de minereu e numaidecât întreprinsă.

In 1904, un industriaș francez, inteligent și îndrăsneț, Armet de Lisle, va lua hotărîrea să clădească o uzină care să fabrice radium și îl va furniza medicilor pentru vindecarea celor mai necruțătoare boli. El le oferă soților Curie un local apropiat de uzină, în care să-și poată duce mai departe lucrările, cu neputință de a fi îmbunătățite în fosta lor baracă de scânduri. Pierre și Maria își apropie colaboratori ca F. Haudepin și Jacques Danne, cărora Armet de Lisle le va lăsa pe seamă extracția substanței prețioase.

Maria nu se va mai despărți niciodată de întâul ei gram de radium. Il va lăsa cândva prin testament laboratorului în care și-a petrecut zilele. El n'a avut și nu va avea decât valoarea îndărătnicei străduinți. Atunci când hangarul se va prăbuși sub târnăcoapele dărâmătorilor, iar doamna Curie nu va mai fi, acest gram va rămâne simbolul plin de strălucire al unei mari opere, din epoca de eroism a celor două existențe neasemuite.

Celelalte grame vor căpăta o valoare diferită : o valoare-aur. Radium, pus necontenit în vânzare, devine una din substanțele cele mai scumpe din lume. Va fi prețuit la șapte sute cincizeci de mii de franci-aur gramul.

O materie atât de aristocratică merită să fie comentată. In Ianuarie 1904 apare primul număr al unei reviste, *Radium*, care se ocupă numai de produsele radioactive.

Radium și-a cucerit o personalitate comercială. Își are

cota de bursă și presa ei. Pe foaia de hârtie care poartă firma uzinei Armet de Lisle, se va putea citi curând, cu litere mari :

SĂRURI DE RADIUM. — SUBSTANȚE RADIOACTIVE.
Adresa telegrafică : *Radium-Nogent-Marna.*

* * *

Dacă aceste lucrări fecunde ale savanților din mai multe țări, dacă această creațiune a unei industrii, dacă aceste prime încercări ale unei terapeutici au putut să se împlinească, totul se datorește unei tinere femei blonde, călăuzită de cea mai pătimașe curiozitate, care și-a ales ca subiect de teză, în 1897, studiul razelor Becquerel. Numai fiindcă ea a bănuit în pehblendă existența unui corp nou și, adăogându-și sforțările la acelea ale bărbatului ei, a putut să dovedească existența acestui corp. Fiindcă ea a izbutit să izoleze radium pur.

Pe această tânără femeie, iat-o. la 25 Iunie 1903, în preajma tablei negre dintr'o mică sală dela Sorbona, „sala studenților", prin care ajungi urcând o scară în spirală, ascunsă și îngustă. Au trecut mai bine de cinci ani de când Maria a atacat subiectul tezei sale. Târîtă în vârtejul unei mari descoperiri, ea și-a părăsit de îndelungă vreme examenul de doctorat, pentru care n'avea la îndemână timpul material ca să-și adune elementele. Astăzi, ea se înfățișează înaintea judecătorilor.

După obiceiu, ea a făcut cunoscut examinatorilor, Lippmann, Bouty și Moissan, textul lucrării pe care îl supune aprobării lor : *Cercetări asupra subsanțelor radioactive, de d-na Sklodowska-Curie*". Și, — întâmplare de necrezut ! — și-a cumpărat o rochie nouă, toată neagră, din „lână de mătase". Ca să spunem adevărul, Bronia, venind la Paris pentru susținerea tezei, a făcut-o de ocară pe Maria pentru îmbrăcămintea ei lustruită și a târît-o cu sila într'un magazin. Ea a stat de vorbă cu vânzătoarea, a pipăit ștofa și a dat îndrumări în ce chip să se facă

anumite schimbări, fără să ia în seamă înfățișarea ursuză a surorii mai mici.

Intr'o altă luminoasă dimineață de Iunie, luminoasă și nu mai puțin solemnă, Bronia o îmbrăcase pe Maria cu aceeași grijă părintească, pricinuindu-i aceleași turburări. Asta se petrecea cu douăzeci de ani în urmă, la 1883: mica Maniusia, îmbrăcată în negru ca și astăzi, trebuia să primească din mâinile unui funcționar rus medalia de aur a Gimnaziului orașului Cracovia...

Doamna Curie e în picioare, dreaptă. Pe obrazul ei palid, pe marea-i frunte bombată, pe care părul blond, ridicat în creștetul capului, o descopere întreagă, câteva încrețituri foarte fine dau dovadă de lupta pe care-a dus-o și din care a ieșit biruitoare. Fizicieni și chimiști se îngrămădesc în sala scăldată în soare. A fost nevoie să se mai aducă scaune: interesul excepțional al cercetărilor despre care va fi vorba, i-a atras pe toți oamenii de știință.

Bătrânul doctor Curie, Bronia, au luat loc în fundul sălii, amestecându-se printre studenți. Foarte aproape de ei se zărește un grup de tinere sburdalnice: sunt Sevrienele, elevele Mariei, venite să-și aplaude profesoara.

Cei trei examinatori stau înșirați în spatele unei mese lungi de stejar. Pun, rând pe rând, anumite întrebări candidatei. Lui Bouty, lui Lippmann, întâiul ei profesor, cu trăsăturile inspirate, fine, lui Moissan în sfârșit, a cărui barbă impunătoare s'ar părea că nu mai sfârșește, Maria le răspunde cu graiu blând. Ținând o bucată de cretă în mână, ea face uneori pe tablă schema unui aparat sau semnul unei formule fundamentale. Ea expune rezultatele lucrărilor sale prin fraze de-o neînsuflețire tehnică, cu adjective greoaie. Dar în creierul fizicienilor ce-o înconjoară, bătrâni și tineri, pontifi și discipoli, se produce o nouă „transmutație". Cuvântul rece al Mariei se schimbă într'o imagine plină de strălucire, entusiasmantă: aceea a uneia dintre cele mai mari descoperiri ale veacului.

Ușurința expunerii, comentariile, sunt un nou prilej de uimire pentru savanți. Ca să-i confere Mariei titlul de doctor, judecătorii reuniți la Facultatea de Științe se folosesc la rândul lor de cuvinte fără strălucire, cărora obișnuita lor simplitate, când le recitești după o trecere de treizeci de ani, le împrumută o adâncă valoare de emotivitate.

Lippmann, președintele, rostește formula obișnuită:

— Universitatea din Paris vă acordă titlul de doctor în științele fizice, cu mențiunea, „foarte onorabil".

După ce aplauzele discrete ale ascultătorilor s'au potolit, el adaogă simplu, prietenește, cu glasul sfielnic al unui vechiu profesor universitar:

— Iar în numele juriului, doamnă, țin să vă exprim toate felicitările noastre...

Aceste examene austere, aceste ceremonii serioase și modeste, se desfășoară în același chip pentru cercetătorul de geniu ca și pentru muncitorul conștiincios, care ar putea cândva să trezească un zâmbet de ironie.

Ele își au stilul și măreția lor.

* * *

Cu câtva timp înainte de susținerea acestei teze, și cu mult înainte de a fi luat o mare desvoltare, în Franța și în străinătate, tratamentul industrial al radium-ului, soții Curie au luat o hotărîre căreia nu-i dau o însemnătate prea mare, dar care totuși va avea o covârșitoare înrâurire asupra restului vieții lor.

Purificând pehblenda, izolând radium, Maria a născocit o tehnică și a creiat un procedeu de fabricație.

Or, de când efectele terapeutice ale radium-ului sunt cunoscute, au început să se caute pretutindeni minereuri radioactive. Se plănuesc exploatări în mai multe țări, mai cu seamă în Belgia și în America. Totuși, uzinele nu pot să producă „fabulosul metal" decât atunci când inginerii lor vor cunoaște secretul preparației de radium pur.

Aceste lucruri, Pierre le destăinuește nevestei, într'o duminecă dimineața, în căsuța lor din bulevardul Kellermann. Cu câteva clipe mai 'nainte, factorul a adus o scrisoare din Statele-Unite. Savantul a citit-o cu luare-aminte, a îndoit-o și-a lăsat-o pe birou.